

Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου
Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών

Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών

Ελληνική Γλώσσα και Λογοτεχνία

Μεταπτυχιακή Διατριβή

**Τα αρβανίτικα των Λιμνών της ορεινής Αργολίδας : στάσεις
και συμπεριφορές των κατοίκων απέναντι στη γλώσσα τους**

Παναγιώτα Μποζονέλου

**Επιβλέπουσα Καθηγήτρια
Δήμητρα Μελισσαροπούλου**

Δεκέμβριος 2018

Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου

Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών

Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών

Ελληνική Γλώσσα και Λογοτεχνία

Μεταπτυχιακή Διατριβή

Τα αρβανίτικα των Λιμνών της ορεινής Αργολίδας : στάσεις και συμπεριφορές των κατοίκων απέναντι στη γλώσσα τους

Παναγιώτα Μποζονέλου

**Επιβλέπουσα Καθηγήτρια
Δήμητρα Μελισσαροπούλου**

Η παρούσα μεταπτυχιακή διατριβή υποβλήθηκε προς μερική εκπλήρωση των απαιτήσεων για απόκτηση μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών στην Ελληνική Γλώσσα και Λογοτεχνία από τη Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών του Ανοικτού Πανεπιστημίου Κύπρου.

Δεκέμβριος 2018

Περίληψη

Η παρούσα έρευνα εξετάζει τις στάσεις και τις αντιλήψεις των κατοίκων, καθώς και ατόμων που κατάγονται από το χωριό Λίμνες Αργολίδας, απέναντι στην Αρβανίτικη διάλεκτο της κοινότητάς τους, απέναντι στην Ελληνική και στην Αλβανική Γλώσσα, λαμβάνοντας ως βασική παράμετρο την ηλικία τους. Επίσης, διερευνά φαινόμενα γλωσσικής αλλαγής στη συγκεκριμένη διάλεκτο, επιχειρώντας την ερμηνεία αυτών με αναφορά τόσο σε ενδογλωσσικούς όσο και σε εξωγλωσσικούς παράγοντες, με συνέπεια τη γλωσσική συρρίκνωση του συστήματος.

Στην έρευνα συμμετείχαν 60 υποκείμενα, 30 που είναι γηγενή, μόνιμοι κάτοικοι των Λιμνών και φυσικοί ομιλητές/φυσικές ομιλήτριες της διαλέκτου, ηλικίας 22-90 ετών (Ομάδα Α) και 30 που είναι άτομα δεύτερης γενιάς και τρίτης γενιάς και κατάγονται από το χωριό, δεν μιλούν συστηματικά τη διάλεκτο και διαμένουν μόνιμα σε άλλη περιοχή (Ομάδα Β). Οι στάσεις των συμμετεχόντων/ουσών διερευνήθηκαν μετά από τη συμπλήρωση ερωτηματολογίων, διαφορετικών για κάθε ομάδα, που περιλαμβάνουν ερωτήσεις κλειστού τύπου, καθώς και στοχευμένων συνεντεύξεων σε αρκετά από τα άτομα της Ομάδας Α, σχετικά με τα χαρακτηριστικά του συστήματος.

Τα αποτελέσματα της ποσοτικής ανάλυσης έδειξαν ότι υπάρχει σημαντική διαφοροποίηση ως προς τη στάση και τις αντιλήψεις των κατοίκων σε μεγαλύτερη ηλικία σε σχέση με κατοίκους μικρότερης ηλικίας αλλά και με αυτούς που απλώς έλκουν την καταγωγή τους από τις Λίμνες. Κατά την ποιοτική ανάλυση αναδείχθηκε ότι οι περισσότεροι/ες που συμμετείχαν στην έρευνα έχουν την πεποίθηση πως η Αρβανίτικη των Λιμνών έχει φθίνουσα πορεία και ότι σταδιακά συρρικνώνεται.

Τέλος, στην παρούσα έρευνα παρουσιάστηκαν σύντομα βασικά χαρακτηριστικά της διαλέκτου ως προς το λεξιλόγιο και τη δομή και με βάση την άποψη των ερωτώμενων διαπιστώθηκε πως η διάλεκτος διέρχεται γλωσσική επικινδυνότητα, με συνέπεια τη συρρίκνωση του συστήματος και σταδιακά τον γλωσσικό θάνατο.

Summary

This research examines the attitudes and perceptions of the inhabitants and the people who come from the village of Limnes, Argolida, to the Arvanite dialect of their community, against the Greek and Albanian languages, using age as the basic sociolinguistic variable. It, also, explores the phenomena of linguistic change in the particular dialect, seeking to interpret them with reference to both intra-lingual and extra-linguistic factors, resulting in Language attrition.

In the survey, there were 60 subjects, 30 native inhabitants of Limnes and native speakers of the dialect, aged 22-90 (Group A) and 30 second-generation and third generation, who originate from the village, do not systematically speak the dialect and live permanently in another area (Group B). Participants' attitudes were investigated after completing questionnaires, which were different for each group, including closed-ended questions, as well as targeted interviews with many people from Group A about the dialect's features.

The results of the quantitative analysis have shown that there is considerable variation in the attitudes and perceptions of older people in relation to younger inhabitants but also to those who simply derive their origin from Limnes. The qualitative analysis showed that most of the people surveyed are convinced that Arvanitiki dialect of Limnes is losing ground and that it is gradually shrinking. Finally, in this diploma thesis, the key features of the dialect were briefly presented in terms of vocabulary and structure, and based on the respondents' view that the dialect is subjected to linguistic risk, resulting in the system shrinking and gradually linguistic death.

Ευχαριστίες

Η μεταπτυχιακή αυτή διατριβή εκπονήθηκε στο πλαίσιο του Μεταπτυχιακού Προγράμματος Σπουδών *Ελληνική Γλώσσα και Λογοτεχνία* του Ανοικτού Πανεπιστημίου Κύπρου στην κατεύθυνση-ειδικότητα «Γλωσσολογία».

Ευχαριστώ θερμά την επιβλέπουσα καθηγήτριά μου Δρα Δήμητρα Μελισσαροπούλου για την επιστημονική καθοδήγηση προς την εύρεση των σημαντικότερων παραμέτρων του θέματος που εξετάζεται, για τον σχεδιασμό και την οργάνωση της μεταπτυχιακής αυτής διατριβής καθώς και για τον πολύτιμο χρόνο που διέθεσε προκειμένου αυτή να τελειοποιηθεί στην παρούσα μορφή της.

Ευχαριστώ εγκάρδια όλους/ες τους/τις καθηγητές/τριες του προγράμματος για τις χρήσιμες γνώσεις που μου μετέδωσαν τα δύο χρόνια μέσω του μεταπτυχιακού προγράμματος.

Επίσης, ευχαριστώ θερμά όλους τους κατοίκους, άνδρες, γυναίκες και παιδιά της κοινότητας Λιμνών αλλά και όσους κατάγονται από τις Λίμνες, αγαπητούς συγγενείς και φίλους, που συμμετείχαν με μεγάλη προθυμία στην έρευνα για την αρβανίτικη γλώσσα.

Ιδιαίτερα ευχαριστώ τον σύζυγό μου και την οικογένειά του για την καθοριστική συμβολή τους όλο αυτό τον καιρό στην προσπάθειά μου να συλλέξω πληροφορίες για την αρβανίτικη διάλεκτο των Λιμνών και για την ολοκλήρωση της μεταπτυχιακής διατριβής μου.

Περιεχόμενα

1 Εισαγωγή	1
1.1 Η αρβανίτικη γλώσσα στην Ελλάδα: ιστορικό και γεωγραφικό πλαίσιο.....	1
1.2. Οι αρβανιτόφωνες κοινότητες της Αργολίδας – Η κοινότητα των Λιμνών: ιστορικό και γεωγραφικό πλαίσιο.....	3
1.3 Χαρακτηριστικά της Αρβανίτικης γλώσσας.....	6
1.4.1 Κίνητρα έρευνας	8
1.4.2 Στόχοι της έρευνας.....	9
1.5. Δομή της Μεταπτυχιακής Διατριβής.....	10
2 Βιβλιογραφική ανασκόπηση	11
2.1 Η παρουσία της αρβανίτικης γλώσσας στην Ελλάδα: προγενέστερες έρευνες και μελέτες.....	11
2.2 Η μελέτη των αρβανιτικών στο πλαίσιο της σύγχρονης γλωσσολογικής έρευνας	13
2.3 Η Διγλωσσία στις αρβανιτόφωνες περιοχές του σύγχρονου ελληνικού κράτους: στάσεις και συμπεριφορές των κατοίκων.....	15
2.4 Η Γλωσσική αλλαγή και γλωσσική συρρίκνωση.....	16
2.4.1 Η Γλωσσική αλλαγή.....	16
2.4.2 Γλωσσική συρρίκνωση.....	17
2.5 Γλωσσική επικινδυνότητα και οι θεωρίες των Krauss, Kincade και Wurum.....	18
2.6 Γλωσσικός θάνατος.....	20
3 Μεθοδολογία	22
3.1 Μεθοδολογία Συλλογής Υλικού.....	22
3.1.1 Η συνέντευξη	23
3.1.2 Το ερωτηματολόγιο - Έλεγχος εγκυρότητας του ερωτηματολογίου.....	24
3.1.3 Ερευνητικά ερωτήματα.....	26
3.2 Διαδικασία της έρευνας.....	28
3.3. Δημογραφικά στοιχεία. Δείγμα και Περιορισμοί.....	28
4. Αποτελέσματα έρευνας	34
4.1 Παρουσίαση Αποτελεσμάτων.....	34
4.1.1 Χρήσεις και Στάσεις των κατοίκων απέναντι στην αρβανίτικη γλώσσα της κοινότητάς τους.....	35
4.1.2 Συζήτηση των αποτελεσμάτων.....	47
4.2 Στάσεις των κατοίκων απέναντι στην ελληνική γλώσσα.....	50
4.3 Στάσεις των κατοίκων απέναντι στην Αλβανική.....	51

4.3.1 Συζήτηση για τη στάση τους απέναντι στα Αλβανικά.....	53
4.4 Στάσεις υποκειμένων καταγόμενων από την κοινότητα των Λιμνών	54
4.4.1 Συζήτηση αποτελεσμάτων.....	62
4.5 Φαινόμενα γλωσσικής αλλαγής.....	63
4.5.1 Γλωσσικές αλλαγές στην αρβανίτικη των Λιμνών.....	64
4.5.2 Προσέγγιση στους παράγοντες που επηρέασαν και επηρεάζουν το σύστημα των Λιμνών.....	65
4.5.3 Συζήτηση των αποτελεσμάτων για τις αλλαγές και τη συρρίκνωση του συστήματος	68
5. Προβληματισμοί και προοπτικές.....	70
5.1 Η Αρβανίτικη των Λιμνών : Γλώσσα υπό εξαφάνιση;.....	70
5.2 Άρση προκαταλήψεων.....	74
5.3 Προσπάθειες επιβίωσης από τη νεότερη γενιά	75
6 Επίλογος.....	77
Παράρτημα.....	80
Βιβλιογραφία	86

Κεφάλαιο 1

Εισαγωγή

Σε υπόμνημα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, με τίτλο «Γλώσσες που απειλούνται με εξαφάνιση και γλωσσική πολυμορφία στην Ευρωπαϊκή Ένωση» (2013) αναφέρεται ότι στον σημερινό κόσμο ομιλούνται από έξι έως επτά χιλιάδες γλώσσες και ότι το 97 % των ανθρώπων στον κόσμο ομιλεί περίπου το 4 % των γλωσσών του κόσμου. Από το σύνολο των γλωσσών, μόνο το 3 % είναι ευρωπαϊκές. Επίσης, σύμφωνα με τον Άτλαντα των Γλωσσών του Κόσμου της Unesco, σήμερα υπάρχουν 128 γλώσσες στο εσωτερικό της Ευρωπαϊκής Ένωσης που θεωρούνται 'γλώσσες υπό εξαφάνιση', χωρίς ωστόσο σ' αυτές να συγκαταλέγονται οι διάλεκτοι. Τα συγκεκριμένα δεδομένα δημιουργούν προβληματισμούς και ανησυχίες για την επιβίωση γλωσσών ή διαλέκτων που έχουν φυσικούς ομιλητές λιγότερους από 1.000 γηγενείς. Το ενδιαφέρον των σύγχρονων ερευνητών θεωρείται επιβεβλημένο για αυτές τις διαλέκτους, αφού το μέλλον τους «προβλέπεται δυσοίωνο», σύμφωνα και με προβλέψεις της Unesco (Washington Post, 2015). Μία από αυτές τις γλώσσες είναι και τα αρβανίτικα που ομιλούνται σε συγκεκριμένους θύλακες στην Ελλάδα, όπως είναι η περιοχή της Αργολίδας και συγκεκριμένα η κοινότητα των Λιμνών.

1.1 Η αρβανίτικη γλώσσα στην Ελλάδα: ιστορικό και γεωγραφικό πλαίσιο

Οι αρβανίτικοι πληθυσμοί στην Ελλάδα σήμερα είναι απόγονοι μεταναστών από την περιοχή της νότιας Αλβανίας. Σύμφωνα με τον ιστορικό Βακαλόπουλο (1961) η ύπαρξη τους ανάγεται στον 14^ο αιώνα, κατά την περίοδο της Ενετοκρατίας, στον ελληνικό χώρο, όπου πολλοί ηγεμόνες Βενετοί ευνόησαν τις μετακινήσεις των πληθυσμών από τον βορρά (νότια Αλβανία) προς τον νότο, χρησιμοποιώντας τους συχνά ως μισθοφόρους ή και ως εργάτες της γης σε περιόδους ειρήνης.

Στα παραπάνω, ο Alain Ducellier προσθέτει ότι οι Αλβανοί, κατά τον 13^ο - 15^ο αι. προσέγγισαν την Πελοπόννησο, η οποία τότε μαστίζονταν από την ερήμωση και από διαμάχες μεταξύ των Ελλήνων δεσποτών. Πέρασαν είτε από την Αχαΐα είτε από την

Κορινθία και κατευθύνθηκαν νοτιότερα, ενώ αργότερα, κατά τον 16^ο αιώνα, με αφετηρία την Πελοπόννησο περνούν στη Σικελία και την Κάτω Ιταλία. Τις μεταναστεύσεις αυτές των Αλβανών προς τη νότιο Ελλάδα, που εγκαινίασε ο Ι. Καντακουζηνός, αξιοποίησε για την πληθυσμιακή ανασυγκρότηση της περιοχής ο δεσπότης Θεόδωρος Α΄ Παλαιολόγος (1383-1407), που σύμφωνα με τη μαρτυρία του αδελφού του αυτοκράτορα Μανουήλ Β΄ Παλαιολόγου τους είχε εγκαταστήσει σε γαίες στον Ισθμό και του πρόσφεραν υπηρεσίες.

Γεωγραφική κατανομή Αλβανικών διαλέκτων

Από https://el.wikipedia.org/wiki/Αρβανίτικη_γλώσσα

Ειδικά για τους Αλβανούς της Πελοποννήσου ο Ducellier αναφέρει πως δεν συνιστούσαν έναν ομοιογενή πληθυσμό, αφού άλλοι ήταν καλλιεργητές και ήθελαν μόνιμη εγκατάσταση, ενώ άλλοι ήταν κτηνοτρόφοι νομάδες, εγκαταστημένοι σε «δεμένες» ομάδες στις ορεινές ζώνες της Αργολίδας, της Αρκαδίας και της Λακωνίας (Ducellier, 1995 :38).

Σ' αυτές τις «ορεινές ζώνες» ανήκει και η κοινότητα των Λιμνών, που κατά την πρώτη περίοδο της Τουρκοκρατίας (1463-1686) και τα επόμενα χρόνια ανήκε στην επαρχία της Κορίνθου, ενώ σχεδόν από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα αποτελεί κοινότητα του νομού Αργολίδας. Επιβεβαίωση των παραπάνω αποτελεί και παλαιότερη αναφορά του Μ. Λαμπρυνίδη, που τονίζει χαρακτηριστικά πως στους δυτικούς πρόποδες του όρους

Αραχναίου «υπήρχον καλύβαι Αλβανών γεωργών, οίτινες από της πρώτης εισβολής των Τούρκων εις την Αργολίδα εν έτει 1397, είχαν καταφύγει εκείσε καλλιεργούντες τας πέριξ γαίας επί πληρωμή κεκανονισμένου γεωμόρου εις τους κυρίους αυτών Ενετούς και Βυζαντινούς άρχοντας» (Λαμπρυνίδης,1907 : 16).

Ειδικά για τον νομό Αργολίδας ο Μηλιαράκης (1886) αναφέρει πως τον 19^ο αιώνα οι μισοί περίπου κάτοικοι είναι Αλβανοί, όχι όμως οι κάτοικοι των αστικών κέντρων. Για τους Αρβανίτες της νότιας Ελλάδας ο Μπαλτσιώτης θεωρεί πως βρέθηκαν στην επικράτεια από τη σύσταση του ελληνικού κράτους και αποτέλεσαν «συστατικό κομμάτι της δημιουργίας του ελληνικού φαντασιακού» (Μπαλτσιώτης, 1998 : 301). Εξάλλου, η συμμετοχή τους στην Επανάσταση του 1821 ήταν σημαντική. Ανεξάρτητα από την περιοχή στην οποία εγκαταστάθηκαν αυτές οι ομάδες, διατήρησαν ήθη, έθιμα, παραδόσεις καθώς και τη γλώσσα που μιλούσαν, την Αρβανίτικη.

1.2 Οι αρβανιτόφωνες κοινότητες της Αργολίδας - Η κοινότητα των Λιμνών: ιστορικό και γεωγραφικό πλαίσιο

Προσπάθειες καταγραφής συνολικά των αρβανίτικων οικισμών και συγχρόνως των αρβανιτόφωνων πληθυσμών της Ελλάδας έχουν γίνει αρκετές (μεταξύ άλλων: Κορύλλος 1903, Τσίγκος, 1991, Νακρατζάς, 1992, Γιοχάλας 2000). Ο Sasse (1991) αναφέρει ότι στον ελληνικό χώρο υπάρχουν περίπου 300 αρβανίτικοι οικισμοί, διασκορπισμένοι σε διάφορες περιοχές, κυρίως στην κεντρική και στη νότια Ελλάδα, ενώ κάποιες βρίσκονται στη Θεσπρωτία, στο Κιλκίς, στον Έβρο.

Στην Αργολίδα οι Αρβανίτες εγκαταστάθηκαν κυρίως στον ορεινό όγκο του όρους Αραχναίου, στις εξής κοινότητες (αναφέρω τις πιο χαρακτηριστικές): Προσύμνη ή Μπερμπάτι (η αρχαία Πρόσυμνα), Λίμνες, Μηδέα ή Γκέρμπεσι, Αραχναίο ή Χέλι, στο χωριό Δήμαινα στην Επίδαυρο, καθώς και στην Ερμιονίδα (Κρανίδι, Ερμιόνη, Δίδυμα, Ηλιόκαστρο ή Καρακάσι).¹ Αρβανιτόφωνες κοινότητες του νομού υπάρχουν και στα

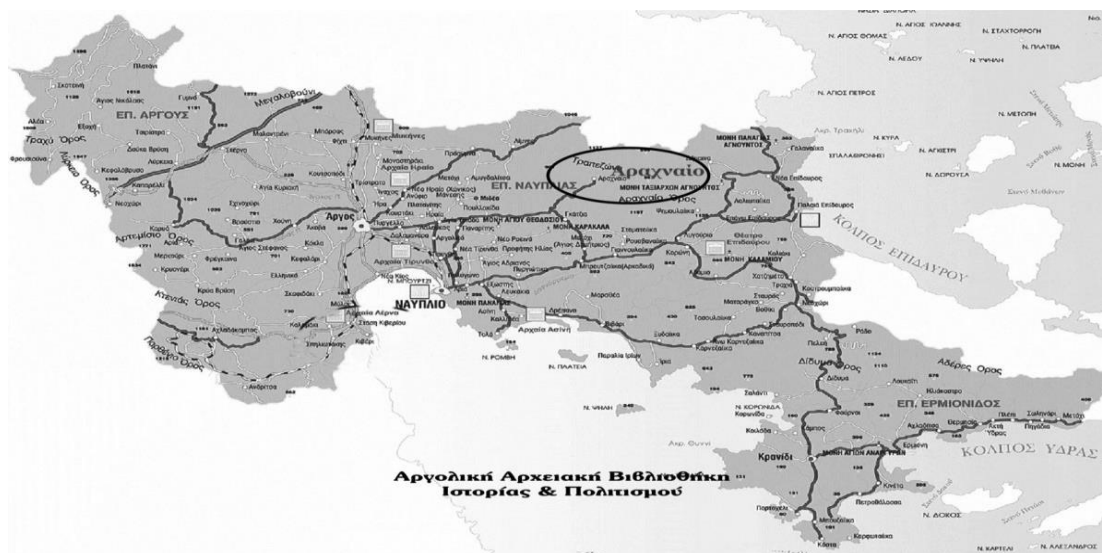
¹ Σύμφωνα με την έρευνα του Philippson(1890) οι Αρβανίτες της επαρχίας Άργους το 1890 είναι 6.239.

Στο έργο του Πατρινού βουλευτή και ερευνητή Κορύλλου, «Η Εθνογραφία της Πελοποννήσου,σελ.37)», παρατίθεται επιστολή που στάλθηκε σ' αυτόν από τον τότε δήμαρχο του Άργους Καλμούχο και το γνωστό τοπικό δικηγόρο της εποχής Δ. Βαρδουνιώτη που είναι η εξής:

« Ό,τι ειλικρινώς και πεπειθότως δύναται τις ειπείν, είνε ότι εν τη επαρχία μας(Άργους)

πεδινά, όπως το χωριό Αβδήμπεη (Ηραίων) κοντά στο Άργος, ενώ στην πεδιάδα του Ναυπλίου βρίσκονται οι κοινότητες Παναρίτης, Κούτσι (Αργολικό) και Κοφίνι (Νέα Τίρυνθα).²

Το χωριό Λίμνες σήμερα αποτελεί δημοτικό διαμέρισμα του διευρυμένου καλλικρατικού δήμου Άργους-Μυκηνών. Πρόκειται για ορεινή περιοχή, στα βορειοανατολικά του νομού, με υψόμετρο 498μ., που απέχει από την πρωτεύουσα του δήμου, το Άργος, 19,4 χιλιόμετρα και από την πρωτεύουσα του νομού, το Ναύπλιο, 26,5 χιλιόμετρα. Η επικοινωνία και με τις δύο πόλεις γίνεται με αμαξιτούς ασφαλτοστρωμένους δρόμους. Συνορεύει με δύο χωριά του νομού Κορινθίας, με το Αγιονόρι, το οποίο συγκαταλέγεται στα αρβανιτοχώρια όμως οι σημερινοί κάτοικοι δεν μιλούν Αρβανίτικα, και με το Αγγελόκαστρο που έχει αρβανιτόφωνο πληθυσμό .

Χάρτης του Νομού Αργολίδας

Από <https://argolikivivliothiki.gr/category/Αρβανίτες>

Οι μόνιμοι κάτοικοι σήμερα είναι λίγο λιγότεροι από 700 (σύμφωνα με την απογραφή του 2011 ήταν 734). Από αυτούς, μεγάλη πλειοψηφία μιλά και Ελληνικά και Αρβανίτικα. Πρόκειται για δίγλωσση κοινότητα. Δεν μιλούν Αρβανίτικα όσοι/ες

Αλβανόφωνοι είναι οι κάτοικοι των **Λιμνών** και καθ' ήττονα λόγον οι του Μπερμπατίου,(**δ.Προσυμαίων**) και Κουτσοποδίου,(**δ.Μυκηνών**)»

² Σύμφωνα με την απογραφή του 1907 τα αρβανιτοχώρια της επαρχίας Αργολίδας, ως προς τη γεωγραφική κατανομή τους, ήταν 19, με πληθυσμό 8.674. Της επαρχίας Ναυπλίας 16 χωριά, με πληθυσμό 5.933 και της επαρχίας Ερμιονίδας 8 χωριά με πληθυσμό 15.15.560, σύμφωνα με τον Δ. Λιθοξόο.

κατάγονται από άλλα μέρη (π.χ. την Ήπειρο) και ζουν μόνιμα στο χωριό τα τελευταία χρόνια λόγω γάμου με μόνιμο κάτοικο από τις Λίμνες. Κατά τους καλοκαιρινούς μήνες παρατηρείται μια μικρή αύξηση του πληθυσμού, αφού έρχονται για τις διακοπές τους αρκετοί μετανάστες, είτε από το εσωτερικό (Κόρινθο, Αθήνα, Θεσσαλονίκη) είτε από το εξωτερικό (κυρίως από Η.Π.Α., Καναδά, Αυστραλία), όπου μετανάστευσαν, ιδιαίτερα μετά το 1950, για οικονομικούς κυρίως λόγους.

Στην πλειοψηφία τους οι σημερινοί κάτοικοι ασχολούνται με την κτηνοτροφία, ενώ μέχρι και τα τέλη της δεκαετίας του 1990 ασχολούνταν συστηματικά με την καπνοκαλλιέργεια. Αρκετοί είναι και οι συνταξιούχοι, ενώ υπάρχουν και ελεύθεροι επαγγελματίες με καταστήματα, όπως φούρνος, ταβέρνες, παντοπωλείο, κατάστημα ζωοτροφών και τυροκομεία.

Στις Λίμνες λειτουργεί τριθέσιο δημοτικό σχολείο και νηπιαγωγείο, και με τις 6 τάξεις, όπου κατά τη σχολική χρονιά 2018-2019 φοιτούν συνολικά 35 μαθητές, οι οποίοι προέρχονται αποκλειστικά από το συγκεκριμένο χωριό.

Το χαρακτηριστικό 'αρβανιτοχώρι' από τους κατοίκους μιας περιοχής, όπως συμβαίνει σε όλη την Ελλάδα, έτσι και στην Αργολίδα, αποδίδεται όταν κάτοικοι ενός χωριού, είτε σε πλειοψηφία είτε όχι, μιλούν Αρβανίτικα, εκτός από την ελληνική γλώσσα, και αυτοπροσδιορίζονται ως Αρβανίτες. Το ίδιο ακριβώς συμβαίνει και στις Λίμνες.

Είναι ενδεικτικό πως στη συγκεκριμένη περιοχή πολλές τοποθεσίες πέριξ του χωριού Λιμνών διατηρούν έως και στις μέρες μας την αρβανίτικη ονομασία τους:

(1) Μπότιζα (< Μπότα = χώμα)

Κολόνιτσα

(Τα) Σέσια (< σέσι=ίσιωμα)

Λακου(β)ίτσι

(Το) Μιγιό

Βλαχόλακα

Βελατούρι/Βίγλιζα (<βίγλα =σκοπιά. Βίγλιζα = Μικροσκοπιά)

Κοντρέλια

Πούσι μάδ (το πηγάδι στην είσοδο του χωριού. Πούσ=το πηγάδι, ι μάδ= το μεγάλο)

Ντορμπάρ

Ράχη γκούριτ (< γκούρ=πέτρα. πέτρινη ράχη)

Ντάρδιζα (<ντάρδ =αχλάδι)

Μάλι - ι -ζι (Μαυροβούνι)

Λάκα σεσι μαδ

1.3 Χαρακτηριστικά της Αρβανίτικης γλώσσας

Η γλωσσική ποικιλία των αλβανικής καταγωγής κατοίκων στην Ελλάδα ονομάζεται Αρβανίτικα/Αρβανίτικη³. Πρόκειται για γλώσσα που δεν γράφεται, αλλά διασώθηκε μέχρι σήμερα και χρησιμοποιείται στον προφορικό λόγο. Στις Λίμνες έχουν γίνει προσπάθειες καταγραφής της αλλά σε ερασιτεχνικό επίπεδο, με τη χρήση του ελληνικού αλφάβητου ή των λατινικών χαρακτήρων. Ο Μπαμπινιώτης στην έκδοση του λεξικού του 2012 αναφέρει για τα αρβανίτικα: «Πρόκειται για μια αλβανικής προέλευσης διάλεκτο, η οποία βαθμηδόν - μια και οι Αρβανίτες ήταν πάντοτε δίγλωσσοι, αν δεν ήταν μονόγλωσσοι (ομιλητές της Ελληνικής) - υποχώρησε μπροστά στο γόητρο και στην επικοινωνιακή δύναμη της επίσημης γλώσσας (της Ελληνικής)».

Ο Μπίρης (1981) θεωρεί πως τα Αρβανίτικα στον ελληνικό χώρο δεν είναι ομοιόμορφα, αλλά σήμερα οι ειδικοί αποδέχονται πως μπορεί να υπάρχουν κάποιες διαφορές, αλλά στην πλειοψηφία τους οι αρβανιτόφωνοι πληθυσμοί της Ελλάδας μπορούν να συνεννοηθούν μεταξύ τους.

Για την Αρβανίτικη γλώσσα υπάρχουν ποικίλες αναφορές, ειδικά μετά το δεύτερο μισό του 20^{ου} αιώνα. Μία από τις πιο επιστημονικά τεκμηριωμένες, του Hamp (Hamp 1970a: 11-17), αναφέρει πως τα Αρβανίτικα ιδιώματα της Ελλάδας ανήκουν στην τοσκική διάλεκτο, ενώ ο Sasse (1991, 13-18) προτείνει μια διαίρεση των Αρβανιτικών της ανατολικής Στερεάς, της Πελοποννήσου και των νήσων σε 12 βασικές ζώνες ή ομάδες ιδιωμάτων, όπου την κυρίαρχη θέση κατέχει το βορειοανατολικό αττικοβοιωτικό ιδίωμα, μιας και συγκεντρώνει μεγάλη δέσμη ισογλώσσων. Σχετικά με τα ιδιώματα της Πελοποννήσου, διακρίνει το βορειοανατολικό, το βορειοδυτικό, το δυτικό και το νοτιοανατολικό ιδίωμα. Αντικείμενο της έρευνάς μου και της παρούσας διατριβής αποτελεί το βορειοανατολικό ιδίωμα και συγκεκριμένα της κοινότητας των Λιμνών Αργολίδας.

---

³ Σύμφωνα με το *Ethnologue* τα αρβανίτικα ομιλούνται από 150.000 ομιλητές (εκτίμηση του 2005).

Τα ακόλουθα μορφολογικά χαρακτηριστικά του συστήματος, στηρίζονται στην καταγραφή του Sasse γενικώς για την Αρβανίτικη (1991).

Ως προς τον τονισμό τους, οι λέξεις διακρίνονται σε οξύτονες, παροξύτονες, προπαροξύτονες και αντιπροπαροξύτονες.

Όπως για την Αλβανική και τις διαλέκτους της, έτσι και στην Αρβανίτικη είναι κοινό γνώρισμα η ύπαρξη δύο οριστικών άρθρων, το επιτιθέμενο (π.χ. στη λέξη *njeri-u*: ο άνθρωπος), το οποίο ουσιαστικά δε θεωρείται αυτόνομο αλλά αποτελεί πλέον στοιχείο της κλιτικής μορφολογίας του ονόματος, και το προστιθέμενο, το οποίο αποτελεί αυτόνομο συστατικό στοιχείο. Π.χ.

(2) *shtëpia e mikut* 'το σπίτι του φίλου', *i mirë* 'καλός', *i tillë* 'τέτοιος'..).

Στην αρβανίτικη υπάρχουν όλα τα κλιτά μέρη:

α. τα ουσιαστικά [έχουν τρία γένη, αρσενικό- θηλυκό-ουδέτερο, δύο αριθμούς, ενικός - πληθυντικός] και τρεις πτώσεις, ονομαστική - γενική/δοτική-αιτιατική). Χαρακτηριστική για τα αρβανίτικα, όπως και για τα αλβανικά, είναι η διάκριση ανάμεσα σε οριστικές και αόριστες σειρές (definite – indefinite series) ουσιαστικών.

β. τα επίθετα: έχουμε δύο τάξεις επιθέτων, ανάλογα με το αν είναι προθηματοποιημένα ή όχι (τα μη προθηματοποιημένα επίθετα είναι δάνεια συνήθως από την ελληνική, από επίθετα σε -ος και μετοχές σε -μένος-η-ο με προσαρμογή. Π.χ.

(3) αρσενικό: *agaθό*, θηλυκό: *agaθέ*, θηλ.πληθ. *agaθέ/ agaθό*). Επίσης , υπάρχουν και δάνεια με τις καταλήξεις -ινος (*pëtrin*) και – άρης (*agaθζάρ*).

Ο συγκριτικός και ο υπερθετικός βαθμός των επιθέτων είναι γενικά στα αρβανίτικα συντακτικοί κι όχι μορφολογικοί σχηματισμοί. Ο συγκριτικός, όπως και στα αλβανικά, σχηματίζεται με το συγκριτικό μόριο *më*. Π.χ.

(4) *më i mirë* ' πιο καλός'

γ. οι αντωνυμίες (υπάρχουν όλα τα είδη): προσωπικές (ον. α πρ. *ύ* , β πρ. *τί*), οι οποίες κλίνονται, αλλά η γενική/δοτική και η αιτιατική έχουν συμπέσει (*më*, *të*), δεικτικές (*ki* 'αυτός εδώ', *kjo* 'αυτή εδώ'), κτητικές : *jim* – *jime* 'δικός μου δική μου'.

δ. τα ρήματα: έχουν δύο φωνές (Ενεργητική και Παθητική), χρόνους (το σύστημα του Ενεστώτα για τον Ενεστώτα και τον Παρατατικό και το σύστημα του Αορίστου, με διάφορους σχηματισμούς, περιφραστικά σχηματίζονται ο Μέλλοντας και οι συντελεσμένοι χρόνοι), εγκλίσεις (Οριστική, Υποτακτική και Προστακτική(ο Sasse (1991,232) αναφέρει και την Ευκτική για τα Αρβανίτικα της Αττικοβοιωτίας, η οποία δε συναντάται σε άλλες διαλέκτους). Τα ρήματα διακρίνονται σε Συμφωνόληκτα (διαχωρίζονται σε 8 τάξεις), σε Φωνηεντόληκτα (διαχωρίζονται σε 5 τάξεις), σε ρήματα σε -m (π.χ. *thém* 'λέω') και το ρήμα *jám* 'είμαι'.

ε. το ρηματικό σύστημα της Αρβανίτικης διαθέτει μετοχές για τους περιφραστικούς χρόνους, με την κατάληξη -(t)urə, -rə, -nə ή -ə. Το θέμα τους ταυτίζεται με αυτό του αορίστου ή είναι ίδιο με του ενεστώτα. Π.χ.

(5) *hár* 'ανοίγω' – *hára* 'άνοιξα' – *hárurə* 'ανοιγμένος' (με θέμα αορίστου)

hiŋ 'μπαίνω' – *hínə* (και *hírə*) 'μπηγμένος'.

στ. από τα άκλιτα μέρη, το σύστημα έχει επιρρήματα, συνδέσμους, μόρια, προθέσεις.

Ως προς την παραγωγή, δημιουργούνται νέες λέξεις α. με επιθηματοποίηση, από ουσιαστικά για την παραγωγή ουσιαστικών (όπως *ríft* – *ríftə* 'παπάς – παπαδιά), επιθέτων, ρημάτων και επιρρημάτων, β. με προθηματοποίηση του κληρονομημένου n- (ή m-/mb-/nd- : n-gúc 'κοκκινίζω (από το επίθετο i-kúc 'κόκκινος') καθώς και τα ελληνικής προέλευσης *kse-*, *apo-*, *ksana-*, *para-* κ.ά. για την παραγωγή ρημάτων (*ksekurdis*, *ksánaθóm*=ξαναλέω), του *pa-* και του *kata-* για την παραγωγή επιθέτων (*i-kátabárdə* 'κάτασπρος') κ.ά.

Ως προς τη σύνθεση, νέες λέξεις προκύπτουν από τους συνδυασμούς: ουσιαστικό + ουσιαστικό, ουσιαστικό/επίθετο+ουσιαστικό/επίθετο, με ή χωρίς τα συνδετικά φωνήεντα -o- και -i- (*gríkə-kúc* 'κοκκινολαίμης'), επίθετο/δάνειο από την ελληνική +ουσιαστικό (*paλο-ŋerí* 'παλιάνθρωπος'), επίθετο/ λεξήματα-δάνεια από την ΚΝΕ + ρήμα (*kalo-há* 'καλοτρών').

1.4.1 Κίνητρα έρευνας

Η σύγχρονη κοινωνιογλωσσολογική έρευνα σχετικά με την προφορική διάλεκτο της κοινότητας των Λιμνών είναι εξαιρετικά ελλιπής. Παρότι υπάρχει εκτενής βιβλιογραφία για άλλες διαλέκτους, όπως για τα Αρβανίτικα της Αττικο-Βοιωτίας, της Άνδρου και

άλλων περιοχών της Ελλάδας που κατοικούνται από αρβανιτόφωνους, για τη διαλεκτική ποικιλία των Λιμνών δεν υπάρχει μέχρι στιγμής εκτενής έρευνα και ικανοποιητική βιβλιογραφία. Σύντομες αναφορές και γενικά στοιχεία υπάρχουν σποραδικά σε διάφορα κείμενα, όπως θα δείξουμε στο κεφάλαιο της Βιβλιογραφίας, όμως κανένα από αυτά δεν εστιάζει στα κοινωνιογλωσσικά χαρακτηριστικά της συγκεκριμένης κοινότητας.

Η επιλογή της μελέτης και της έρευνας για τη γλώσσα της συγκεκριμένης κοινότητας στο πλαίσιο της μεταπτυχιακής εργασίας βασίστηκε στη μεγάλη παράδοση που έχει κοινωνική, γλωσσική, πολιτιστική, η οποία παρουσιάζει μια φθίνουσα πορεία τα τελευταία χρόνια, παρά την ακάματη προσπάθεια κάποιων, είτε σε ατομικό είτε σε συλλογικό επίπεδο, να διατηρήσουν ό,τι μπορούν από τον πολιτιστικό πλούτο της: γλώσσα, ήθη, έθιμα, χορούς, τραγούδια, παραμύθια και άλλες αφηγήσεις.

1.4.2 Στόχοι της έρευνας

Λαμβάνοντας υπόψη τη βιβλιογραφία και ειδικότερα την προγενέστερη έρευνα σχετικά με το αρβανίτικο ιδίωμα της κοινότητας των Λιμνών, καθώς και τις απόψεις κατοίκων για τη γλώσσα τους, αλλά και υποκειμένων που κατάγονται από τις Λίμνες, η παρούσα εργασία στοχεύει:

1. Να αναδείξει τη στάση και τις αντιλήψεις των ομιλητών της Αρβανίτικης:
  - α. απέναντι στη γλώσσα τους: ποιοι την ομιλούν σήμερα, πότε - σε ποιες περιστάσεις και γιατί
  - β. απέναντι στα Ελληνικά: πότε τα ομιλούν και γιατί
  - γ. απέναντι στα σημερινά Αλβανικά, τα οποία μιλούν στο χωριό οικονομικοί μετανάστες από την Αλβανία που εγκαταστάθηκαν μόνιμα στην περιοχή, ήδη από τη δεκαετία του '90 ή διαμένουν εδώ πρόσκαιρα : αν τα καταλαβαίνουν και ποια είναι η γνώμη τους για την Αλβανική γλώσσα.
2. Να εξετάσει αν υπάρχει γλωσσική επαφή ανάμεσα στις δύο γλωσσικές κοινότητες του χωριού, ελληνική και αρβανίτικη (για παράδειγμα στο λεξιλόγιο και στη δομή).
3. Να επισημάνει ενδεχόμενες αλλαγές που επήλθαν στη διάλεκτο και στους λόγους, ενδογλωσσικούς και εξωγλωσσικούς, που οδήγησαν σ' αυτές.
4. Να «σκιαγραφήσει» το κοινωνιογλωσσικό προφίλ των σημερινών ομιλητών της διαλέκτου και να ανιχνεύσει κατά πόσο η ηλικία αλλά και άλλες παράμετροι (φύλο, τόπος διαμονής) διαδραματίζουν κάποιο ρόλο στη χρήση της Αρβανίτικης.

5. Να διερευνήσει αν το συγκεκριμένο γλωσσικό σύστημα βρίσκεται σε γλωσσική επικινδυνότητα και αν οδηγείται σταδιακά σε γλωσσικό θάνατο.

1.5 Δομή της Μεταπτυχιακής Διατριβής

Η παρούσα διατριβή οργανώνεται σε πέντε (5) κεφάλαια. Στο 1^ο Κεφάλαιο παρουσιάζονται εισαγωγικά στοιχεία σχετικά με την παρουσία της Αρβανίτικης γλώσσας στην Ελλάδα και ειδικά στην κοινότητα των Λιμνών Αργολίδας. Στη συνέχεια παρουσιάζονται τα κίνητρα και οι στόχοι εκπόνησης της συγκεκριμένης μεταπτυχιακής εργασίας. Ακολουθεί το Κεφάλαιο 2, όπου επιχειρείται μια σύντομη βιβλιογραφική ανασκόπηση και παρουσιάζεται το θεωρητικό πλαίσιο που υιοθετείται στην παρούσα έρευνα. Παρουσιάζονται σύντομα κάποια χαρακτηριστικά της συγκεκριμένης γλωσσικής ποικιλίας της Αρβανίτικης και στη συνέχεια προσεγγίζεται βιβλιογραφικά η διγλωσσία στις αρβανιτόφωνες περιοχές του σύγχρονου ελληνικού κράτους, η γλωσσική επαφή και η γλωσσική αλλαγή, τα φαινόμενα της γλωσσικής συρρίκνωσης και του γλωσσικού θανάτου, προκειμένου να αναδειχθεί σε επόμενο κεφάλαιο, βάσει της έρευνας, αν η Αρβανίτικη των Λιμνών έχει υποστεί αλλαγές και αποτελεί όντως 'σύστημα υπό συρρίκνωση'. Στο Κεφάλαιο 3 παρουσιάζεται η μεθοδολογία που υιοθετήθηκε για την υλοποίηση της συγκεκριμένης εργασίας. Παρουσιάζονται αναλυτικά το υλικό συλλογής των δεδομένων, τα ερευνητικά ερωτήματα του ερωτηματολογίου, η διαδικασία της έρευνας που ακολουθήθηκε, το δείγμα και οι περιορισμοί. Στο Κεφάλαιο 4 παρουσιάζονται τα σημαντικότερα αποτελέσματα που προέκυψαν από την έρευνα σχετικά με τους στόχους που τέθηκαν εξ αρχής. Περιλαμβάνονται αναλυτικά σχήματα και διαγράμματα, με σύντομα σχόλια για τα ευρήματα σχετικά με τα ερευνητικά ερωτήματα. Στο Κεφάλαιο 5 ακολουθεί η συζήτηση των αποτελεσμάτων, με έμφαση στο αν οδηγείται σε συρρίκνωση το συγκεκριμένο γλωσσικό σύστημα ή όχι και στις προσπάθειες επιβίωσής του από τη νέα γενιά της κοινότητας. Ακολουθούν τα Συμπεράσματα, όπου συνοψίζονται τα βασικά ευρήματα της συγκεκριμένης έρευνας, ενώ η εργασία κλείνει με την πλήρη λίστα των βιβλιογραφικών αναφορών και το Παράρτημα, στο οποίο παρουσιάζονται τα δύο ερωτηματολόγια που απευθύνονται στους μόνιμους κατοίκους της κοινότητας των Λιμνών και σε υποκείμενα που έλκουν την καταγωγή τους από την κοινότητα και διαμένουν μόνιμα σε άλλες περιοχές, εντός και εκτός Ελλάδας.

Κεφάλαιο 2

Βιβλιογραφική ανασκόπηση

Το παρόν κεφάλαιο παρουσιάζει τη βιβλιογραφική ανασκόπηση της υπάρχουσας έρευνας σχετικά με την αρβανίτικη γλώσσα σε περιοχές της Ελλάδας που οι κάτοικοι μιλούν Αρβανίτικα. Ειδικότερα, το ενδιαφέρον επικεντρώνεται στην Αρβανίτικη της κοινότητας Λίμνες Αργολίδας. Στη συνέχεια, θα συζητήσουμε τους όρους γλωσσική αλλαγή, όπως την παρουσιάζει η Κ. Νικηφορίδου και γλωσσική επικινδυνότητα σύμφωνα με τις θεωρίες των Krauss, Kincaid και Wurm, ώστε στα επόμενα κεφάλαια να αναδείξουμε από τα στοιχεία της έρευνας και με βάση τις παραπάνω θεωρίες αν η συγκεκριμένη γλωσσική ποικιλία βρίσκεται υπό συρρίκνωση και οδηγείται σταδιακά σε γλωσσικό θάνατο.

2.1 Η παρουσία της αρβανίτικης γλώσσας στην Ελλάδα: προγενέστερες έρευνες και μελέτες

Όπως έχει ήδη αναφερθεί στο πρώτο κεφάλαιο της εργασίας, στην Εισαγωγή, η γλωσσική ποικιλία του αλβανικής καταγωγής πληθυσμού που κατοικεί σε συγκεκριμένες περιοχές στην Ελλάδα, τουλάχιστον από τον 13-14^ο αι. μ.Χ., λέγεται 'αρβανίτικη' γλώσσα. Οι ομιλητές της αυτοπροσδιορίζονται αλλά και γενικώς ονομάζονται 'αρβανίτες/αρβανίτισσες'.

Για τις κοινότητες αυτές έχουν γίνει αρκετές έρευνες, λαογραφικές, ανθρωπολογικές, γλωσσολογικές, κοινωνιογλωσσολογικές. Ο πρώτος που ασχολήθηκε επιστημονικά με τα αρβανίτικα ιδιώματα στην Ελλάδα είναι ο Αμερικανός γλωσσολόγος Hamp (Hamp 1970a: 11-17), που υποστήριξε πως ανήκουν στην τοσκική διάλεκτο, δηλαδή τη νότια διάλεκτο της Αλβανικής γλώσσας, η οποία σήμερα αποτελεί την επίσημη γλώσσα της Αλβανίας. Η διάλεκτος που μιλούν οι κάτοικοι στη βόρεια Αλβανία αντίστοιχα

ονομάζεται γκεγκική⁴. Επίσης, ο Γερμανός καθηγητής της Γλωσσολογίας Sasse ασχολήθηκε συστηματικά με την αρβανίτικη γλώσσα στην Ελλάδα, όπως ήδη έχω αναφέρει (βλ. κεφ. Εισαγωγής 1.3).

Νωρίτερα από τις παραπάνω επιστημονικές μελέτες, υπάρχουν κάποιες πηγές για τα Αρβανίτικα. Μια πρώτη πηγή για την αρβανίτικη γλώσσα γενικώς στον ευρωπαϊκό χώρο αποτελεί το *'Dottrina Christiana'* του Luca Matranga (Ιταλός-Αρβανίτης ιερέας) ένα έργο γραμμένο σε μια "πρωτο-αρβανίτικη" γλώσσα, το οποίο τυπώθηκε στη Ρώμη το 1592. Πρόκειται για το παλαιότερο εκτενές κείμενο της Τοσκικής Αλβανικής.

Για τα Αρβανίτικα στον ελλαδικό χώρο η γραπτή παράδοση αρχίζει με τον φιλέλληνα περιηγητή και αγωνιστή λόρδο Byron (που αποκαλεί τους Σουλιώτες *Ιλλυριούς* σε επιστολή του προς τον John Hobhouse, στις 2 Νοεμβρίου του 1811), όταν το 1811 συνέλεξε μια σειρά στίχων σε αρβανίτικη γλώσσα.

Άλλη μαρτυρία για τη γραπτή παράδοση των Αρβανίτικων είναι μια επιστολή της ίδιας περιόδου περίπου, γύρω στα 1825, που βρέθηκε στα δημοτικά αρχεία της Ύδρας, γραμμένη στο τοπικό αρβανίτικο ιδίωμα.

Ο πρώτος που ασχολήθηκε με τη συστηματική μελέτη των αρβανίτικων την περίοδο αυτή είναι ο Γερμανός ιατρός και αλβανολόγος Karl Reinhold. Το 1855 δημοσίευσε το έργο του *'Noctes Pelasgicae'*, όπου περιείχε υλικό από τα ιδιώματα της Ύδρας, του Πόρου και των Σπετσών. Συγκεκριμένα περιείχε ένα γλωσσάρι 1000 περίπου λημμάτων, κείμενα και ένα σύντομο σχεδιάγραμμα γραμματικής της Αρβανίτικης των περιοχών αυτών. Ένα μέρος από το πλούσιο υλικό που είχε συλλέξει ο Reinhold, το οποίο δεν είχε συμπεριληφθεί στις *Noctes Pelasgicae*, το δημοσίευσε το 1896 ο αυστριακός καθηγητής G. Meyer, στον πέμπτο τόμο της σειράς *'Albanesische Studien'* (Λιόσης, 2007).

---

⁴ Η αλβανική διαιρείται σε δυο κύριες διαλέκτους: τη βορειοαλβανική διάλεκτο ή τη γκεγκική, και τη νοτιοαλβανική διάλεκτο ή την τοσκική, που είναι και η βάση της κοινής αλβανικής. Ως διαχωριστική γραμμή μεταξύ των γεωγραφικών περιοχών των δύο διαλέκτων χρησιμεύει ο Σκούμπης ποταμός (Shkumbin) στην Κεντρική Αλβανία. Δεν υπάρχουν βαθιές διαφορές μεταξύ των δυο διαλέκτων που θα καθιστούσαν δύσκολη την επικοινωνία ενός βόρειου Αλβανού με έναν νότιο. Στην κοινή αλβανική υπάρχουν και αρκετά στοιχεία της γκεγκικής διαλέκτου.

Κατά τον 19ο αι. έχουμε και το λεξικό του Υδραίου Γυμνασιάρχη Παναγιώτη Κουπιτώρη, γραμμένο το 1882. Πρόκειται για ένα έργο που αποτελείται από 1226 χειρόγραφες σελίδες σχετικά με το αρβανίτικο ιδίωμα κυρίως της Ύδρας, αλλά και άλλων περιοχών, το οποίο εξέδωσε ο Τίτος Γιοχάλας το 2006 (τόμος Β'). [Ο ίδιος έχει εκδώσει και άλλα βιβλία καθώς και αρκετές μελέτες σχετικά με τη γλώσσα και την ιστορία των αρβανιτών στην Ελλάδα].

Στις αρχές του 20ού αι. δημοσιεύονται διάφορες εργασίες σχετικά με τους Αρβανίτες και την αρβανίτικη γλώσσα της περιοχής της Αττικο-Βοιωτίας, λαογραφικού κυρίως ενδιαφέροντος, οι οποίες περιέχουν τραγούδια και παραμύθια. Ενδεικτικά αναφέρω τα δύο άρθρα του Κωνσταντίνου Σωτηρίου στο περιοδικό 'Λαογραφία', στα οποία βρίσκουμε αρβανίτικα τραγούδια και παραμύθια από την Αττική και τις Σπέτσες (1909 και 1910-11).

Σημαντικές πληροφορίες για τους Αρβανίτες της Αττικο-Βοιωτίας, σχετικά με τη ζωή, τη γλώσσα, την κουλτούρα και ευρύτερα τον πολιτισμό τους, έχουμε από λαογράφους, όπως ο Στίλπνων Κυριακίδης και μελετητές, όπως ο Πέτρος Φουρικής, ο οποίος, έχοντας αρβανίτικη καταγωγή - από τη Σαλαμίνα, έγραψε πολλές γλωσσολογικές μελέτες. Χαρακτηριστικά αναφέρω τη μελέτη 'Η εν Αττική ελληνοαλβανική διάλεκτος', δημοσιευμένη στο περιοδικό Αθηνά, στα τεύχη 44 και 45 (1932, 1933 αντίστοιχα).

Όλες αυτές οι πρώιμες εργασίες, μέχρι το πρώτο μισό του 20ου αιώνα, παρέχουν πολύτιμο υλικό, για την αρβανίτικη γλώσσα και τον αρβανίτικο πολιτισμό γενικότερα στον ελλαδικό χώρο.

2.2 Η μελέτη των αρβανίτικων στο πλαίσιο της σύγχρονης γλωσσολογικής έρευνας

Μία από τις αρβανίτικες κοινότητες της Ελλάδας που από νωρίς προκάλεσε το ενδιαφέρον μελετητών και επιστημόνων είναι η κοινότητα της Αττικοβοιωτίας. Για αυτήν υπάρχουν αρκετές νεότερες λαογραφικές, εθνογραφικές-ανθρωπολογικές μελέτες, όπως για παράδειγμα οι εργασίες του Κωνσταντίνου (1968, 1975), του Γ. Γκίκα (1962, 1978) αλλά και νεότερων, όπως της Μαρίας-Μιχαήλ Δέδε (1978, 1981, 1997), του Βαγγέλη Λιάπη (1980)κ.ά.

Στη σύγχρονη γλωσσολογική έρευνα η μελέτη των αρβανίτικων αρχίζει με τις εργασίες του Hamp, που και αυτός θα ασχοληθεί με τα αρβανίτικα της Αττικής και των Μεγάρων(1961a) καθώς και του χωριού Μάνδρες στον νομό Κιλκίς (1965). Σημαντικό βήμα αποτελεί η έκδοση της γραμματικής του Haebler (1965), μια πρώτη δομική περιγραφή του αρβανίτικου ιδιώματος της Σαλαμίνας. Το έργο αυτό, μολονότι περιορίζεται μόνο στη φωνητική και στη μορφολογία, άσκησε σημαντική επίδραση στους επόμενους μελετητές της αρβανίτικης γλώσσας.

Από κοινωνιογλωσσική σκοπιά, έχουν δημοσιευτεί αρκετές επιστημονικές μελέτες, όπως τις αναφέρει ο Λιόσης: Kazazis (1976, για τα αρβανίτικα της Κορινθίας), Trudgill (1976) και Trudgill & Tzavaras (1977, για τα αρβανίτικα της Βοιωτίας), Tsitsipis (1981, με τη διδακτορική του διατριβή με τίτλο *Language Change and Language Death in Albanian Speech Communities in Greece: A Sociolinguistic Study*). Στην εκτενή αυτή εργασία διερευνάται σε αυστηρά επιστημονικό πλαίσιο και μέσα από ένα πλούσιο υλικό από τη Βοιωτία και την Αττική η γλωσσική συρρίκνωση των αρβανίτικων και οι αιτίες της. Ο ίδιος δημοσιεύει στα 1998 την κοινωνιογλωσσική μελέτη στάσεων *A Linguistic Anthropology of Praxis and Language Shift* με το ίδιο αρβανίτικο υλικό (Λιόσης, 2007).

Για τη μελέτη των Αρβανίτικων ο Sasse, με ένα πλήθος άρθρα, παρέχει υλικό και γραμματική περιγραφή πολλών αρβανίτικων ιδιωμάτων, κυρίως από τη Βοιωτία και την Άνδρο. Το 1991 εκδίδει τον τόμο *Arvanitika. Die Albanischen Sprachreste in Griechenland*, στον οποίο προβαίνει σε μια λεπτομερειακή ανάλυση του νοτιοανατολικού αττικοβοιωτικού ιδιώματος (προαναγγέλλει και την προετοιμασία τριών ακόμη τόμων, ενός για τα υπόλοιπα αρβανίτικα ιδιώματα, ενός για την κοινωνιογλωσσική θεώρησή τους και ενός λεξικού).

Τα τελευταία χρόνια έχουν εκδοθεί πολλά βιβλία, μελέτες και δημοσιεύσεις σε περιοδικά, εμπλουτίζοντας σημαντικά τη βιβλιογραφία για την αρβανίτικη γλώσσα, χρήζουν, όμως, ιδιαίτερης προσοχής ως προς την αξιοποίηση του υλικού τους. Τέτοιες είναι οι μονογραφίες του Τ. Γιοχάλα για τα Αρβανίτικα της Άνδρου (2000), της Εύβοιας (2002) και της Ύδρας (2006), με πλούσιο γλωσσικό υλικό, συνοδευμένο και από πλήθος λαογραφικών και ιστορικών πληροφοριών για τους αρβανίτες και τον πολιτισμό τους.

Άλλες σχετικές εργασίες είναι αυτές των Κόλλια (1997) και Λιάπη (1985), στερούνται όμως επιστημονικής βαρύτητας. Ειδικά από τα μέσα της δεκαετίας του 1990 και μετά, λόγω της έλευσης και εγκατάστασης στην Ελλάδα χιλιάδων οικονομικών μεταναστών από το κράτος της Αλβανίας, εκδηλώθηκε έντονο ενδιαφέρον για τις αρβανίτικες κοινωνίες / περιοχές της Ελλάδας, περισσότερο ίσως από άλλες εθνο-πολιτισμικές ομάδες (π. χ. Βλάχοι, Σαρακατσάνοι).

Για τα Αρβανίτικα της κοινότητας των Λιμνών η βιβλιογραφία είναι αρκετά ελλιπής. Ενδεικτικά, παρουσιάζω αναφορές που βρίσκουμε σποράδην σε κείμενα των : Σαλτάρη (1986), Γιοχάλα (2011), Μαύρου ('Εθνογραφικά', 1979-80), Παϊδούση (1996), που όπως προτρέπει η Οικονόμου (2006) οφείλουμε να είμαστε προσεκτικοί στην αξιοποίηση του υλικού που παρέχουν.

2.3 Η Διγλωσσία στις αρβανιτόφωνες περιοχές του σύγχρονου ελληνικού κράτους: στάσεις και συμπεριφορές των κατοίκων

Για τον όρο 'Διγλωσσία' έχουν διατυπωθεί διάφοροι ορισμοί. Σύμφωνα με τον Langslow διγλωσσία είναι 'η εναλλακτική χρήση δύο ή περισσότερων γλωσσών' (Τσιπλάκου, 2003). Ωστόσο ο ορισμός αυτός είναι ασαφής, ενώ μπορεί να αναφέρεται και στην εναλλαγή γλωσσικού κώδικα.

Σύμφωνα με τον Haugen «δίγλωσσο θεωρείται το άτομο από τη στιγμή που μπορεί ολοκληρωμένα και με ορθό εννοιολογικό περιεχόμενο να εκφραστεί στη δεύτερη γλώσσα πέραν της μητρικής του. Σύμφωνα με τον Blocher «δίγλωσσο θεωρείται το άτομο που ανήκει σε δύο γλωσσικές κοινότητες εξίσου και δεν μπορεί να απαντήσει με ποια από τις δύο έχει στενότερη σχέση, ποια χαρακτηρίζει ως μητρική, ποια χρησιμοποιεί πιο άνετα και με ποια γλώσσα από τις δύο σκέφτεται»(οι ορισμοί αντλήθηκαν από <https://el.wikipedia.org/wiki/Δίγλωσσος>).

Η Τσιπλάκου αναφέρει ότι «αν οι γονείς ή τα πρόσωπα που ανατρέφουν το παιδί μιλούν διαφορετικές γλώσσες και αυτό αντικατοπτρίζεται στη γλωσσική παραγωγή του παιδιού, τότε και οι δύο αυτές γλώσσες θα πρέπει να αντιμετωπιστούν ως πρώτες γλώσσες και το παιδί θα πρέπει να χαρακτηριστεί ως δίγλωσσο (bilingual)» (Τσιπλάκου, 2003:5).

Η ποικιλία των ορισμών δηλώνει πως το φαινόμενο της διγλωσσίας είναι πολυδιάστατο και εξαρτάται από διάφορους παράγοντες. Εντούτοις, έχει παρατηρηθεί πως οι ομιλητές σπανίως χρησιμοποιούν συστηματικά δύο γλώσσες ταυτόχρονα. Σε κανονικές συνθήκες οι δίγλωσσοι ομιλητές μπορούν περιστασιακά να εναλλάσσονται από μία γλώσσα σε μια άλλη (εναλλαγή γλωσσικού κώδικα) για διάφορους λόγους : ύφος, στυλ, κύρος, επισημότητα, καθαρότητα, ευκολία απομνημόνευσης κτλ. Αλλά και πάλι αυτοί οι δίγλωσσοι ομιλητές χρησιμοποιούν βασικά μόνο μια γλώσσα σε κάθε δεδομένη στιγμή⁵. Επίσης, η διγλωσσία σχετίζεται με διάφορες παραμέτρους: τη γλωσσική κοινότητα (μονόγλωσση, δίγλωσση, πολύγλωσση), τη γλωσσική κατάκτηση (π.χ. υπάρχουν δύο μητρικές γλώσσες;), την εκπαίδευση (διδάσκονται και οι δύο γλώσσες εξίσου;) κ.ά.

Με βάση - αλλά και κριτήριο - τα παραπάνω στοιχεία, οι περιοχές της Ελλάδας που οι κάτοικοι μιλούν και Ελληνικά και Αρβανίτικα θεωρούνται *δίγλωσσες* περιοχές και οι μόνιμοι κάτοικοί τους, που έλκουν την καταγωγή τους από τη συγκεκριμένη περιοχή ως *δίγλωσσοι*. Μιλούν τα Ελληνικά αλλά και τα Αρβανίτικα εξίσου καλά ή σχεδόν καλά, αναλόγως την περίπτωση. Γενικά το θέμα της εναλλαγής γλωσσικού κώδικα δεν είναι πάντα εύκολο να εξηγηθεί σ' αυτές τις κοινωνίες. Ο Τσιτσιπής αναφέρει σχετικά ότι «Οι στατιστικές δεν μπορούν να είναι ιδεολογικά αθώες για το ποιοι μιλάνε αρβανίτικα, ποιοι δε μιλάνε, πού τα μιλάνε. Είναι πολλά και σύνθετα αυτά τα ερωτήματα, ειδικά αν έχεις μια ρέουσα κοινότητα στην οποία υπάρχει το χαρακτηριστικό της γλωσσικής μετατόπισης» (Τσιτσιπής, 1998 : 299).

2.4 Η Γλωσσική αλλαγή και γλωσσική συρρίκνωση

Ένα σημαντικό θέμα που θα μας απασχολήσει στην παρούσα εργασία είναι η γλωσσική αλλαγή και η γλωσσική συρρίκνωση, εφόσον το ενδιαφέρον της έρευνας επικεντρώνεται στην κοινότητα των Λιμνών και στοχεύει να ερευνήσει αν στο συγκεκριμένο γλωσσικό σύστημα υφίσταται αλλαγή και συρρίκνωση.

---

⁵ Η Myers-Scotton θεωρεί πως, όταν μια κοινωνία έχει (και) δίγλωσσους ομιλητές, η διγλωσσία μπορεί να διακριθεί σε δύο κατηγορίες, την *ατομική* και την *κοινωνική* (Myers-Scotton, 2002: 30).

2.4.1 Η Γλωσσική αλλαγή

Είναι πραγματικότητα πως κάθε γενιά δεν έχει ακριβώς την ίδια γλώσσα με την προηγούμενη ή με την επόμενη. Οι αλλαγές αυτές, που συντελούνται αναπόφευκτα και σταδιακά, σχετίζονται με το λεξιλόγιο, τη γραμματική, τη σύνταξη ακόμη και με την προφορά. Οι αλλαγές γίνονται με αργό ρυθμό, χωρίς να διαταράσσεται η επικοινωνία των φυσικών ομιλητών της γλώσσας, των μελών μιας γλωσσικής κοινότητας. Στα πλαίσια της γλωσσολογικής επιστήμης ήδη από τη δεκαετία του '60 έγινε σαφές ότι « η ποικιλία στη γλώσσα είναι αυτή ακριβώς που τροφοδοτεί τη γλωσσική αλλαγή και ότι οι διαφορετικές πραγματώσεις ενός γραμματικού ή συντακτικού φαινομένου, οι διαφορετικές προφορές μιας λέξης ή οι διαφορετικές χρήσεις της από τους ομιλητές, οι διαφορετικές υφολογικές ή διαλεκτικές ποικιλίες σε όλα τα επίπεδα της γλωσσικής περιγραφής εμπεριέχουν συχνά το σπέρμα γλωσσικών μεταβολών και δίνουν στον γλωσσολόγο την ευκαιρία να παρατηρήσει την αλλαγή σε εξέλιξη». (Νικηφορίδου,2001:1)

Τα παραπάνω ισχύουν και για την αρβανίτικη γλώσσα στις Λίμνες. Είναι μια ζωντανή γλώσσα, αφού δεν έχει χάσει τους φυσικούς ομιλητές της και, όπως κάθε ζωντανή γλώσσα αλλάζει συνεχώς, έτσι και αυτή είναι φυσικό να αλλάζει, να ανανεώνεται, να εξελίσσεται, να αποκτά μια πολυμορφία, η οποία «συνδέεται με τον δυναμικό χαρακτήρα και τη διαρκή κινητικότητα της γλώσσας» (Κακριδή-Ferrari και Χειλά-Μαρκοπούλου, 1996). Βέβαια, για τις γλώσσες που διαθέτουν γραπτή αποτύπωση οι αλλαγές διαχρονικά είναι εμφανείς και επιτρέπουν τη συγκριτική μελέτη και τη διεξαγωγή συμπερασμάτων. Αντίθετα για μία προφορική γλώσσα, όπως είναι το σύστημα των Λιμνών, η διαδικασία ανίχνευσης αλλαγών δεν είναι πάντα εύκολη.

Ο ιστορικός γλωσσολόγος, σύμφωνα με την Κική Νικηφορίδου, καλείται να εξετάσει και να δώσει απαντήσεις σε κεντρικά ερωτήματα για τη γλωσσική αλλαγή, όπως:

α. Πώς μεταβάλλονται οι γλώσσες μέσα στο χρόνο; Πώς εξαπλώνεται και επικρατεί μια γλωσσική αλλαγή;

β. Γιατί μεταβάλλονται οι γλώσσες;

Οι απαντήσεις στα ερωτήματα αυτά συγκλίνουν στο ότι οι μεταβολές οφείλονται σε συγκερασμό παραγόντων, ενδοσυστημικών/ενδογλωσσικών (παράγοντες δηλαδή που αφορούν το ίδιο το σύστημα) και εξωσυστημικών/ εξωγλωσσικών(παράγοντες όπως: γεωγραφικός χώρος, κοινωνικές συνθήκες..).

2.4.2 Γλωσσική συρρίκνωση

Ως γλωσσική συρρίκνωση ο Τσιτσιπής (2001) ορίζει το κοινωνικοπολιτικό φαινόμενο που αναφέρεται στις απώλειες και στους περιορισμούς χρήσης που υφίσταται μια γλώσσα ή μια διάλεκτος, εξαιτίας της επαφής της με άλλες γλώσσες ή με άλλες διαλέκτους. Την κοινωνικοπολιτική διάσταση του φαινομένου την αποδίδει στην ισότιμη και δημοκρατική συνύπαρξη γλωσσών σε μια κοινωνία, όπου η ισχυρότερη γλώσσα ωθεί την κοινωνικά ασθενέστερη σε βαθμιαία εξασθένηση και πιθανή εξαφάνιση.

Αυτή θεωρεί και ως την κυρίαρχη αιτία της γλωσσικής συρρίκνωσης, δηλαδή την επικράτηση της γλώσσας που μιλά η ισχυρότερη κοινωνικοοικονομικά κοινότητα σε βάρος της ασθενέστερης. Παράλληλα, υποστηρίζει πως για την εξέταση των αιτιών του φαινομένου, πρέπει να λαμβάνονται υπόψη παράγοντες όπως οι τοπικές αντιλήψεις για τη γλώσσα, οι τοπικές επικοινωνιακές συνήθειες των μελών μιας κοινότητας καθώς και οι μηχανισμοί μάθησης της γλώσσας από τα παιδιά κατά το στάδιο της κοινωνικοποίησής τους.

Στους υπό εξέταση λόγους του φαινομένου, περιλαμβάνει και τη δομή του συρρικνούμενου συστήματος: συρρίκνωση στη γνώση του λεξιλογίου, απώλεια φωνηματικών διακρίσεων, αντικατάσταση συνθετικών κατηγοριών από αναλυτικές στο γραμματικό σύστημα και συχνή απώλεια του μορφοσυντακτικού μηχανισμού, που ευθύνεται για τη δόμηση σύνθετων προτασιακών φαινομένων, όπως η υπόταξη.

2.5 Γλωσσική επικινδυνότητα και οι θεωρίες των Krauss, Kincade και Wurm

Συναφής όρος με αυτούς της γλωσσικής αλλαγής και της γλωσσικής συρρίκνωσης είναι και ο όρος *γλωσσική επικινδυνότητα*, που περιγράφει το πώς και το γιατί κινδυνεύει να χαθεί μια γλώσσα. Η επικινδυνότητα εξαρτάται από πολλούς παράγοντες που αλληλοκαλύπτονται ή αλληλοσυγκρούονται, π.χ. ο ρυθμός απόκτησης της γλώσσας από τα παιδιά, η στάση της κοινότητας, ο βαθμός επίδρασης της γλώσσας που την απειλεί κλπ.

Ο Krauss (1992:4) προτείνει την εξής **διαίρεση του συνεχούς επικινδυνότητας**, που θα αποτελέσει κριτήριο για την αρβανίτικη των Λιμνών και την εξέλιξή της :

α) ασφαλείς γλώσσες (safe),

- β) γλώσσες σε κίνδυνο (endangered),
- γ) θνήσκουσες γλώσσες (moribund) και
- δ) εξαφανισμένες γλώσσες (extinct).

Η ειδοποιός διαφορά ανάμεσα στο δεύτερο και στο τρίτο στάδιο είναι ότι οι θνήσκουσες γλώσσες έχουν χάσει πια τη δυνατότητα μετάδοσής τους από γενιά σε γένια και άρα βρίσκονται πολύ πιο κοντά στην οριστική απώλεια από ό,τι οι γλώσσες του προηγούμενου επιπέδου.

Ο Kincade (1991:160-3) προτείνει μια πενταμελή κατηγοριοποίηση, κάνοντας την περαιτέρω διάκριση ανάμεσα **σε γλώσσες “ασφαλείς” και “όχι και τόσο ασφαλείς”**:

- α) βιώσιμες γλώσσες (viable),
- β) βιώσιμες αλλά μικρές γλώσσες (viable but small),
- γ) γλώσσες σε κίνδυνο,
- δ) σχεδόν εξαφανισμένες γλώσσες (nearly extinct),
- ε) εξαφανισμένες γλώσσες.

Οι βιώσιμες γλώσσες μιλιούνται από έναν ικανοποιητικό αριθμό ομιλητών, με αποτέλεσμα να μην απειλούνται υπό εξαφάνιση. Υπάρχουν, όμως, και οι βιώσιμες γλώσσες που μιλιούνται από μικρό αριθμό ομιλητών και οι οποίες κινδυνεύουν να καταστραφούν. Πρόκειται για γλώσσες που επιβίωσαν μέχρι σήμερα για διάφορους λόγους: γεωγραφικούς, κοινωνικούς, πολιτιστικούς. Σ’ αυτήν την κατηγορία εντάσσονται και τα αρβανίτικα σε πολλές, ορεινές κυρίως περιοχές στην Ελλάδα – όπως και στην κοινότητα των Λιμνών.

Μια άλλη κατηγοριοποίηση σχετική είναι αυτή του Wurm (1998 : 192), που υποκατηγοριοποιεί περαιτέρω **τις “γλώσσες σε κίνδυνο”** σε επίσης πέντε επίπεδα:

- α) γλώσσες δυνητικά σε κίνδυνο (potentially endangered),
- β) γλώσσες σε κίνδυνο,
- γ) γλώσσες σε σοβαρό κίνδυνο (seriously endangered),
- δ) θνήσκουσες γλώσσες,
- ε) εξαφανισμένες γλώσσες.

Στην κατηγοριοποίηση αυτή βασικό κριτήριο είναι η μεταβλητή ‘ηλικία των ομιλητών’: Στην πρώτη ομάδα ανήκουν γλώσσες που έχουν αρχίσει να χάνουν τα παιδιά-ομιλητές.

Στη δεύτερη, γλώσσες που οι νεότεροι καλοί ομιλητές τους είναι νεαροί ενήλικες. Στην τρίτη, ανήκουν οι γλώσσες που οι νεότεροι καλοί ομιλητές τους είναι τουλάχιστον 50 ετών. Στην τέταρτη, γλώσσες που μιλιούνται από λίγους υπερήλικες.

Με βάση την κατηγοριοποίηση του Wurm, στόχος της συγκεκριμένης μεταπτυχιακής εργασίας είναι να δείξει αν τα Αρβανίτικα των Λιμνών είναι γλώσσα απειλούμενη με 'γλωσσικό θάνατο', με βάση τη μεταβλητή 'ηλικία' που κρίνεται ως ο πιο πρόσφορος παράγοντας. Η μεταβλητή 'ηλικία των ομιλητών' ενδείκνυται για την έρευνα και τη συζήτησή μας. Η ολοένα περιοριζόμενη χρήση της διαλέκτου στην κοινότητα στις μεγάλες ηλικίες, η διαφοροποίηση που παρουσιάζεται από τους μεγαλύτερους ομιλητές προς τους νεότερους καθώς και η αυξανόμενη τάση εγκατάλειψης του χωριού από τις νεαρές ηλικίες, λόγω και των γενικότερων οικονομικοκοινωνικών προβλημάτων της χώρας και της περιοχής, που δεν τους επιτρέπουν τη δημιουργία οικογένειας και μόνιμης εγκατάστασης στο χωριό, είναι λόγοι που αναγάγουν τον παράγοντα 'ηλικία' σε καθοριστικό για τη συνέχισή της ή την σταδιακή απώλειά της.

2.6 Γλωσσικός θάνατος

Μία ακόμη έννοια που θα πρέπει να εξετάσουμε σε σχέση με την αρβανίτικη των Λιμνών, συναφή με τη γλωσσική επικινδυνότητα, είναι ο γλωσσικός θάνατος. Με τον όρο "γλωσσικός θάνατος" (language death) αποδίδουμε τη 'διαδικασία που αφορά στην απλοποίηση της γλωσσικής δομής και στον περιορισμό της γλωσσικής λειτουργικότητας' (Knab 1980:230).

Η διαδικασία αυτή έχει την αρχή της στην τάση μιας γλώσσας να συνδέεται στενά με την έννοια του χαμηλού κύρους και με αρνητικές κοινωνικές ταυτότητες, ώστε οι δυνητικοί /-ές ομιλητές /-τριες να τηρούν αποστάσεις από αυτήν και να υιοθετούν κάποια άλλη γλώσσα. Ο Crystal (2000:1-2) τονίζει ότι το να λέει κανείς ότι μία γλώσσα είναι νεκρή δεν διαφέρει από το να λέει ότι ένας άνθρωπος είναι νεκρός, καθώς η γλώσσα δεν νοείται χωρίς τους ανθρώπους που τη μιλούν.

Ακόμη περισσότερο, αν κάποιος /-α είναι ο/ η τελευταίος /-α ομιλητής /-τρια μιας γλώσσας, τότε από επικοινωνιακή άποψη η γλώσσα του / της είναι ήδη νεκρή, αφού δεν έχει με ποιον /-α να τη μιλήσει. Παραμένει ως ένα αποθηκευμένο ή αρχειακό είδος γνώσης, ένα "γλωσσικό κειμήλιο", που στην περίπτωση μιας προφορικής, μη

καταγεγραμμένης γλώσσας παύει να υφίσταται με το θάνατό του / της. Έτσι, είναι μάλλον αυτονόητο ότι μία γλώσσα δεν θεωρείται ζωντανή παρά μόνο αν έχει παραπάνω από έναν / μία ομιλητές /-τριες. Και ο Crystal αναρωτιέται τι συμβαίνει στην περίπτωση που η γλώσσα αυτή έχει δύο, είκοσι ή διακόσιους /-ες ομιλητές /-τριες (2000 : 11).

Στο ίδιο πνεύμα και ο Yamamoto (1997:12) τονίζει ότι, αν και γενικά ο αριθμός των ομιλητών είναι ένας άμεσος δείκτης καταστάσεων κινδύνου, ενδιαφέρει τελικά πολύ περισσότερο το ποσοστό των ομιλητών /-τριών ενός κώδικα συγκρινόμενο προς το ποσοστό του συνολικού πληθυσμού μιας κοινότητας.

Είναι κατανοητό ότι εξαιρετικά λίγοι ομιλητές /-τριες μιας γλώσσας σημαίνει ότι η γλώσσα είναι ένα “κλασικό” παράδειγμα θανάτου, όπως υποστηρίζει ο Norris και ότι όσο περισσότερα είναι τα άτομα που την γνωρίζουν και που επικοινωνούν με αυτήν τόσο περισσότερες γίνονται οι πιθανότητες για επιβίωσή της (Λιόσης,2007).

Όσα αναφέρθηκαν παραπάνω, θα αποτελέσουν σημαντικές πτυχές της έρευνάς μου σχετικά με την κοινότητα των Λιμνών: ποιοι και πόσοι μόνιμοι κάτοικοι μιλούν την αρβανίτικη, κάτω από ποιες περιστάσεις την εναλλάσσουν με την ελληνική και αν η γλωσσική αυτή συμπεριφορά τους, σε συνδυασμό και με άλλους παράγοντες, οδηγεί σε συρρίκνωση και σταδιακά σε θάνατο τη συγκεκριμένη ποικιλία.

Κεφάλαιο 3

Μεθοδολογία

Στο παρόν κεφάλαιο περιγράφεται η μεθοδολογική προσέγγιση που ακολουθήθηκε για την έρευνα σχετικά με την Αρβανίτικη στην κοινότητα των Λιμνών. Αρχικά περιγράφονται αναλυτικά τα μεθοδολογικά εργαλεία που αξιοποιήθηκαν για τη συγκεκριμένη έρευνα, δηλαδή η συνέντευξη και το ερωτηματολόγιο. Στη συνέχεια ελέγχεται η εγκυρότητά τους, διατυπώνονται τα ερευνητικά ερωτήματα, αναλύεται η διαδικασία της έρευνας και, τέλος, γίνεται μια σύντομη παρουσίαση του δείγματος και των περιορισμών.

3.1 Μεθοδολογία Συλλογής Υλικού

Βασικό σημείο εκκίνησης του κοινωνιογλωσσολόγου, σύμφωνα με τον Τσιτσιπή είναι η γλωσσική κοινότητα (speech community) και στόχος της έρευνάς του «οι γλωσσικές πηγές της κοινότητας σαν οργανωμένο σύστημα επικοινωνίας καθώς και οι διαχρονικές μεταβολές αυτών των πηγών» (Τσιτσιπής, 1983:7). Στα πλαίσια αυτά, η μεθοδολογική προσέγγιση της συγκεκριμένης κοινότητας επιτεύχθηκε μέσω συνδυασμού ποιοτικής και ποσοτικής έρευνας.

Η έρευνά μου βασίστηκε και στη συμμετοχική παρατήρηση. Η εκ του σύνεγγυς παρατήρηση κατά τη διάρκεια των τελευταίων 16 ετών, όπου από το 2002 έως και σήμερα, μου έδωσε τη δυνατότητα να συμμετέχω σε γλωσσικά και κοινωνικά δρώμενα της κοινότητας των Λιμνών (εθνογραφική μέθοδος), χωρίς να γνωρίζω την Αρβανίτικη. Η συχνή επαφή με βοήθησε να διαμορφώσω μια πολύ καλή εικόνα για την πραγματικότητα και να επιτύχω τη σύνδεση ανάμεσα στα εμπειρικά δεδομένα που συγκέντρωσα και στο θεωρητικό μέρος, τις βιβλιογραφικές αναφορές. Η συχνή παρουσία μου στο σπίτι της οικογένειας του συζύγου μου και σε άλλα σπίτια του

χωριού, συγγενικά και φιλικά, σε γιορτές, σε πανηγύρια, σε εκδηλώσεις του πολιτιστικού συλλόγου, σε οικογενειακά γλέντια και σε άλλες εκδηλώσεις, συνέβαλλε στην επαφή και επικοινωνία μου με μεγάλο αριθμό μόνιμων κατοίκων της κοινότητας, καθώς και με μετανάστες πρώτης και δεύτερης γενιάς που έρχονται στο χωριό για διακοπές, με διαφορετικό γλωσσικό και κοινωνικό υπόβαθρο, οι οποίοι αποτέλεσαν και αυτοί υποκείμενα της έρευνάς μου.

Η έρευνα στο πεδίο πραγματοποιήθηκε με τη χρήση συνέντευξης και δύο ερωτηματολογίων: α. ενός ερωτηματολογίου στάσεων και χρήσεων *χρηστών /-τριών* των μόνιμων γηγενών κατοίκων, για τη συγκέντρωση των δεδομένων σχετικά με τη γλωσσική συμπεριφορά τους απέναντι στην διάλεκτο της κοινότητας, απέναντι στην Ελληνική και στην Αλβανική.

β. ενός ερωτηματολογίου στάσεων – και χρήσεων, υποκειμένων δεύτερης και τρίτης γενιάς, που έλκουν την καταγωγή τους από την κοινότητα των Λιμνών, αλλά δεν κατοικούν μόνιμα σ' αυτήν, για τη συγκέντρωση δεδομένων απέναντι στο γλωσσικό σύστημα της κοινότητας (για τα ερωτηματολόγια βλ. το Παράρτημα).

3.1.1 Η συνέντευξη

Ένας βασικός τρόπος συλλογής του υλικού που επιλέχθηκε ως πλέον χρήσιμος και αποτελεσματικός ήταν οι δομημένες αλλά και ελεύθερες συνεντεύξεις, με μόνιμους – δίγλωσσους - κατοίκους της κοινότητας αλλά και με υποκείμενα δεύτερης και τρίτης γενιάς που έλκουν την καταγωγή τους από τις Λίμνες, όμως κατοικούν σε άλλες περιοχές.

Στη σύγχρονη κοινωνιογλωσσολογική έρευνα η μέθοδος της συνέντευξης, όπως αναφέρει η Κακριδή (2011), εισήχθη από τον Labov. Η Baker (2013) θεωρεί πως η κοινωνιογλωσσική συνέντευξη είναι «λεκτική πράξη» και ως τέτοια υπόκειται σε περιορισμούς που απορρέουν από το πλαίσιο επικοινωνίας: τον τόπο, τον τρόπο, τα παρόντα πρόσωπα και τη σχέση μεταξύ τους, το θέμα κ.ά.

Με τις συνεντεύξεις σκοπός μου ήταν η συγκέντρωση μεταγλωσσικών και μεταεπικοινωνιακών πληροφοριών, όπως η καταγραφή / ηχογράφηση συζητήσεων, αφηγήσεων και διαλόγων στα Αρβανίτικα, με έμφαση στον βαθμό χρήσης και

επικοινωνίας στο γλωσσικό σύστημα της κοινότητας, στην άποψη των χρηστών/-τριών για την Αρβανίτικη και την Ελληνική γλώσσα, στις δυσκολίες ή στα προβλήματα που συνάντησαν ή αν συναντούν ακόμη λόγω της χρήσης της αρβανίτικης γλώσσας σε χώρους εντός ή εκτός του χωριού. Σε σχέση με το ερωτηματολόγιο η συνέντευξη ενδείκνυται για την άμεση επαφή με τον/την ομιλητή/τρια, τη δυνατότητα γενικότερης συζήτησης σχετικά με τη ζωή στην κοινότητα, τις διάφορες εκδηλώσεις που πραγματοποιούνται, τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι κάτοικοι αλλά και για την γλώσσα τους, ως ιδιαίτερο γνώρισμά τους. Η διαδικασία αυτή οδήγησε και στη συγκέντρωση αφηγήσεων, ιστοριών, παραμυθιών, τραγουδιών στην αρβανίτικη. Κατά τη διάρκεια της κάθε συνέντευξης κρατήθηκαν και σημειώσεις.

Οι συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκαν στο σπίτι, στην αίθουσα του πολιτιστικού συλλόγου του χωριού αλλά και στον επαγγελματικό χώρο των κατοίκων πληροφορητών-τριών (φούρνο, καφενείο, ταβέρνα) και λήφθηκαν ατομικά ή και σε μικρές ομάδες των δύο ή τριών (σε ελάχιστες περιπτώσεις και τεσσάρων) ατόμων. Επιδίωξη της ερευνήτριας ήταν να διαμορφώσει εκ των προτέρων φιλικό κλίμα συζήτησης, να γίνεται αντιληπτή η ερώτηση από τον/τη συνομιλητή/τρια και να καταγράφεται η απάντηση-άποψή του/της. Η κοινότητα είναι ακόμη και στις μέρες μας κλειστή κοινωνία, οι κάτοικοι δεν εξωτερικεύουν εύκολα την άποψή τους για ό,τι την αφορά (Να σημειώσω πως υπήρξαν και αρνήσεις συμμετοχής στην έρευνα από υπερήλικες κατοίκους). Κάποιες δυσπιστίες και καχυποψίες ξεπεράστηκαν με τη συζήτηση, λόγω και των οικογενειακών δεσμών που έχω στις Λίμνες και των καλών προσωπικών επαφών με αρκετούς γηγενείς (‘το παράδοξο του παρατηρητή’, Labov,1972).

3.1.2 Το ερωτηματολόγιο - Έλεγχος εγκυρότητας του ερωτηματολογίου

Όπως προαναφέρθηκε, τα ερωτηματολόγια που χρησιμοποίησα ήταν δύο κατηγοριών: Αρχικά απευθύνθηκα στους μόνιμους κατοίκους της κοινότητας (ομάδα Α), που στην πλειοψηφία τους μπορούν να θεωρηθούν ενεργητικά δίγλωσσοι (ενεργητική διγλωσσία) και τους διένειμα τα ερωτηματολόγια, ώστε να τα επιστρέψουν συμπληρωμένα. Υπήρξαν, όμως περιπτώσεις, που ζητήθηκε στην ερευνήτρια να διαβάσει τις ερωτήσεις και να τις σημειώνει αυτή στο ερωτηματολόγιο, για λόγους διευκόλυνσης του /της πληροφορητή/τριας.

Στη συνέχεια απευθύνθηκα και σε υποκείμενα προερχόμενα από την κοινότητα, που κατοικούν πλέον σε άλλες περιοχές, είτε στο εσωτερικό της χώρας είτε στο εξωτερικό, που μπορούν κάποια από αυτά να έχουν αντιληπτική ικανότητα του τοπικού γλωσσικού κώδικα (παθητική διγλωσσία). Στην ομάδα αυτή διένειμα το ερωτηματολόγιο Β.

Το ερωτηματολόγιο της ομάδας Α αποτελείται από δύο κατηγορίες ερωτήσεων: Η πρώτη κατηγορία έχει 4 ερωτήματα: το πρώτο και το δεύτερο είναι σχετικά με τη χρήση της αρβανίτικης γλώσσας: με ποιον/ποιους την μιλούν, πού και πότε επιλέγουν να μιλούν την αρβανίτικη. Οι λεπτομέρειες της επιλογής είναι σημαντικές στη διεξαγωγή συμπερασμάτων, αφού «αντανεκλούν σοβαρά την επικοινωνιακή ικανότητα του ομιλητή» (Τσιτσιπής, 1983:7) και ερμηνεύουν τη μεταπήδησή του από τη μια γλώσσα στην άλλη.

Το τρίτο ερώτημα σχετίζεται με το ποια είναι η γνώμη των κατοίκων των Λιμνών και φυσικών ομιλητών της συγκεκριμένης διαλέκτου γενικά για τη διάλεκτό τους. Το τέταρτο ερώτημα αφορά στη γνώμη τους για τα σημερινά Αλβανικά, αφού έρχονται σε επαφή με μετανάστες από την Αλβανία.

Η δεύτερη κατηγορία ερωτήσεων αφορά ειδικότερα στη στάση των κατοίκων της κοινότητας απέναντι στην αρβανίτικη γλώσσα της κοινότητάς τους και σε κάποια χαρακτηριστικά της. Αποτελείται από 14 ερωτήσεις κλειστού τύπου.

Οι απαντήσεις στα ερωτήματα και των δύο ομάδων ήταν με τη μορφή της πολλαπλής επιλογής, ώστε να είναι άνετη η επιλογή και κατανοητή στους ερωτώμενους, αφού οι μόνιμοι κάτοικοι στην πλειοψηφία τους είναι υπερήλικες ή με χαμηλό μορφωτικό επίπεδο. Το ερωτηματολόγιο της ομάδας Β αποτελείται από 11 κλειστού τύπου ερωτήσεις, ώστε να είναι κατανοητές στον/στην ερωτώμενο/η. Επίσης, με τη σύντομη ερώτηση και την εξίσου σύντομη απάντηση (Ναι ή Όχι) επιδίωξα την άμεση, αν είναι δυνατό και αυθόρμητη, απάντηση, ώστε να έχω την πραγματική/αληθινή άποψη του κάθε υποκειμένου για την αρβανίτικη γλώσσα. Στην κατηγορία αυτή απευθύνθηκα ειδικά και σε νέους και νέες, ηλικίας 15-35 ετών, θέλοντας να καταγράψω την άποψή τους για την Αρβανίτικη του χωριού καταγωγής τού ενός ή και των δύο γονέων τους. Αυτοί οι νέοι δεν έχουν ζήσει στο χωριό, το επισκέπτονται σπάνια σε κάποιες

εκδηλώσεις αλλά γνωρίζουν την αρβανίτικη καταγωγή των κατοίκων του/ των γονέων τους. Και γι' αυτόν ακριβώς τον λόγο η άποψή τους παρουσιάζει ενδιαφέρον, επειδή γνωρίζουν την αρβανίτικη προέλευση του/των γονέα/γονέων τους, ότι αυτός/αυτοί κάποτε μιλούσε/αν Αρβανίτικα, και ότι σήμερα αποτελεί γλώσσα των παιδικών τους αναμνήσεων ενώ οι ίδιοι οι νέοι δεν έχουν κάποια επαφή με την αρβανίτικη γλώσσα, καθώς και με άλλα ιδιαίτερα γνωρίσματα της κοινότητας, όπως θα φανεί στην έρευνα.

Και στις δύο ομάδες ζητήθηκε η συμπλήρωση δημογραφικών στοιχείων του/της πληροφορητή/πληροφορήτριας, αφού κάποιες μεταβλητές, όπως το φύλο, η ηλικία, οι γραμματικές γνώσεις/μόρφωση επηρεάζουν την άποψη και τη στάση του υποκειμένου απέναντι στη γλώσσα του. Για την κοινωνική - ανθρωπολογική γλωσσολογία, όπως υποστηρίζει ο Τσιτσιπής «η γλώσσα είναι ένα εξίσου αυστηρά δομημένο σύστημα νόμων, όχι όμως κατ' ανάγκη γραμματικών αλλά πραγματικο-κοινωνικών, με βάση τη χρήση και το πολιτισμικό υπόβαθρο των ομιλητών και των κοινοτήτων στις οποίες ανήκουν» (Τσιτσιπής, 1983:6).

3.1.3 Ερευνητικά ερωτήματα

Για την επίτευξη του στόχου της έρευνας, στα ερωτηματολόγια κρίθηκε πρόσφορο να διερευνηθούν τα ακόλουθα ερωτήματα:

Στην ομάδα Α, αρχικά ζητήθηκαν τα εξής ερωτήματα, σχετικά με τη χρήση της Αρβανίτικης:

1. Με ποιον/ποιους την ομιλούν
2. Πού, σε ποιον/ποιους χώρους την ομιλούν
3. Ποια είναι η γνώμη τους για την Αρβανίτικη της κοινότητά τους

Στη συνέχεια, σχετικά τη στάση τους απέναντι στη γλώσσα της κοινότητας, τους ζητήθηκε να απαντήσουν στα εξής ερωτήματα:

1. Έχετε αντιμετωπίσει ποτέ πρόβλημα μιλώντας Αρβανίτικα μέσα στο χωριό ή έξω από αυτό;
2. Τι γνώμη πιστεύετε ότι έχουν για τα Αρβανίτικα και για τους Αρβανίτες οι υπόλοιποι Έλληνες;
3. Τα Αρβανίτικα είναι εύκολη ή δύσκολη γλώσσα;
4. Πιστεύετε ότι τα Αρβανίτικα θα εξαφανιστούν;
5. Είναι χρήσιμο να ξέρει κανείς Αρβανίτικα;

6. Κάνει καλά κάποιος που ξέρει Αρβανίτικα αλλά δεν τα μιλάει;
7. Είναι πλούσια ή φτωχή γλώσσα τα Αρβανίτικα ως προς το λεξιλόγιο;
8. Έμαθαν τα παιδιά σας Αρβανίτικα;
9. Θα θέλατε τα Αρβανίτικα να γράφονται;
10. Θα θέλατε να ακούτε Αρβανίτικα στην τηλεόραση ή στο ραδιόφωνο;
11. Θα θέλατε να χρησιμοποιείτε τα Αρβανίτικα στον δήμο, στην τράπεζα, στο δικαστήριο;
12. Υπάρχουν Αρβανίτικα διαφορετικά από τα δικά σας;

Σχετικά με τα Αλβανικά που μιλούν στο χωριό Αλβανοί, κυρίως οικονομικοί μετανάστες, μόνιμοι κάτοικοι ή περιστασιακά εργαζόμενοι, οι ερωτήσεις ήταν οι εξής:

1. Καταλαβαίνετε Αλβανικά;
- Αν ναι, σε τι διαφέρουν από τη δική σας γλώσσα;
2. Ποια είναι η γνώμη σας για τα Αλβανικά;
    - α. μοιάζουν πολύ με τη δική μας γλώσσα
    - β. είναι λίγο διαφορετικά από τα δικά μας αρβανίτικα
    - γ. είναι δύσκολο να τα καταλάβουμε
    - δ. συνεννοούμαστε άνετα
    - ε. δεν θέλω να τα ακούω
    - στ. έχω άλλη άποψη

Στην ομάδα Β, δηλαδή σε υποκείμενα που κατάγονται από τις Λίμνες, αλλά ζουν σε άλλη περιοχή, ζητήθηκαν τα εξής ερωτήματα:

1. Γνωρίζετε Αρβανίτικα;
  2. Συνομιλείτε με άλλους Αρβανίτες, εκτός του χωριού, στα Αρβανίτικα ;
- Αν όχι, καταλαβαίνετε όταν κάποιος τα μιλά ;
3. Έχετε ακούσει Αρβανίτικα;

αν ναι, πού:

    - α. στο χωριό
    - β. σε σπίτι
    - γ. σε παρέα
  4. Ποια η γνώμη σας για τα Αρβανίτικα ως γλώσσα των γονέων/παππούδων σας;
  5. Θέλετε να ακούγονται από τους γονείς σας τα Αρβανίτικα;
  6. Θα θέλατε να είχατε μάθει Αρβανίτικα από μικρή ηλικία;

7. Έχετε προσπαθήσει να μάθετε Αρβανίτικα;
8. Σας στενοχωρεί η προοπτική να ξεχαστεί η γλώσσα των παππούδων σας;
9. Σας ενοχλεί η συγγένεια της αρβανίτικης γλώσσας με τα σημερινά Αλβανικά;
10. Έχετε αισθανθεί άσχημα /μειονεκτικά λόγω της αρβανίτικης καταγωγής σας;
11. Εκτός από τη γλώσσα, έχετε ακούσει/γνωρίζετε άλλες ιδιαιτερότητες / συνήθειες/παραδόσεις της αρβανίτικης κοινότητας από την οποία έλκετε την καταγωγή σας;

3.2 Διαδικασία της έρευνας

Η πρώτη φάση της έρευνας πραγματοποιήθηκε στις Λίμνες τον Ιανουάριο και τον Φεβρουάριο του 2018. Ακολούθησε η δεύτερη φάση τον Δεκέμβριο του 2018, για τα υποκείμενα που κατάγονται από τις Λίμνες, δεύτερη ή τρίτη γενιά.

Σχετικά με τον τρόπο συλλογής των δεδομένων, η τεχνική που ακολούθησα ήταν:

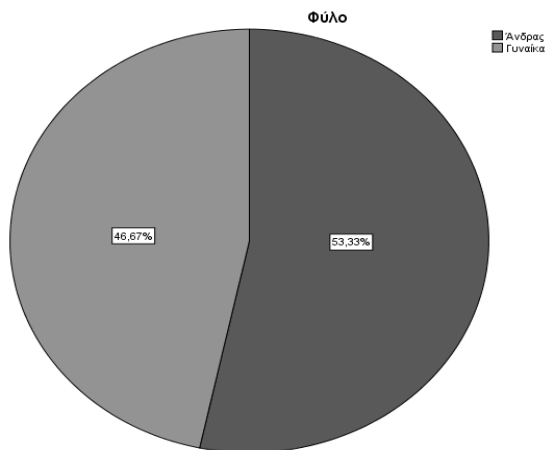
- α. η ηχογράφηση. Το υλικό που τελικά επεξεργάστηκα ήταν το προϊόν της *απομαγνητοφώνησης* συζητήσεων με ομιλητές/τριες της αρβανίτικης.
- β. οι σημειώσεις καθ' όλη τη διάρκεια συνεντεύξεων, αφού διαπίστωνα πως ήταν πολύ εύκολο οι συνομιλητές/τριές μου να είναι άνετοι/ες και να παρέχουν περισσότερα στοιχεία όταν δεν αισθάνονταν ότι τους κατέγραφα με κάποιο τεχνολογικό μέσο.
- γ. η διανομή ερωτηματολογίων, σε όσο το δυνατόν περισσότερα υποκείμενα και των δύο ομάδων.

3.3. Δημογραφικά στοιχεία. Δείγμα και Περιορισμοί

Στην έρευνα συμμετείχαν συνολικά 60 άτομα, άνδρες και γυναίκες, όλων των ηλικιών.

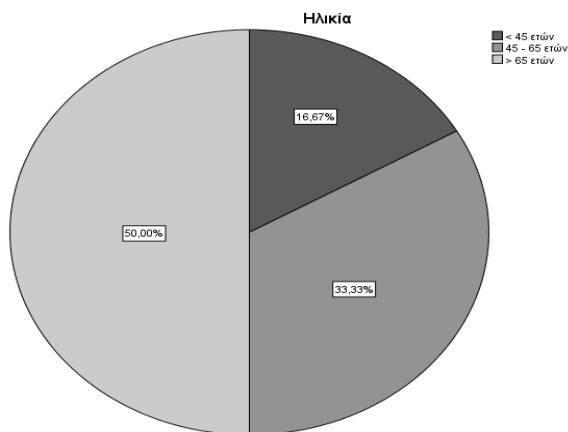
Στην ομάδα Α συμμετείχαν 30 γηγενείς κάτοικοι φυσικοί ομιλητές της διαλέκτου. Ειδικότερα, τα στοιχεία τους αποτυπώνονται στα ακόλουθα σχήματα ως εξής:

- α. το φύλο

Σχήμα 1. Οι συμμετέχοντες/ουσες στην έρευνα κάτοικοι των Λιμνών ως προς το φύλο
Το 46,67% είναι γυναίκες και το 53,3,% είναι άντρες.

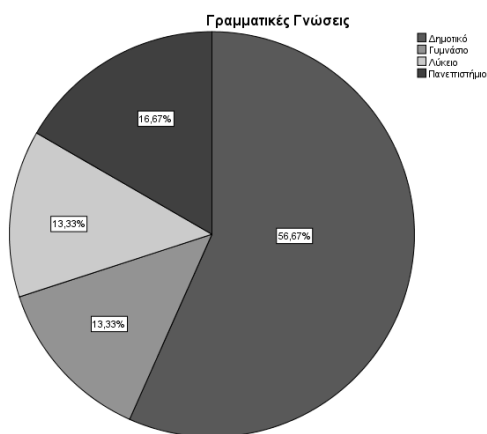
β. η ηλικία

Σχήμα 2. Η ηλικιακή αποτύπωση των συμμετεχόντων/συμμετεχουσών στην έρευνα
Το 50% των ερωτηθέντων είναι πάνω από 65 ετών, το 33,3% ανήκει στην ηλικιακή ομάδα 45-65 ετών και το 16,67% κάτω των 45.

Να αναφέρω πως το νεαρότερο άτομο που συνομίλησα είναι 11 χρόνων και το γεροντότερο 90 χρόνων.

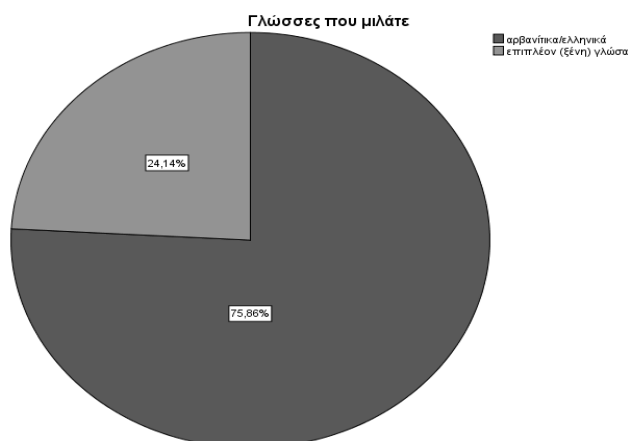
γ. οι γραμματικές γνώσεις

Σχήμα 3. Γραμματικές γνώσεις ερωτώμενων

Το 56,67% είναι απόφοιτοι Δημοτικού, το 16,67% έχει Πανεπιστημιακές γνώσεις, ενώ οι απόφοιτοι Γυμνασίου και Λυκείου βρίσκονται στο 13,33% και οι δύο ομάδες.

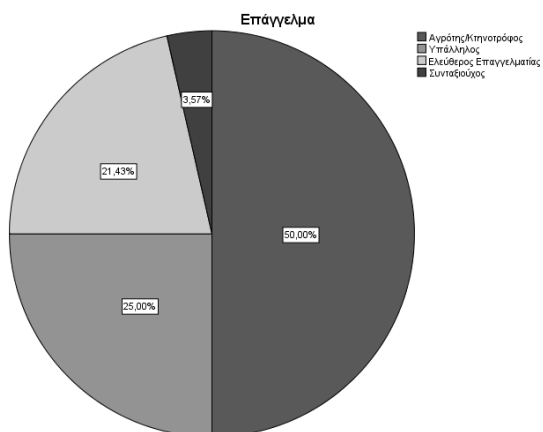
δ. άλλη γλώσσα

Σχήμα 4. Γνώση γλωσσών

Το 75,86% μιλά αρβανίτικα και ελληνικά, ενώ το 24,15% μιλά και άλλη γλώσσα (Αγγλικά).

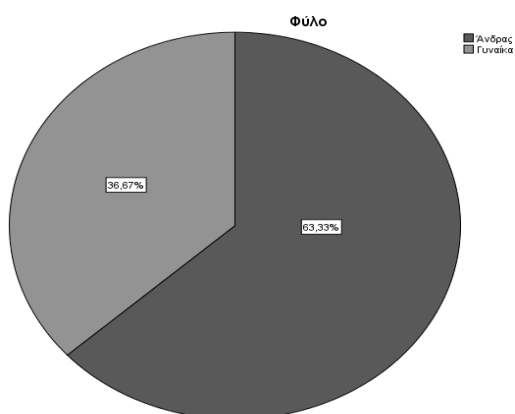
ε. το επάγγελμα

Σχήμα 5. Το επάγγελμα των ερωτώμενων

Ως προς το επάγγελμα, το 50% των συμμετεχόντων στην έρευνα είναι αγρότες-κτηνοτρόφοι, το 25% Υπάλληλοι, το 21,40% Ελεύθεροι επαγγελματίες και το 3,57% συνταξιούχοι. Στην ομάδα Β συμμετείχαν συνολικά 30 υποκείμενα. Τα 20, είναι άτομα δεύτερης γενιάς, καταγόμενα από τις Λίμνες, που έχουν κρατήσει επαφές με την κοινότητα (επίσκεψη στις γιορτές και σε κάποιες εκδηλώσεις το καλοκαίρι) αλλά διαμένουν μόνιμα σε άλλες περιοχές. Από αυτούς, οι 14 είναι άντρες και οι 6 γυναίκες. Οι νέοι τρίτης γενιάς, ηλικίας 15-35 ετών (σύνολο 10 ερωτώμενοι/ες) έλκουν την καταγωγή τους τουλάχιστον από τον ένα γονέα από τις Λίμνες και δεν έχουν επαφές με την κοινότητα παρά μόνο ευκαιριακά. Από αυτούς, 5 είναι αγόρια και 5 κορίτσια. Τα ακόλουθα σχήματα δηλώνουν αναλυτικά τα δημογραφικά τους στοιχεία.

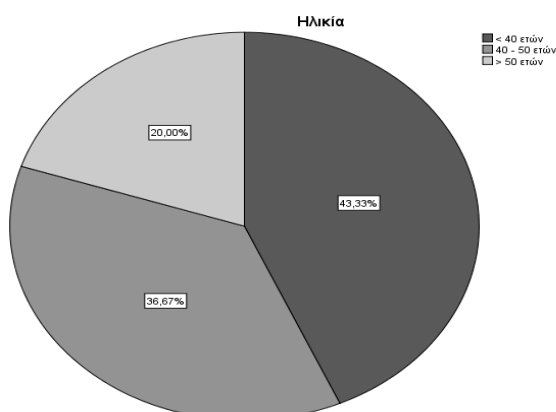
α. το φύλο

Σχήμα 6. Το φύλο των συμμετεχόντων/ουσών

Το 63,33% των ερωτηθέντων είναι άνδρες και το 36,67% γυναίκες.

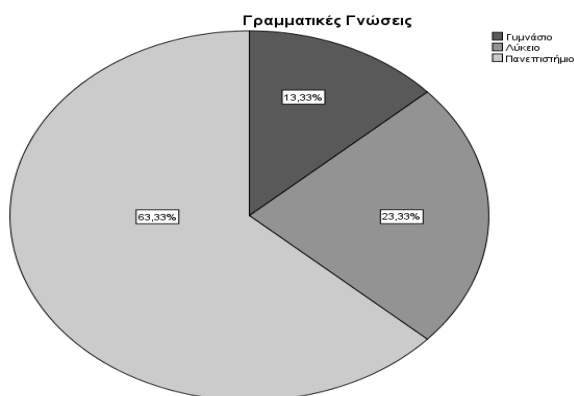
β. η ηλικία

Σχήμα 7. Η ηλικία των συμμετεχόντων/ουσών

Κάτω των 40 ετών του δείγματος είναι το 43,33%, 40-50 ετών το 36,67% και πάνω από 50 ετών το 20%.

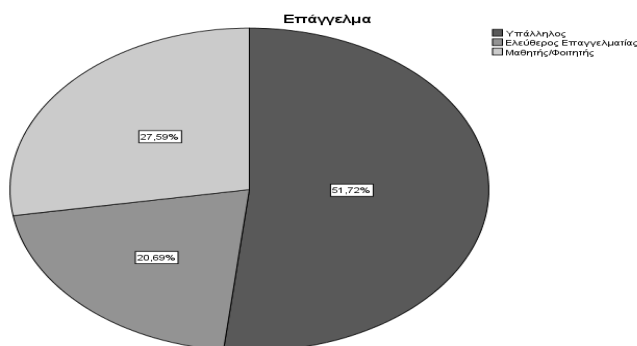
γ. οι γραμματικές γνώσεις

Σχήμα 8. Οι γραμματικές τους γνώσεις

Το 63,33% της ομάδας αυτής είναι απόφοιτοι Πανεπιστημίου, το 23,3% απόφοιτοι Λυκείου και μόλις το 13,3% έχει πάει σχολείο μέχρι το Γυμνάσιο.

δ. το επάγγελμα

Σχήμα 9. Η ιδιότητα/ ο επαγγελματικός τους χώρος

Το 51,7% του δείγματος αυτού είναι υπάλληλοι, το 20,6% ελεύθεροι επαγγελματίες και το 27,5% είναι μαθητές - φοιτητές.

Και στις τρεις ομάδες το δείγμα υπήρξε ευκαιριακό και όχι τυχαίο. Η συγκεκριμένη επιλογή εξηγείται, εφόσον στην κοινότητα των Λιμνών δεν κατοικούν πλέον μόνο γηγενείς αλλά και κάποιοι ξένοι/αλλοδαποί. Στον συνολικό πληθυσμό του χωριού υπάρχουν και άλλες γλωσσικές κοινότητες, κυρίως μεταναστών (από την Αλβανία, τη Ρουμανία, τη Βουλγαρία), καθώς και από περιοχές εκτός της υπό διερεύνησης γεωγραφικής περιοχής. Όπως επισημαίνει και ο γλωσσολόγος Wardhaugh (2010), για

τους παραπάνω λόγους το τυχαίο δείγμα δεν είναι πάντα κατάλληλο για την κοινωνιογλωσσική έρευνα.

Όπως έχει αναφερθεί στο κεφάλαιο 2.3.1. στη συγκεκριμένη έρευνα η μεταβλητή 'ηλικία' αποτελεί τον παράγοντα με βάση τον οποίο θα διερευνηθεί ένα από τα ερωτήματα: κατά πόσο η Αρβανίτικη των Λιμνών βρίσκεται σε γλωσσικό κίνδυνο. Οι ηλικιακές ομάδες διακρίνονται σε τρεις κατηγορίες: μέχρι 45 ετών, από 45 έως 65 και άνω των 65 ετών. Επιλέχθηκε ο συγκεκριμένος διαχωρισμός, αφού στην κοινότητα των Λιμνών γνωρίζω εκ των προτέρων πως είναι λίγοι οι καλοί και ενεργητικοί ομιλητές του συστήματος κάτω των 45 (υποτυπώδης ενεργητική διγλωσσία). Στη βαθμίδα 45 έως 65 ετών υπάρχουν αρκετοί με ικανοποιητική διγλωσσία, ενώ η πλειοψηφία των κατοίκων που γνωρίζουν και τα δύο συστήματα είναι πλέον άνω των 65 ετών.

Την ίδια ηλικιακή κατηγοριοποίηση αποδέχτηκα και στη δεύτερη ομάδα των συμμετεχόντων/ουσών υποκειμένων, που έλκουν την καταγωγή από τις Λίμνες αλλά κατοικούν σε άλλες περιοχές. Σ' αυτή την κατηγορία, η μία βαθμίδα ηλικίας είναι μέχρι 40 ετών, ακολουθεί η ομάδα 40-50 ετών και η τρίτη άνω των 50 ετών. Μικρότερος διαχωρισμός, ειδικά στην ηλικία κάτω των 40, δεν έχει αξία, αφού γνωρίζω εκ των προτέρων (λόγω της συχνής επαφής μου με αρκετούς από αυτούς) πως τα χαρακτηριστικά όλων στην ομάδα αυτή, ανεξάρτητα από την ηλικία είναι κοινά. Επίσης, άνω των 50 ετών το δείγμα είναι μικρό, αφού τα υποκείμενα που μέχρι σήμερα συνομίλησα και συμπεριέλαβα στην έρευνά μου είναι λίγα, γι' αυτό και έδωσα μικρό εύρος στην ηλικία 40-50 ετών.

Τα ευρήματα που προέκυψαν από την έρευνα αποτελούν περιορισμένες ενδείξεις της χρήσης και της στάσης των ερωτώμενων απέναντι στην Αρβανίτικη των Λιμνών, την Ελληνική και την Αλβανική γλώσσα.

Κεφάλαιο 4

Αποτελέσματα της έρευνας

Οι απαντήσεις που δόθηκαν από όλους/όλες που συμμετείχαν στην έρευνα, με βάση το ερωτηματολόγιο, καταχωρήθηκαν και κωδικοποιήθηκαν σε υπολογιστικά φύλλα του προγράμματος SPSS. Οι απόψεις όσων συμμετείχαν σε συνέντευξη αρχικά καταγράφηκαν ως βίντεο σε κινητό τηλέφωνο και εν συνεχεία διατηρήθηκαν σε αρχείο. Ταυτόχρονα, όπου ήταν δυνατό, κρατούσα και σημειώσεις σε τετράδιο ειδικό για τις ανάγκες της παρούσας εργασίας.

Οι απόψεις των συμμετεχόντων μέσω των ερωτηματολογίων αποδόθηκαν διαγραμματικά, περιγράφηκαν και ακολούθως σχολιάστηκαν/αναλύθηκαν, προσθέτοντας και τις απόψεις όσων είχαν δώσει αποκλειστικά συνέντευξη.

Αρχικά, θα παρουσιαστεί η χρήση της Αρβανίτικης από τους κατοίκους του χωριού και οι στάσεις τους απέναντι στην αρβανίτικη γλώσσα της κοινότητάς τους, καθώς και οι στάσεις τους απέναντι στην ελληνική και στην αλβανική γλώσσα. Στη συνέχεια θα παρουσιαστούν οι στάσεις υποκειμένων καταγόμενων από την κοινότητα των Λιμνών απέναντι στην αρβανίτικη γλώσσα.

Εν συνεχεία παρουσιάζονται τα συμπεράσματα που αφορούν τα βασικά ερευνητικά θέματα της παρούσας διατριβής.

4.1 Παρουσίαση Αποτελεσμάτων

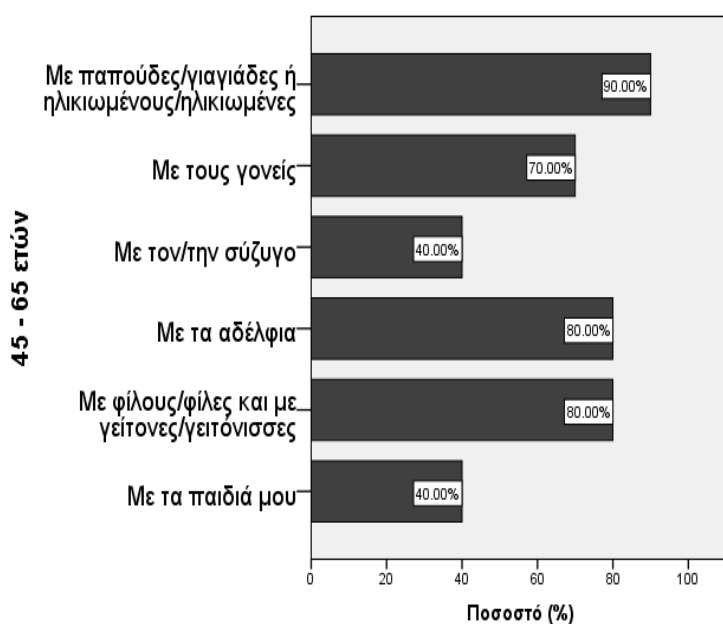
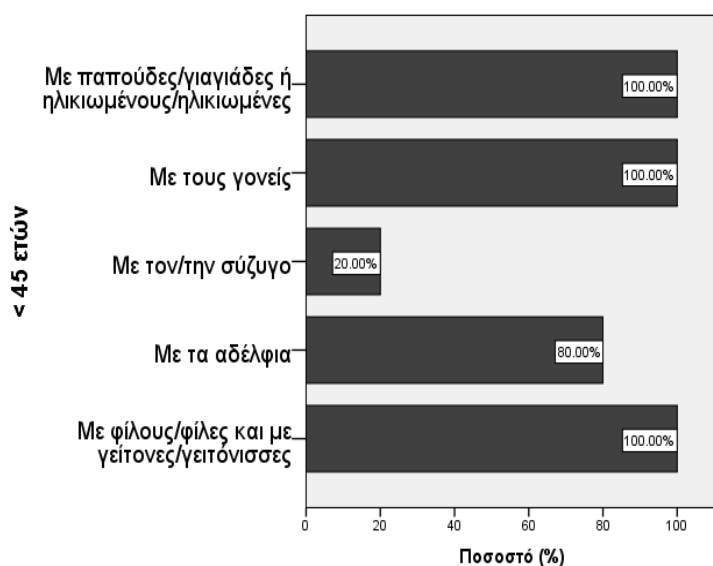
Ακολουθεί η περιγραφική ανάλυση των κλειστών ερωτημάτων και για τις δύο ομάδες συμμετεχόντων στην έρευνά μου. Το κάθε ερώτημα του ερωτηματολογίου παρατίθεται αυτούσιο, με έντονα γράμματα, πριν από τη γραφική παρουσίαση των απαντήσεων που δόθηκαν για το καθένα.

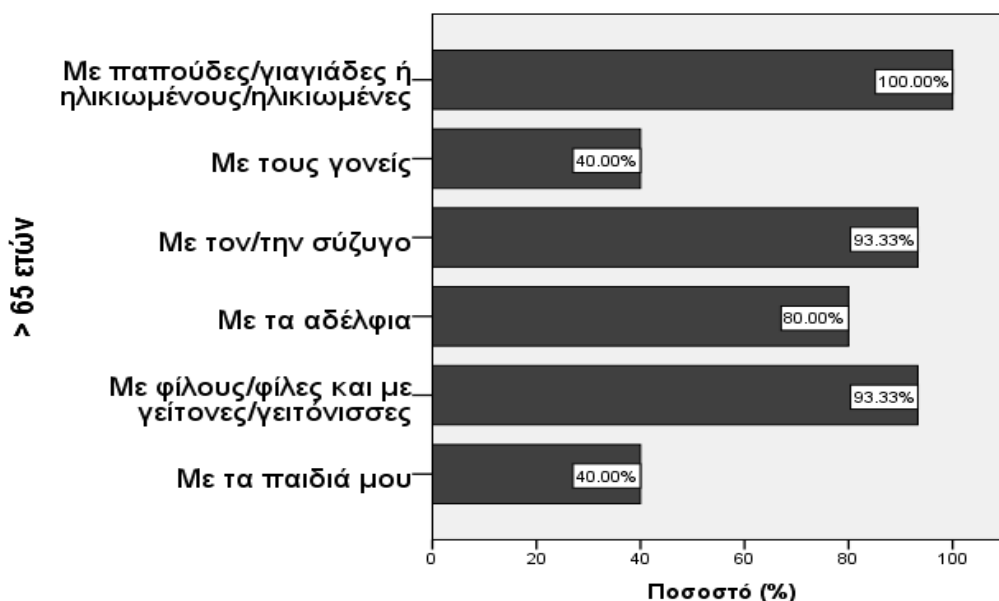
Οι κλειστού τύπου ερωτήσεις ήταν είτε πολλαπλής επιλογής είτε δέχονταν διχοτομικές απαντήσεις Ναι/Όχι. Αυτές παρουσιάζονται με τη μορφή ποσοστών.

4.1.1 Χρήσεις και Στάσεις των κατοίκων απέναντι στην αρβανίτικη γλώσσα της κοινότητάς τους

Αρχικά, παρουσιάζονται οι ερωτήσεις και οι απαντήσεις των ερωτηθέντων που σχετίζονται με τη χρήση της Αρβανίτικης γλώσσας: με ποιον/ποιους τη μιλάνε και σε ποιες περιστάσεις.

1. Με ποιον/με ποιους μιλάτε Αρβανίτικα;

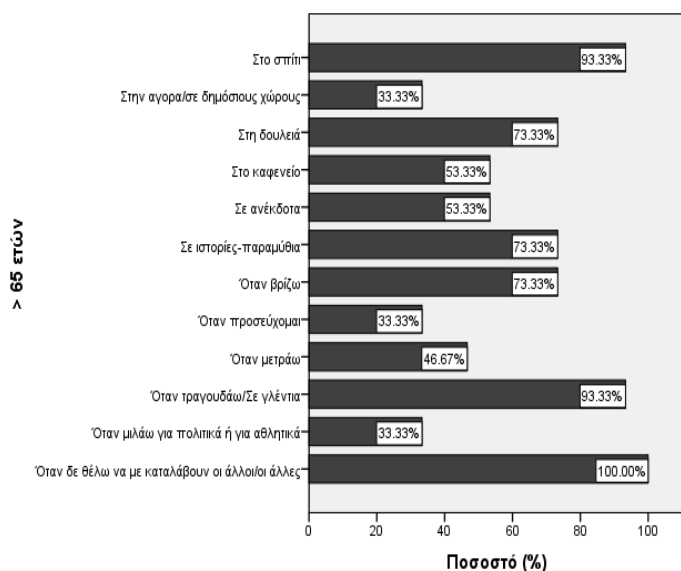
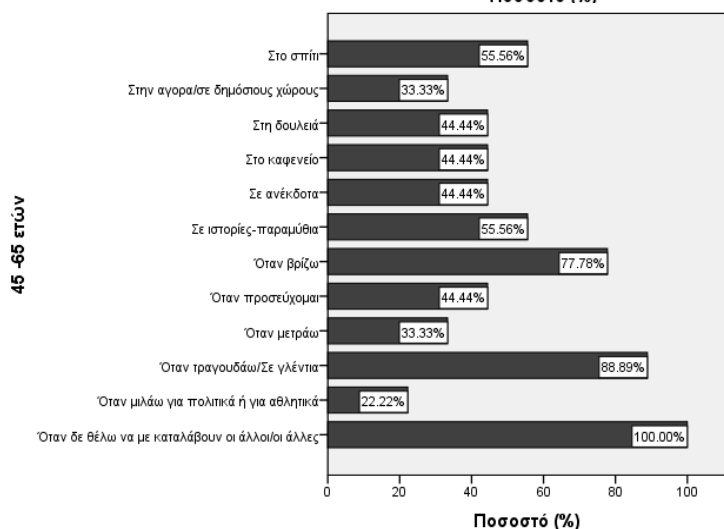
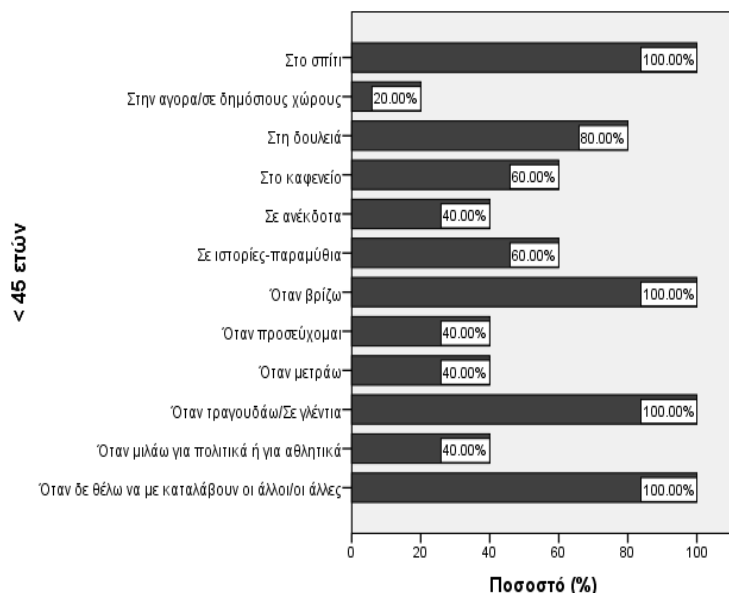
Διάγραμμα 1.α.β.γ. Με ποιον ή με ποιους οι κάτοικοι μιλούν Αρβανίτικα.

Όπως φαίνεται από το διάγραμμα, η συντριπτική πλειοψηφία των κατοίκων των Λιμνών, ανεξάρτητα από την ηλικία, μιλούν Αρβανίτικα με τους ηλικιωμένους ανθρώπους. Η συγκεκριμένη απάντηση συγκέντρωσε το 100% στην ηλικία κάτω των 45 ετών και στην ηλικία άνω των 65 ετών, ενώ οι ηλικίες 45-65 το 90%. Υψηλό ποσοστό συγκέντρωσε και η συνομιλία με φίλους/ες και γείτονες σε όλες τις ηλικιακές ομάδες: το 100% στους νέους κάτω των 45 ετών, το 80% στην ηλικία 45-65 και το 93% στους μεγαλύτερους κατοίκους, άνω των 65 ετών (τάση για revitalization). Με τα αδέρφια οι κάτοικοι όλων των ηλικιών συνομιλούν στα Αρβανίτικα σε ποσοστό 80%. Επίσης, η επιλογή με τους γονείς συγκεντρώνει υψηλό ποσοστό, όπως είναι αναμενόμενο, στην ηλικία κάτω των 45 ετών, αφού το 100% των ερωτηθέντων μιλά Αρβανίτικα, το 73% της ομάδας 45-65 και μόνο το 40% των μεγαλύτερων, με δεδομένο ότι σε αρκετούς από αυτούς δεν ζουν οι γονείς τους.

Είναι χαρακτηριστικό πως το ποσοστό συνομιλίας με τον/τη σύζυγο μειώνεται, όσο μειώνεται η ηλικία. Οι μεγάλες ηλικίες, άνω των 65 ετών, συνομιλούν στα Αρβανίτικα κατά 93,33%, ενώ στη μεσαία ομάδα μεταξύ 45-65 ετών μειώνεται το ποσοστό σε 40% και στους νέους κάτω των 45 ετών μειώνεται στο 40%.

Κανένας/καμία από τους ερωτώμενους/τις ερωτώμενες στην ομάδα κάτω των 45 δεν συνομιλεί με τα παιδιά του/της στα Αρβανίτικα, ενώ οι άλλες δύο ομάδες συνομιλούν μόνο κατά 40%, ένα κρίσιμο εύρημα για το κατά πόσο η Αρβανίτικη περνά στην επόμενη γενιά.

2. Σε ποιες περιπτώσεις μιλάτε Αρβανίτικα ;

Διάγραμμα 2.α.β.γ. Τόπος και περίσταση που οι κάτοικοι μιλούν Αρβανίτικα.

Περιστάσεις που δεν θέλουν να τους καταλάβουν οι άλλοι συγκέντρωσαν μεγάλο ποσοστό ομιλίας των Αρβανίτικων, και στις τρεις ηλικιακές ομάδες, αφού το 100% τα χρησιμοποιεί. Επίσης, υψηλό ποσοστό, άνω του 88%, σε κάθε ηλικιακή κατηγορία, δήλωσε πως όταν βρίσκεται σε γλέντι ή όταν τραγουδά, επιλέγει την Αρβανίτικη.

Υψηλό ποσοστό συγκέντρωσε και η απάντηση 'όταν βρίζω', αφού οι ηλικίες πάνω από 45 βρίζουν στα Αρβανίτικα κατά μέσο όρο 75% περίπου, ενώ οι νέοι κάτω των 45 ετών βρίζουν στα Αρβανίτικα σε ποσοστό 100%! Άλλη περίσταση όπου άνω του 50% των ερωτώμενων μιλούν Αρβανίτικα είναι όταν αφηγούνται ιστορίες και παραμύθια. Το 73% των κατοίκων άνω των 65 ετών, το 55% όσοι είναι μεταξύ 45-65 ετών και το 60% όσων είναι κάτω των 45. Ποσοστά άνω του 40% συγκεντρώνουν οι απαντήσεις: στη δουλειά, στο καφενείο, στην αφήγηση ανέκδοτων. Συγκεκριμένα, οι νέοι κάτω των 45 ετών στη δουλειά μιλούν Αρβανίτικα σε ποσοστό 80%, οι ηλικιωμένοι άνω των 65 σε ποσοστό 73%, ενώ η ηλικία 45-65 ετών 44%. Στο καφενείο, οι νέοι μιλούν κατά 60% Αρβανίτικα, οι ηλικιωμένοι κατά 53% και όσοι είναι μεταξύ 45-65 ετών κατά 44%. Όταν λένε ανέκδοτα, το 53% όσων βρίσκονται πάνω από 65 τα λένε στα Αρβανίτικα, ενώ οι άλλες δύο ομάδες λένε τα ανέκδοτα στην Αρβανίτικη κατά μέσο όρο 42 % (40% οι νέοι κάτω των 45 και 44% η κατηγορία 45-65 ετών).

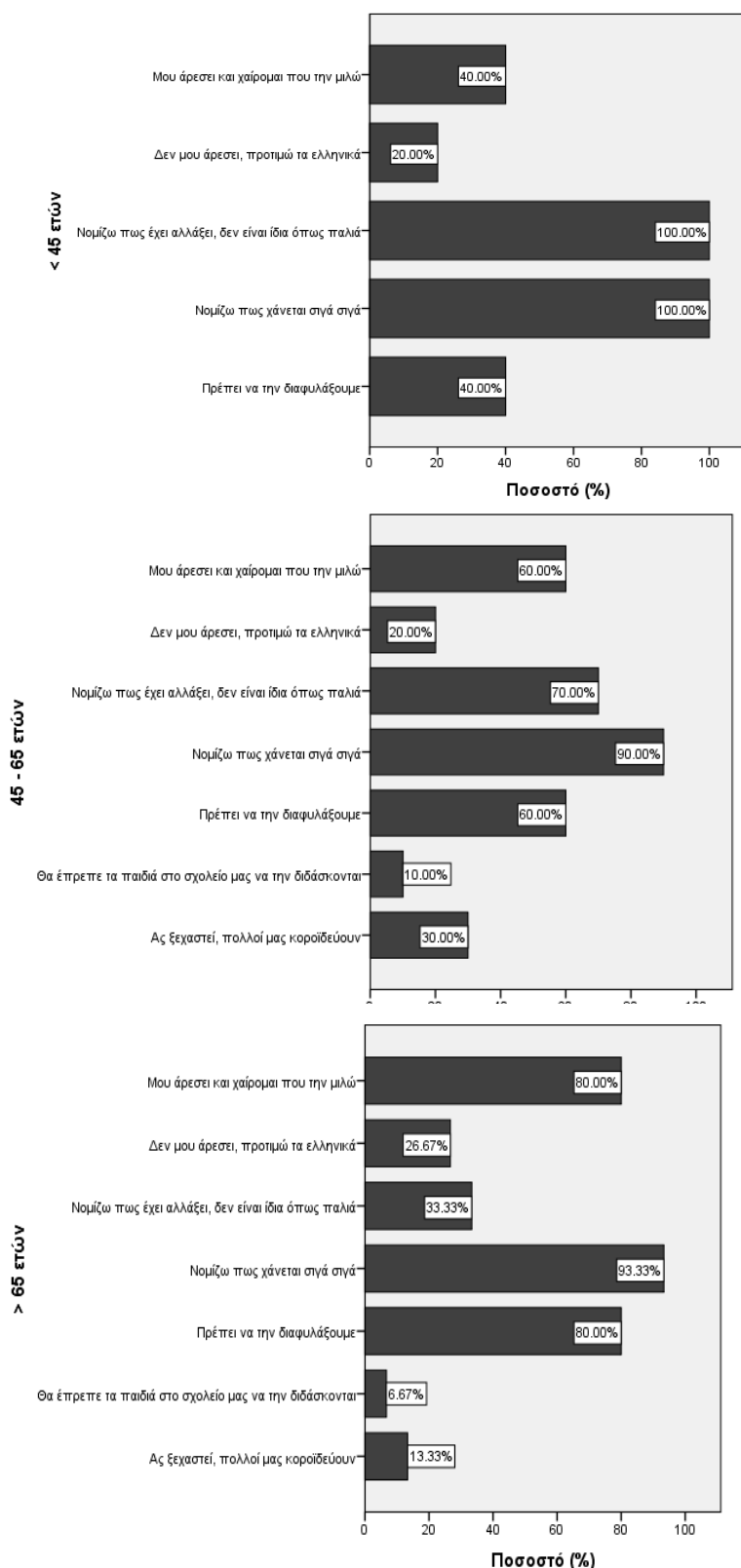
Ποσοστά κάτω του 40% συγκέντρωσαν οι απαντήσεις των κατοίκων όταν μιλούν για αθλητικά/πολιτικά, όταν προσεύχονται και όταν μετρούν. Συγκεκριμένα, οι συζητήσεις για αθλητικά/πολιτικά διαμορφώνονται ως εξής: μιλά στα Αρβανίτικα το 40% των νέων κάτω των 45, το 33% των άνω των 65 και μόλις το 22% όσων βρίσκονται μεταξύ 45-65 ετών. Στα Αρβανίτικα προσεύχεται το 33% όσων είναι πάνω από 65 ετών, το 44% και το 40% όσων βρίσκονται μεταξύ 45-65 και όσων είναι κάτω από 45 ετών αντίστοιχα. Μετρά στα Αρβανίτικα το 46% των ηλικιωμένων, το 40% των νέων κάτω από 45 και το 33% της ομάδας 45-65 ετών.

Τα χαμηλότερα ποσοστά συγκέντρωσε η απάντηση στην αγορά και σε δημόσιους χώρους. Οι ηλικίες άνω των 45 ετών μιλούν Αρβανίτικα κατά 33% ενώ οι νέοι κάτω των 45 μιλούν σε ποσοστό 20%. Τέλος, η απάντηση 'στο σπίτι' συγκέντρωσε το 100%

των συμμετεχόντων κάτω των 45 ετών και το 93,35% άνω των 65 ετών, ενώ στην κατηγορία 45-65 ετών συγκέντρωσε μόλις το 55,56%.

Στη συνέχεια ακολουθούν οι ερωτήσεις στάσεων που τους απηύθυνα, απέναντι στην Αρβανίτικη των Λιμνών και οι απαντήσεις σε διάγραμμα, που ζητήθηκαν οι περισσότερες με τη μορφή της μονολεκτικής απάντησης ΝΑΙ /ΟΧΙ, ενώ η 1^η σχετικά με τη γνώμη τους απέναντι στην Αρβανίτικη του χωριού της με δυνατότητες επιλογής.

1. Ποια είναι η γνώμη σας για την αρβανίτικη γλώσσα του χωριού σας;

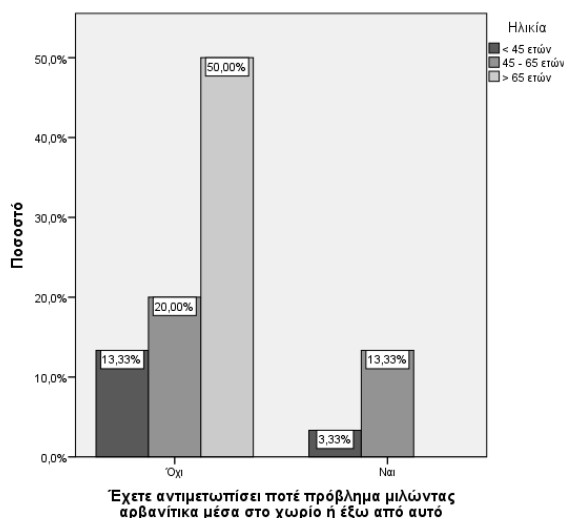
Διάγραμμα 3.α.β.γ. Η γνώμη των κατοίκων των Λιμνών για την Αρβανίτικη του χωριού τους.

Η απάντηση *‘μου αρέσει και χαίρομαι να την ακούω’* συγκεντρώνει το 40% της προτίμησης των νέων κάτω των 45 ετών, το 60% της ομάδας 45-65 ετών και το 80% της ομάδας άνω των 65. Υψηλά ποσοστά, πάνω από το 90% συγκεντρώνει η απάντηση *‘νομίζω ότι χάνεται σιγά σιγά’* : το 100% των νέων κάτω των 45, το 93% άνω των 65 και το 90% της ηλικιακής ομάδας 45-65. Η άποψη *‘νομίζω πως έχει αλλάξει, δεν είναι όπως παλιά’* συγκέντρωσε το 100% των νέων, το 70% της ομάδας 45-65 και μόλις το 33% των ηλικιωμένων άνω των 65. Επίσης, η άποψη *‘πρέπει να τη διαφυλάξουμε’* συγκεντρώνει το 80% της ηλικίας άνω των 65, το 60% όσων βρίσκονται από 45 έως 65 ετών, ενώ στην ηλικία κάτω των 45 σημειώνει ποσοστό 40%.

Πολύ μικρό ποσοστό, σχεδόν και στις τρεις ομάδες, συγκεντρώνει η άποψη *‘δεν μου αρέσει, προτιμώ τα ελληνικά’*: μόλις το 20% των ερωτώμενων κάτω των 65 ετών απαντά ότι δεν τους αρέσουν τα αρβανίτικα και προτιμούν τα ελληνικά, ενώ η ομάδα άνω των 65 απαντά σε ποσοστό 26,67% ότι προτιμά τα ελληνικά.

Στις δύο απόψεις, *‘θα έπρεπε τα παιδιά στο σχολείο μας να διδάσκονται αρβανίτικα’* και *‘ας ξεχαστεί, πολλοί μας κοροϊδεύουν’*, απάντηση από τους νέους σε ηλικία συμμετέχοντες, κάτω των 45 ετών, δεν υπάρχει. Για τις άλλες δύο ομάδες η έρευνα έδειξε ότι: Για το *‘αν έπρεπε να διδάσκονται τα αρβανίτικα στο σχολείο του χωριού’*, μόλις το 10% από την ομάδα μεταξύ 45 – 65 ετών απαντά θετικά, ενώ από όσους βρίσκονται πάνω από 65 μόλις το 6,67%. Για την άποψη *‘ας ξεχαστεί, πολλοί μας κοροϊδεύουν’* τα ποσοστά είναι αντίστοιχα 30% και 13,33%.

2. Έχετε αντιμετωπίσει ποτέ πρόβλημα μιλώντας Αρβανίτικα μέσα στο χωριό ή έξω από αυτό;

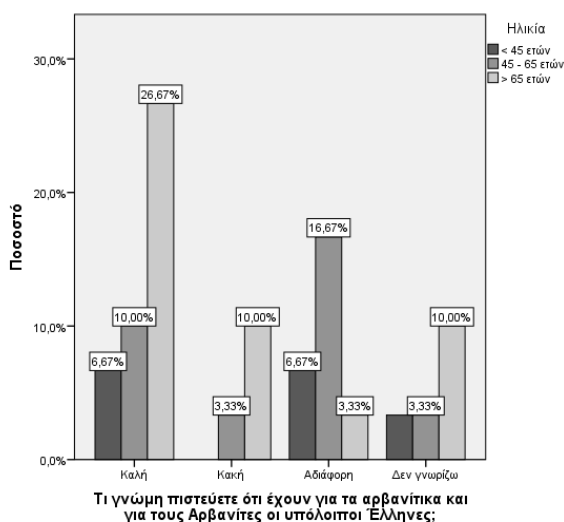

Διάγραμμα 4. Τυχόν προβλήματα με τη χρήση της αρβανίτικης γλώσσας.

Στην παραπάνω ερώτηση, το 83,3% των συμμετεχόντων απαντά όχι, ενώ το 16,7% απαντά πως έχει συναντήσει προβλήματα με τη χρήση της αρβανίτικης γλώσσας. Συγκεκριμένα, η ηλικία άνω των 65 ετών απαντά σε ποσοστό 50% πως δεν έχει αντιμετωπίσει πρόβλημα με τη χρήση της αρβανίτικης, ενώ στις άλλες δύο ομάδες τα ποσοστά είναι χαμηλά: 20% για την ομάδα 45-65 ετών και 13,33% για τους νέους κάτω των 45 ετών.

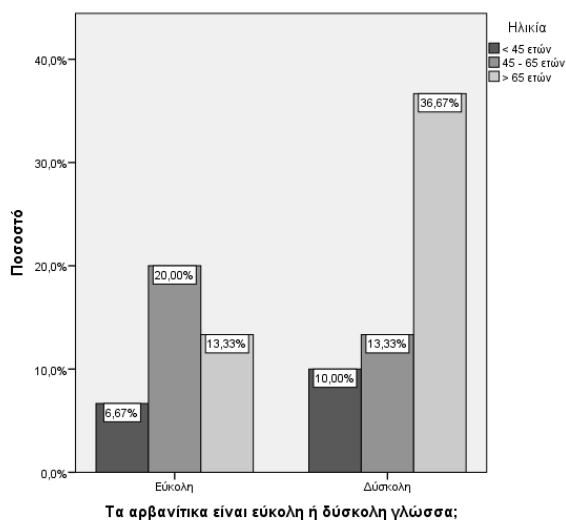
3. Τι γνώμη πιστεύετε ότι έχουν για τα Αρβανίτικα και για τους Αρβανίτες οι υπόλοιποι Έλληνες;

Διάγραμμα 5. Τι πιστεύουν οι κάτοικοι των Λιμνών για τη γνώμη των άλλων Ελλήνων απέναντι στα Αρβανίτικα.

Το 43,3% του συνόλου των συμμετεχόντων θεωρεί πως οι άλλοι Έλληνες έχουν καλή γνώμη απέναντι στα αρβανίτικα, το 13,3% πιστεύει πως η γνώμη τους είναι κακή, το 26,7% πως είναι αδιάφορη η στάση τους και το 16,7% απαντά πως δεν γνωρίζει τι γνώμη έχουν οι άλλοι Έλληνες για τα Αρβανίτικα.

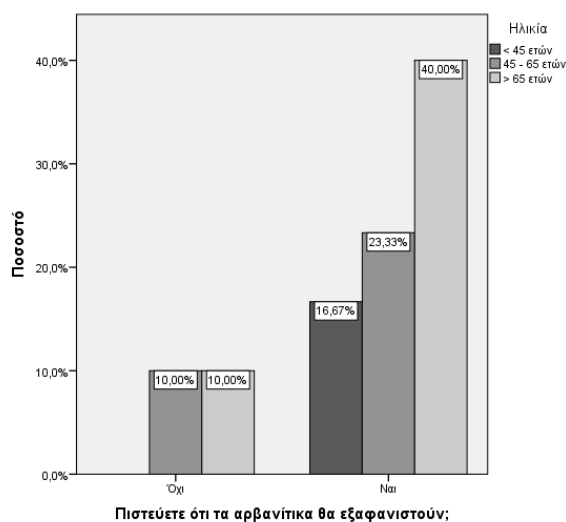
4. Τα Αρβανίτικα είναι εύκολη ή δύσκολη γλώσσα;

Διάγραμμα 6. Ο βαθμός δυσκολίας της Αρβανίτικης γλώσσας.

Το 40% των ερωτώμενων θεωρεί τα Αρβανίτικα των Λιμνών πως είναι εύκολη γλώσσα, ενώ το 60% τη θεωρεί δύσκολη.

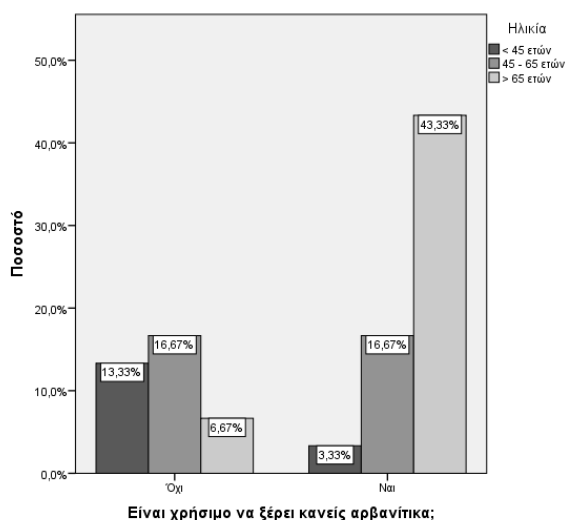
5. Πιστεύετε ότι τα Αρβανίτικα θα εξαφανιστούν;

Διάγραμμα 7. Το μέλλον των Αρβανίτικων των Λιμνών.

Μόλις το 20% από όσους/όσες συμμετείχαν στην έρευνα θεωρούν πως τα αρβανίτικα του χωριού τους δε θα χαθούν. Αντίθετα, το 80% θεωρεί πως τα αρβανίτικα των Λιμνών θα χαθούν στο μέλλον.

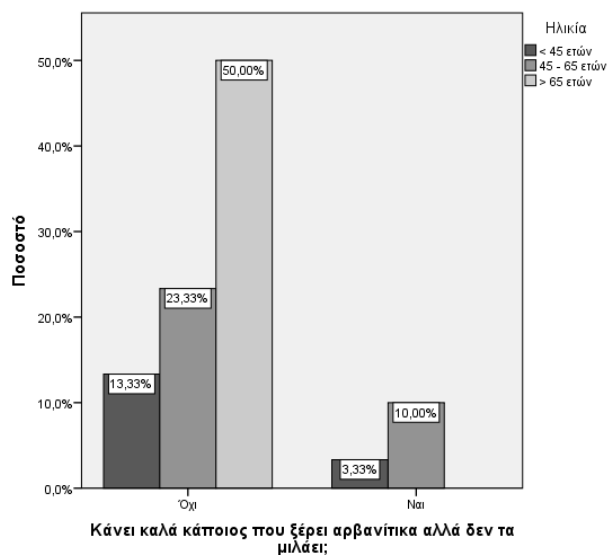
6. Είναι χρήσιμο να ξέρει κανείς Αρβανίτικα;

Διάγραμμα 8. Η χρησιμότητα των Αρβανίτικων.

Στην ερώτηση που απηύθυνα στους κατοίκους των Λιμνών αν τα Αρβανίτικα του χωριού τους είναι χρήσιμα, το 36,7% απάντησε αρνητικά και το 63,3% θετικά.

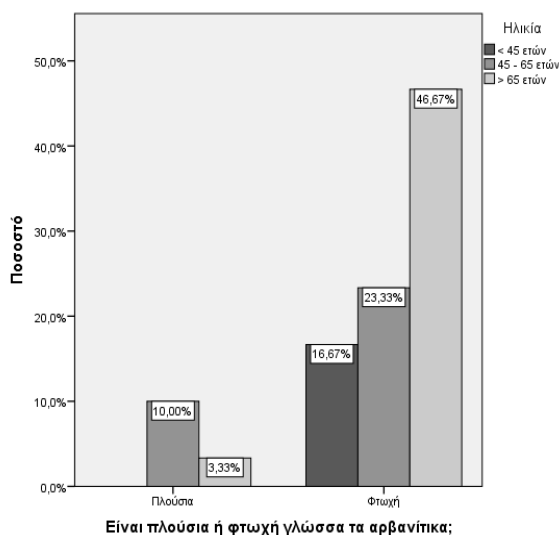
7. Κάνει καλά κάποιος που ξέρει Αρβανίτικα αλλά δεν τα μιλάει;

Διάγραμμα 9. Η γνώση των Αρβανίτικων και η μη χρήση τους.

Στην ερώτηση αν κάνει καλά κάποιος που, μολονότι γνωρίζει την αρβανίτικη των Λιμνών δεν την ομιλεί, το 86,7% απάντησε αρνητικά, ενώ μόλις το 13,3% δέχεται πως κάνει καλά όποιος γνωρίζει αλλά δεν μιλά τα Αρβανίτικα.

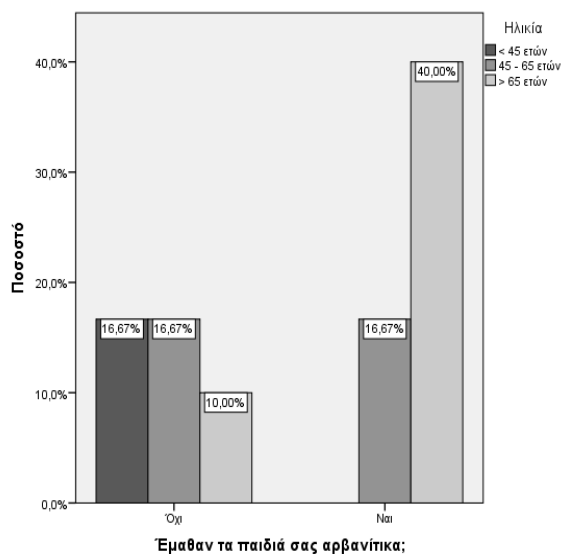
8. Είναι πλούσια ή φτωχή γλώσσα τα Αρβανίτικα ως προς το λεξιλόγιο;

Διάγραμμα 10. Τα Αρβανίτικα των Λιμνών: πλούσια ή φτωχή γλώσσα;

Στην παραπάνω ερώτηση, το 13,3% των κατοίκων που συμμετείχαν στην έρευνα θεωρεί τη γλώσσα του χωριού τους πλούσια ως προς το λεξιλόγιο, ενώ η συντριπτική πλειοψηφία, το 86,7% τη θεωρεί φτωχή.

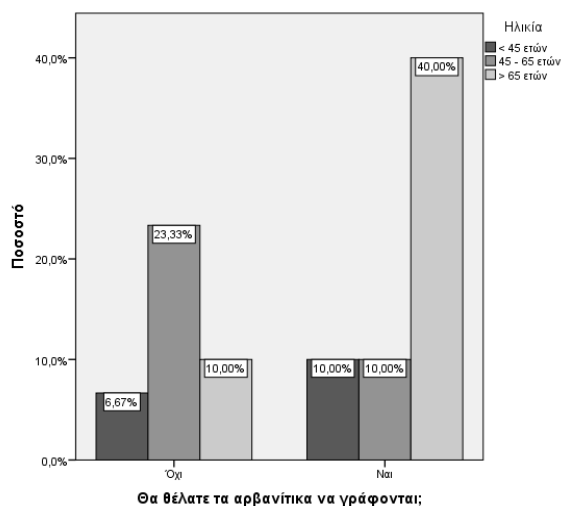
9. Έμαθαν τα παιδιά σας Αρβανίτικα;

Διάγραμμα 11. Αν οι κάτοικοι έμαθαν στα παιδιά τους Αρβανίτικα.

Το 43% απ' όσους συμμετείχαν, απαντά πως δεν έμαθαν στα παιδιά τους τα Αρβανίτικα του χωριού. Το 56% των ερωτηθέντων, από ηλικία άνω των 45 ετών, απαντά πως έμαθαν στα παιδιά τους Αρβανίτικα.

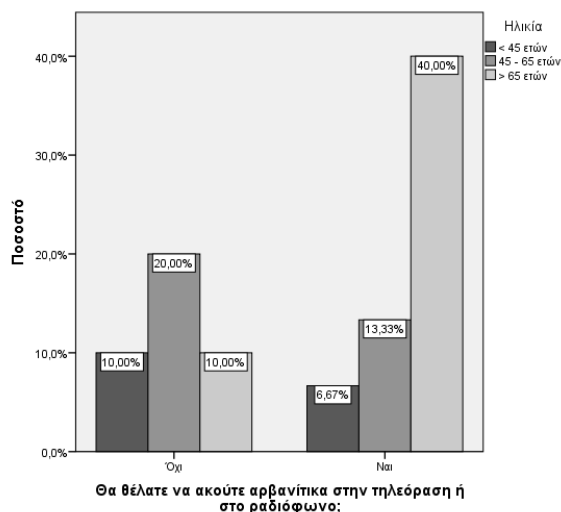
10. Θα θέλατε να γράφονται τα Αρβανίτικα;

Διάγραμμα 12. Η γραφή των αρβανίτικων.

Με δεδομένο πως τα Αρβανίτικα των Λιμνών δεν γράφονται, στην ερώτηση αν επιθυμούν να γράφονται, το 40% απαντά αρνητικά και το 60% απαντά θετικά.

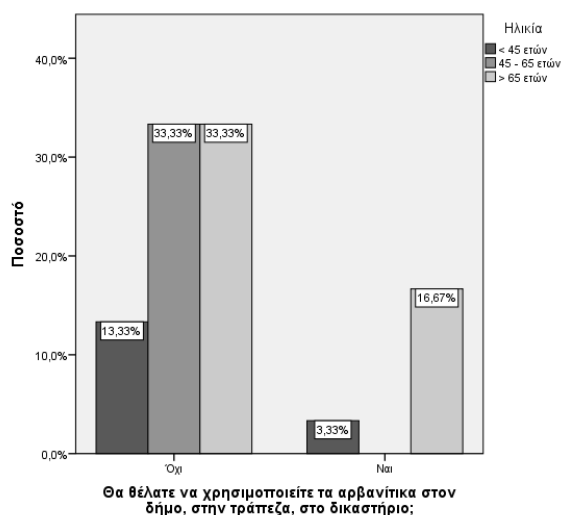
11. Θα θέλατε να ακούτε Αρβανίτικα στην τηλεόραση ή στο ραδιόφωνο;

Διάγραμμα 13. Αν θέλουν να ακούν την αρβανίτικη στα ΜΜΕ.

Στην ερώτηση αν επιθυμούν να ακούν τα Αρβανίτικα στην τηλεόραση ή στο ραδιόφωνο, το 40% απάντησε αρνητικά, ενώ το 60% θα ήθελε να τα ακούει στα ΜΜΕ.

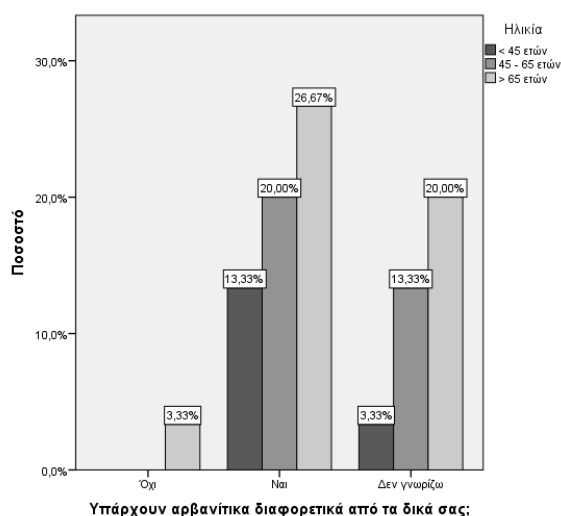
12. Θα θέλατε να χρησιμοποιείτε τα Αρβανίτικα στον δήμο, στην τράπεζα, στο δικαστήριο;

Διάγραμμα 14. Η επιθυμία χρήσης της Αρβανίτικης σε δημόσιους χώρους στα αστικά κέντρα.

Το 80% όσων ερωτήθηκαν για το αν επιθυμούν να χρησιμοποιούν τα Αρβανίτικα σε δημόσιους χώρους (που βρίσκονται στα πλησιέστερα μεγάλα αστικά κέντρα), απάντησε αρνητικά και μόλις το 20% απάντησε θετικά.

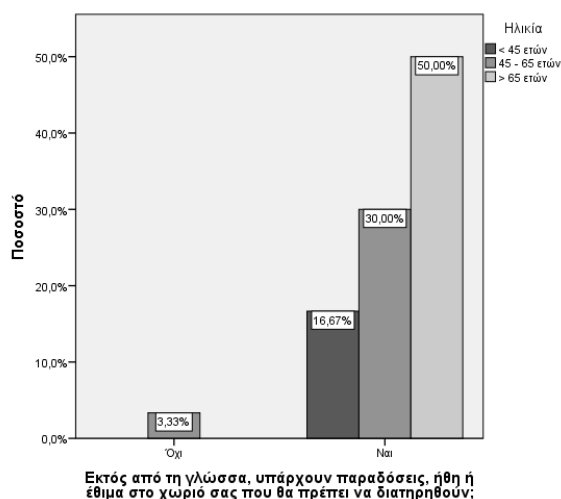
13. Υπάρχουν Αρβανίτικα διαφορετικά από τα δικά σας;

Διάγραμμα 15. Τα Αρβανίτικα των Λιμών και άλλων περιοχών.

Στο ερώτημα αν γνωρίζουν να υπάρχουν άλλα Αρβανίτικα εκτός από τα δικά τους, μόλις το 3,3% αγνοεί την ύπαρξη άλλων αρβανίτικων. Το 60% απαντά θετικά, ενώ υπάρχει και ποσοστό που δεν γνωρίζει την ύπαρξη ή μη άλλων αρβανίτικων.

14. Εκτός από τη γλώσσα, υπάρχουν παραδόσεις, ήθη ή έθιμα στο χωριό σας που θα πρέπει να διατηρηθούν;

Διάγραμμα 16. Η διατήρηση άλλων ιδιαίτερων χαρακτηριστικών πλην της γλώσσας.

Το 3,3% του συνόλου των ερωτηθέντων από τους μόνιμους κατοίκους της κοινότητας απάντησε αρνητικά στη διατήρηση άλλων ιδιαίτερων γνωρίσματα της κοινότητας των Λιμνών, όπως είναι διάφορα ήθη, έθιμα και παραδόσεις. Όμως, η συντριπτική πλειοψηφία, το 96,7%, απάντησε πως υπάρχουν και πρέπει να διατηρηθούν.

4.1.2 Συζήτηση των αποτελεσμάτων

Συζητώντας τα αποτελέσματα της έρευνας, σχετικά με τη χρήση και τη στάση των δίγλωσσων κατοίκων των Λιμνών απέναντι στην αρβανίτικη γλώσσα της κοινότητάς τους, παρατηρούμε πως τα ευρήματα είναι ιδιαίτερος σημαντικά, αφού αποτυπώνουν αρχικά τη διακύμανση της χρήσης της Αρβανίτικης των Λιμνών με βάση την ηλικία των ομιλητών εντός της κοινότητας, βασική παράμετρο της συγκεκριμένης έρευνας για το αν η διάλεκτος βρίσκεται σε κίνδυνο ή όχι.

Σύμφωνα με την κατηγοριοποίηση του Wurm (1998 : 192), που υποκατηγοριοποιεί περαιτέρω τις “γλώσσες σε κίνδυνο” σε πέντε επίπεδα (βλ. Κεφ. 2.3.1.) τα ευρήματα

της έρευνας δείχνουν πως η διάλεκτος των Λιμνών ανήκει στις **‘γλώσσες σε σοβαρό κίνδυνο’**, αφού οι νεότεροι καλοί ομιλητές είναι πάνω από 50 ετών. Δεν έχει χάσει τους νέους ομιλητές της (ώστε να ανήκει στις γλώσσες που βρίσκονται δυνητικά σε κίνδυνο), απλώς περιορίζεται η καλή και πιο συχνή χρήση της στην ηλικιακή ομάδα πάνω από 50 ετών. Και δεν μιλιέται μόνο από υπερήλικες, ώστε να ανήκει στις θνήσκουσες γλώσσες.

Στις ερωτήσεις που τέθηκαν στους κατοίκους, παρατηρούμε αρχικά (πίνακας 1.α.β.γ.) πως η ηλικία φαίνεται να επηρεάζει τις απαντήσεις με τους γονείς, με τον/τη σύζυγο και με τα παιδιά. Συγκεκριμένα, όσο αυξάνεται η ηλικία, αυξάνεται και το ποσοστό αυτών που συνομιλούν στα Αρβανίτικα με τον/τη σύζυγο και μειώνεται το ποσοστό συνομιλίας με τους γονείς. Με τα παιδιά συνομιλεί στα αρβανίτικα κυρίως η ομάδα 45-65 ετών, αλλά όχι σε ιδιαίτερα υψηλό σε ποσοστό (40%). Η ομάδα αυτή, όμως, εντός της κοινότητας καλύπτει αρκετές δραστηριότητές της στα Αρβανίτικα: στη δουλειά, στο καφενείο και όταν λέει ανέκδοτα το 44% των ερωτηθέντων χρησιμοποιεί Αρβανίτικα, σε αφηγήσεις ιστοριών και παραμυθιών το 55%, ακόμη και σε ιδιωτικές στιγμές, όπως η προσευχή, το 44% χρησιμοποιεί την αρβανίτικη. Για τη συγκεκριμένη ηλικιακή ομάδα είναι χαρακτηριστικό ότι το 60% στην ερώτηση για το *‘ποια είναι η γνώμη τους για την αρβανίτικη του χωριού’* απαντά πως του αρέσει και χαίρεται που τη μιλά και πως πρέπει να τη διαφυλάξουν.

Στην κατηγοριοποίηση / διαίρεση του Krauss (1992:4), σύμφωνα με τα ευρήματά μας, η διάλεκτος των Λιμνών ανήκει στις **‘γλώσσες σε κίνδυνο’** και όχι στις θνήσκουσες. Έχει νεότερους ομιλητές, παιδιά και νέους κάτω των 45 ετών, και δεν έχει απωλέσει τη δυνατότητα μετάδοσής της από γενιά σε γενιά. Η χρήση της στις μέρες μας από τους νέους κατά 100% γίνεται απέναντι σε ηλικιωμένους, παππούδες και γιαγιάδες, καθώς και γείτονες (που στην πλειοψηφία είναι μεγάλοι σε ηλικία), αλλά παρατηρούμε πως και με φίλους τους και με τα αδέρφια τους μιλούν σε αρκετά μεγάλο ποσοστό στα Αρβανίτικα, 100% και 80% αντιστοίχως. Είναι ανησυχητικό το πολύ μικρό ποσοστό συνομιλίας στα Αρβανίτικα με τον/τη σύζυγο, αφού μόλις το 20% τη χρησιμοποιεί στη μεταξύ τους επικοινωνία, γεγονός που σημαίνει πως τα παιδιά τους έχουν περιορισμένες προσλαμβάνουσες της διαλέκτου και άρα έχουν και λιγότερες δυνατότητες πλέον να τη μάθουν καλά. Αυτό επιβεβαιώνεται από τον επόμενο πίνακα (1β), όπου η ηλικιακή ομάδα 45-65 ετών μόνο κατά 40% μιλά στα αρβανίτικα με τα

παιδιά της. (Το ποσοστό είναι ίδιο και με τον/τη σύζυγο, γεγονός που αιτιολογεί και το κοινό ποσοστό με τα παιδιά). Την ίδια πληροφορία δίνει και το διάγραμμα 1γ, όπου οι υπερήλικες του χωριού, δηλαδή άνω των 65 ετών, συνομιλούν με τα παιδιά τους στα αρβανίτικα σε ποσοστό 40%. Κάποιοι από αυτή την ηλικία, σε ηχογραφημένες συζητήσεις, αναφέρουν πως και με τα εγγόνια τους συνομιλούν στα αρβανίτικα σε πολύ μικρό ποσοστό, αφού αυτά είτε δεν γνωρίζουν καθόλου αρβανίτικα, ειδικά αν κατοικούν σε άλλη περιοχή, είτε τα μιλούν πολύ περιορισμένα.

Στην πενταμελή κατηγοριοποίηση του Kincaide (1991:160-3) και τη διάκριση ανάμεσα σε γλώσσες “ασφαλείς” και “όχι και τόσο ασφαλείς” η αρβανίτικη των Λιμνών ανήκει στη δεύτερη κατηγορία, **βιώσιμες αλλά μικρές γλώσσες** που κινδυνεύουν να καταστραφούν (viable but small). Το δεδομένο ότι στο σύνολο των 700 περίπου μόνιμων κατοίκων σήμερα, οι περισσότεροι μιλούν καλά τα Αρβανίτικα την καθιστά βιώσιμη γλώσσα (viable). Επειδή, όμως, το σύνολο των ομιλητών γενικώς δεν είναι αρκετά μεγάλο, την κατατάσσει στις μικρές βιώσιμες γλώσσες, που τις απειλεί ο κίνδυνος της εξαφάνισης. Σ’ αυτό συνηγορούν και τα ευρήματα της ερώτησης 2, την οποία απηύθυνα στους μόνιμους κατοίκους. Οι απαντήσεις στο ερώτημα ‘σε ποιες περιστάσεις μιλάτε αρβανίτικα’, δεν επηρεάζονται ιδιαίτερα από την ηλικία. Οι περιστάσεις που συγκεντρώνουν μεγάλο ποσοστό, και στις τρεις ηλικιακές ομάδες, είναι κυρίως εντός της κοινότητας: στο σπίτι (όπου σχεδόν κάθε οικογένεια μιλά αρβανίτικα), όταν βρίζουν, όταν δεν θέλουν να τους καταλάβουν οι άλλοι, σε γλέντια και σε τραγούδια. Στο καφενείο, όμως, που βρίσκεται εντός της κοινότητας παρατηρούμε πως τα ποσοστά δεν είναι ιδιαίτερα υψηλά, αφού σιγά σιγά κυριαρχεί η ελληνική γλώσσα στον χώρο αυτό: η χρήση των δύο γλωσσών, περίπου εναλλάσσεται σε ίδια ποσοστά: 60% για νέους κάτω των 45 ετών, 44% για άτομα ηλικίας 45-65 ετών και 53% για άτομα (κυρίως άνδρες) πάνω από 65 ετών. Αντίθετα, τις πιο σημαντικές επικοινωνιακές ανάγκες τις καλύπτουν με την Ελληνική γλώσσα: στην αγορά [εννοώ όταν βρίσκονται στη λαϊκή αγορά, κυρίως στο Άργος, κάθε Τετάρτη και Σάββατο ή και στο Ναύπλιο τις ίδιες μέρες, καθώς και στα εμπορικά καταστήματα των αστικών κέντρων] και σε δημόσιους χώρους χρησιμοποιούν πολύ περιορισμένα την αρβανίτικη: μόλις το 20% όσων είναι μέχρι 45 ετών και το 33,33% όσων ανήκουν στις άλλες δύο ηλικιακές ομάδες. Παρατηρούμε πως όσο μειώνεται η ηλικία, αυξάνεται η χρήση της ελληνικής γλώσσας.

Επίσης, για τις βιώσιμες γλώσσες που μιλιούνται από μικρό αριθμό ομιλητών και οι οποίες κινδυνεύουν να καταστραφούν, ο Kincade υποστηρίζει πως πρόκειται για γλώσσες που επιβίωσαν μέχρι σήμερα για διάφορους λόγους : γεωγραφικούς, κοινωνικούς, πολιτιστικούς. Πράγματι, η γεωμορφολογία των Λιμνών, όπως περιεγράφηκε στο κεφάλαιο 1.2., καθώς και κάποια χαρακτηριστικά που για πολλούς αιώνες την έκαναν κοινότητα απομονωμένη από τα αστικά κέντρα της ευρύτερης περιοχής (κακό οδικό δίκτυο μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1970, ενδοκοινοτικοί γάμοι, διαφορετικές ενδυματολογικές συνήθειες, αρκετές επαφές με όμορα αρβανιτοχώρια), την κατατάσσουν δικαιολογημένα στην κατηγορία των μικρών βιώσιμων γλωσσών που κινδυνεύουν να καταστραφούν.

4.2 Στάσεις των κατοίκων απέναντι στην ελληνική γλώσσα

Όλοι οι κάτοικοι της κοινότητας των Λιμνών με τους οποίους ήρθα σε επαφή για τις ανάγκες της έρευνας και συνομίλησα μαζί τους, αλλά και με όσους έχω συζητήσει τα τελευταία χρόνια, θεωρούν την Ελληνική γλώσσα πιο σημαντική από την Αρβανίτικη, τη θεωρούν 'την επίσημη γλώσσα', σύμφωνα με χαρακτηριστική μαρτυρία 80χρονου κατοίκου, ενώ τα Αρβανίτικα είναι 'η γλώσσα του χωριού μας'. Προβαίνουν στον διαχωρισμό επίσημη (ελληνική)-ανεπίσημη (αρβανίτικη) γλώσσα, χωρίς να θεωρούν κατώτερη την αρβανίτικη, δεν εκφράζονται αρνητικά γι' αυτήν. Παρατηρούμε και το διάγραμμα 3.α.β.γ. πως, με την επιλογή 'δεν μου αρέσει (η Αρβανίτικη), προτιμώ τα ελληνικά', συμφωνεί μόνο το 20% στις ηλικίες κάτω των 65 ετών, ενώ και στην ηλικιακή ομάδα άνω των 65 ετών το ποσοστό είναι σχετικά μικρό, 26,67%. Ίσως έτσι εξηγείται και το πολύ μικρό ποσοστό αυτών που θα ήθελαν να διδάσκεται στο σχολείο τους η Αρβανίτικη, μόλις το 10% των ερωτηθέντων θα επιθυμούσε κάτι τέτοιο. Αναγνωρίζουν ενδόμυχα τον «ηγεμονικό χαρακτήρα της Ελληνικής, αφού περνάει μέσα από τις δυνατότητες που παρέχει το φαντασιακό του ελληνικού έθνους και γίνεται αποδεκτή από τα μέλη της τοπικής κοινότητας», όπως επισημαίνει ο Τσιτσιπής (2001), σχετικά με τον μηχανισμό υποταγής της Αρβανίτικης στην Ελληνική.

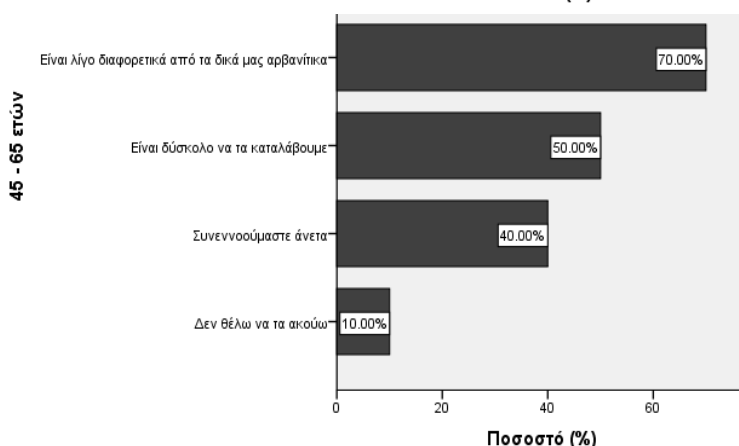
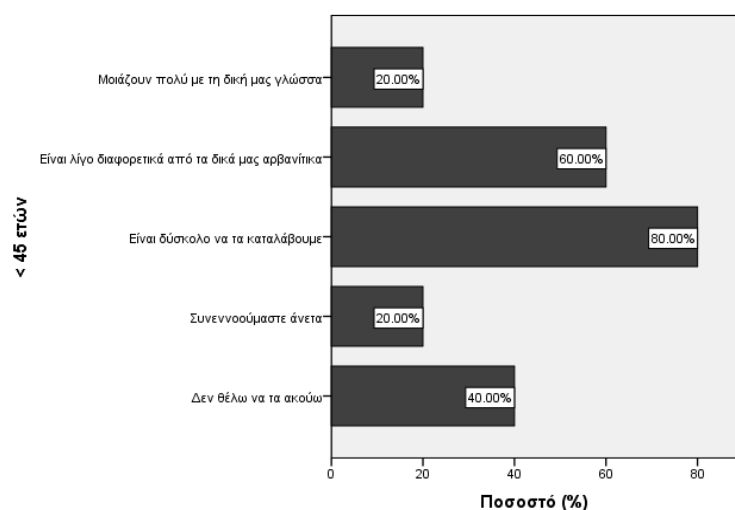
Αξιοσημείωτη ένδειξη της ανωτερότητας της ελληνικής είναι και το γεγονός πως οι κάτοικοι των Λιμνών δεν πίεσαν τα παιδιά τους, ειδικά παλαιότερα, να μάθουν Αρβανίτικα. Αντίθετα, στόχος των γονέων ήταν μέσω του σχολείου τα παιδιά τους, αγόρια και κορίτσια, να βελτιώσουν τις οικονομικοκοινωνικές συνθήκες διαβίωσής τους. Στην ερώτηση 'αν έμαθαν τα παιδιά τους αρβανίτικα', όπως διαπιστώνεται από το

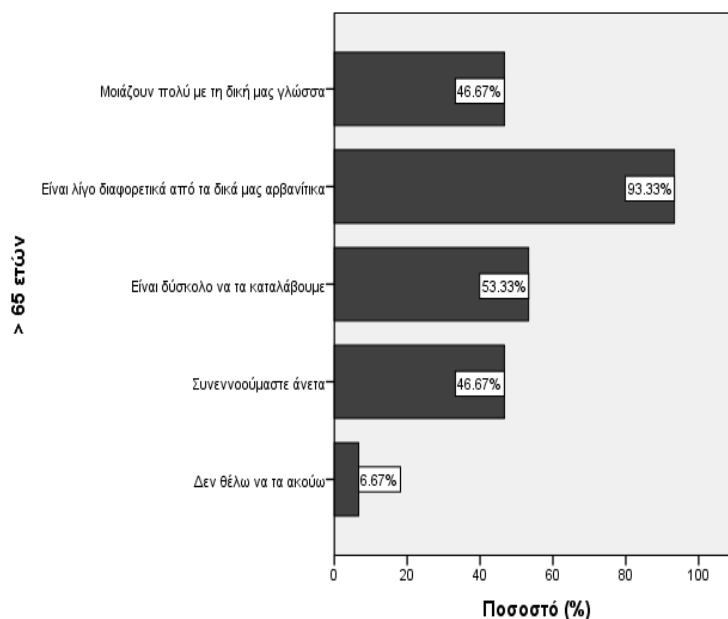
διάγραμμα 11, το 43% των ερωτηθέντων δεν έμαθαν στα παιδιά τους Αρβανίτικα. Επίσης, χαρακτηριστικό της αναγνώρισης της Ελληνικής ως γλώσσας της ευρύτερης επικοινωνίας τους, είναι και τα χαμηλά ποσοστά, ειδικά στις ηλικίες κάτω των 65 ετών, να ακούν αρβανίτικα στα ΜΜΕ, όπως δηλώνεται στο διάγραμμα 12: το 6,67% στην ηλικία κάτω των 45 ετών και το επίσης μικρό ποσοστό 13,33% στην ηλικία 45-65 ετών αναδεικνύουν τη δυναμική της Ελληνικής γλώσσας, αφού φαίνεται πως αυτή καλύπτει τις σύγχρονες ανάγκες και των μελών της αρβανίτικης κοινωνίας των Λιμνών, στο πλαίσιο των σημερινών κοινωνικο-οικονομικών και τεχνολογικών εξελίξεων. Να τονιστεί εδώ πως στα ΜΜΕ θα ήθελε να ακούει την Αρβανίτικη το 40% όσων βρίσκονται πάνω από 65 ετών.

4.3 Στάσεις των κατοίκων απέναντι στην Αλβανική

Ακολουθούν οι ερωτήσεις του ερωτηματολογίου που αφορούν στις στάσεις των μόνιμων κατοίκων απέναντι στην Αλβανική, όπως την γνωρίζουν από την καθημερινή συναναστροφή στο χωριό με κάποιους οικονομικούς μετανάστες προερχόμενους από την Αλβανία.

1. Ποια είναι η γνώμη σας για τα Αλβανικά, τη γλώσσα των Αλβανών που ήρθαν στις Λίμνες ως μετανάστες;

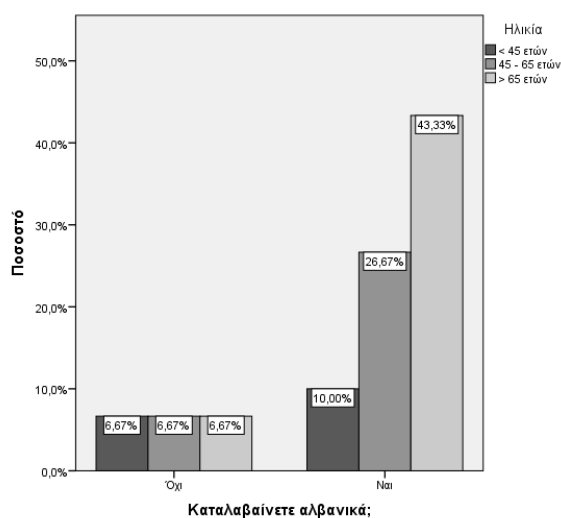

Διάγραμμα 17.α.β.γ. Η γνώμη των κατοίκων για τα σημερινά Αλβανικά, όπως τα ακούν από τους Αλβανούς μετανάστες που ήρθαν στο χωριό μετά το 1990 .

Η άποψη *‘είναι λίγο διαφορετικά από τα δικά μας αρβανίτικα’* συγκεντρώνει το υψηλό ποσοστό του 93,33% στην ηλικία άνω των 65, το 70% όσων βρίσκονται μεταξύ 45-65 ετών και το 60% όσων είναι κάτω των 45 ετών. Στη θέση *‘είναι δύσκολο να τα καταλάβουμε’* συμφωνεί το 53,33% όσων είναι πάνω από 65 ετών και το 50% όσων βρίσκονται μεταξύ 45-65 ετών, ενώ οι νέοι κάτω των 45 ετών σε ποσοστό 80% θεωρούν ότι είναι δύσκολο να τα καταλάβουν. Η απάντηση *‘συνεννοούμαστε άνετα’* βρίσκει σύμφωνους τις ηλικίες άνω των 45 ετών κατά 40% περίπου. Συγκεκριμένα, η ομάδα 45-65 ετών συμφωνεί σε ποσοστό 40% και οι ηλικίες άνω των 65 σε ποσοστό 46%. Αντίθετα, στην ομάδα κάτω των 45 μόλις το 20% θεωρεί ότι συνεννοείται άνετα. Η άποψη *‘μοιάζουν πολύ με τη δική μας γλώσσα’* συγκεντρώνει χαμηλά ποσοστά στις ηλικίες κάτω των 65 ετών, 30% στην κατηγορία 45-65 και 20% στην ομάδα κάτω των 45 ετών. Η κατηγορία άνω των 65 συμφωνεί πως τα σημερινά Αλβανικά μοιάζουν με την αρβανίτικη σε ποσοστό 46,60%. Η άποψη *‘δεν θέλω να τα ακούω’* συγκεντρώνει ποσοστό 40% στις ηλικίες κάτω των 45 αλλά χαμηλότερα ποσοστά, από 10% και κάτω στις ηλικίες άνω των 45 ετών: 10% στην κατηγορία 45-65 και μόλις 6,67% στην κατηγορία άνω των 65 χρόνων. Στην επιλογή στ. *‘άλλη άποψη’* δεν βρέθηκε καμία σημείωση.

2. Καταλαβαίνετε Αλβανικά; Σε τι διαφέρουν από τα Αρβανίτικα της κοινότητάς σας;

Διάγραμμα 18. Η κατανόηση των Αλβανικών

Το 20% των συμμετεχόντων, στην ερώτηση αν κατανοούν τα Αλβανικά, απάντησε αρνητικά, ενώ το 80% απάντησε θετικά.

Στην ανοικτή ερώτηση, σε τι διαφέρουν τα Αλβανικά από τα δικά τους Αρβανίτικα, έδωσαν τις εξής απαντήσεις:

- ως προς το λεξιλόγιο, απάντησαν 13 κάτοικοι
- ως προς την προφορά, απάντησαν 6 κάτοικοι
- είναι δύσκολα, απάντησαν 2 κάτοικοι (χωρίς κάποια άλλη διευκρίνιση)
- ένας κάτοικος απάντησε πως 'τα δικά μας είναι τα αρχαία Ιλλυρικά του 13^{ου} αιώνα μ.Χ.'. Από το σύνολο των ερωτηθέντων, 8 κάτοικοι δεν έδωσαν κάποια απάντηση.

4.3.1 Συζήτηση για τη στάση τους απέναντι στα Αλβανικά

Ένας από τους στόχους της εργασίας που τέθηκαν εξ αρχής ήταν να διερευνηθεί η στάση των γηγενών κατοίκων απέναντι στα σημερινά Αλβανικά. Από τα ευρήματα της μικρής αυτής έρευνας, διαπιστώνουμε πως οι κάτοικοι των Λιμνών γενικώς δεν έχουν αρνητική εικόνα για τα Αλβανικά. Το 80% των ερωτηθέντων, όπως φαίνεται στο διάγραμμα 18, δηλώνει πως καταλαβαίνουν Αλβανικά, ειδικά η ηλικία άνω των 65 ετών (ποσοστό 43,33%). Σε συνομιλίες που είχα μαζί τους, αλλά και στις συνεντεύξεις, κατάλαβα πως λόγω της συναναστροφής τους με μετανάστες Αλβανούς στις αγροκτηνοτροφικές τους δραστηριότητες ή στα καφενεία, εξοικειώνονται οι μεν με τη γλώσσα των δε: χρησιμοποιούν συχνά συγκεκριμένες λέξεις για τις ανάγκες των

εργασιών τους ή διάφορες στερεοτυπικές φράσεις (π.χ. φράσεις χαιρετισμού: καλημέρα, τι κάνεις, πως σε λένε) που έχουν αρκετές ομοιότητες. Γι' αυτό και η ηλικία άνω των 65 αλλά και η ομάδα 45-65 δηλώνουν πως 'είναι δύσκολο να τα καταλάβουμε' σε ποσοστό 53,3,% και 50% αντιστοίχως, ενώ η ηλικιακή ομάδα κάτω των 45 δεν καταλαβαίνει αλβανικά σε πολύ μεγάλο ποσοστό, 80%, όπως δείχνουν τα διαγράμματα 17.α.β.γ.

Κάποιοι κάτοικοι σε συνέντευξη θεωρούν πως 'η αλβανική έχει εκσυγχρονιστεί, ενώ η δική μας έμεινε πίσω». Επίσης, στο ερωτηματολόγιο, έδωσα τη δυνατότητα να εκφράσουν/ σημειώσουν την άποψή τους για την Αλβανική σε σχέση με τη δική τους Αρβανίτικη, σε περίπτωση που πιστεύουν ότι διαφέρει σε κάτι. Κάποιοι σημειώνουν πως η Αλβανική έχει άλλες/άγνωστες /διαφορετικές λέξεις, κάποιοι αναφέρουν πως έχει άλλη ή πιο βαριά προφορά από τη δική τους, κάποιοι είτε σημείωσαν πως 'μιλάνε αλλιώς' είτε μου το έλεγαν προφορικά. Θεωρώ, πάντως, σημαντικό να τονίσω πως δεν συνομίλησα με γηγενή κάτοικο που να εκφραστεί αρνητικά είτε για την Αλβανική γλώσσα είτε για τους Αλβανούς (που σήμερα πλέον ελάχιστοι κατοικούν στην κοινότητα). Σ' αυτό συνεπικουρούν και οι απαντήσεις των ερωτηθέντων σχετικά με την άποψη 'δεν θέλω να τα ακούω', η οποία συγκεντρώνει ποσοστό 40% στις ηλικίες κάτω των 45% αλλά πολύ χαμηλότερα ποσοστά, από 10% και κάτω στις ηλικίες άνω των 45 ετών: 10% στην κατηγορία 45-65 και μόλις 6,67% στην κατηγορία άνω των 65 χρόνων.

Συμπερασματικά, από τις απαντήσεις και τη συζήτηση με τους κατοίκους παρατηρούμε πως ο παράγοντας ηλικία και ο παράγοντας συναναστροφή παίζει ρόλο στην κατανόηση του γλωσσικού συστήματος των Αλβανών. Οι πιο μεγάλοι σε ηλικία καταλαβαίνουν καλύτερα την Αλβανική. Και όσοι είναι πάνω από 45 ετών και συναναστρέφονται καθημερινά Αλβανούς, επίσης έχουν άνεση στην κατανόηση.

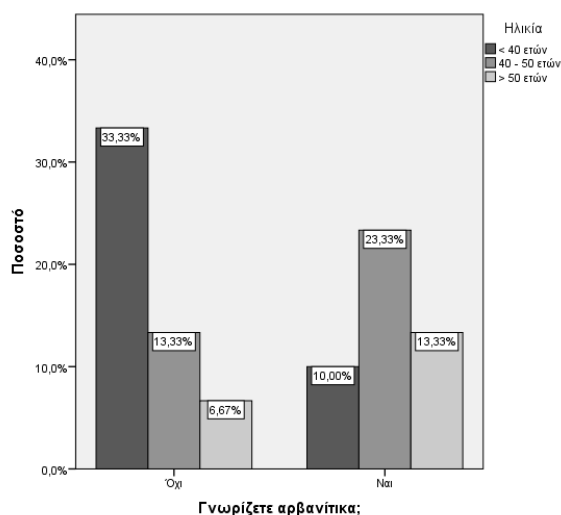
4.4 Στάσεις υποκειμένων καταγόμενων από την κοινότητα των Λιμνών

Στη συνέχεια της παρουσίασης των αποτελεσμάτων, ακολουθούν με έντονη υπογράμμιση οι ερωτήσεις του ερωτηματολογίου που τέθηκαν στους συμμετέχοντες και μετά από την εκφώνηση της ερώτησης έπεται το διάγραμμα που δείχνει την απάντηση, ενώ ακολουθεί η σύντομη περιγραφή της απάντησης. Όπως έχει αναφερθεί (Κεφ. 3), οι ερωτήσεις είναι κλειστού τύπου και επιδέχονται τη διχοτομική απάντηση

Ναι/Όχι. Εξαίρεση αποτελεί η 3^η ερώτηση, όπου με πολλαπλή επιλογή ζητεί τον τόπο όπου οι ερωτώμενοι έχουν ακούσει Αρβανίτικα και η 4^η ερώτηση, σχετικά με τη γνώμη τους απέναντι στην Αρβανίτικη των Λιμνών.

Επίσης υπενθυμίζεται (Κεφ.3.3) πως τα υποκείμενα αυτής της κατηγορίας διακρίνονται σε τρεις ομάδες, βάσει της ηλικίας τους: 15 έως 40 ετών, 40-50 ετών και άνω των 50.

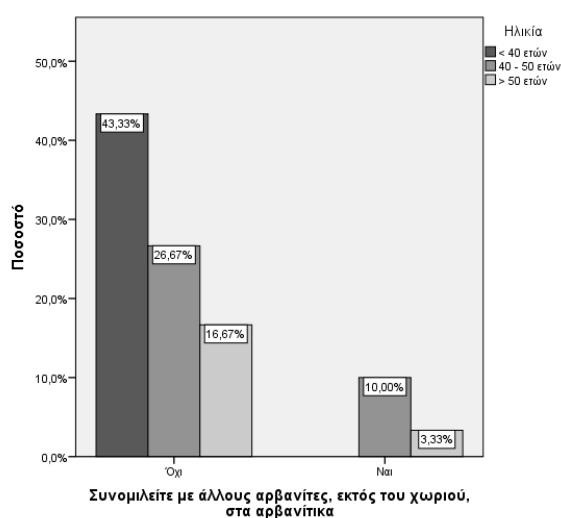
1. Γνωρίζετε αρβανίτικα;

Διάγραμμα 19. Γνώση Αρβανίτικων

Το 53,3% των ερωτηθέντων από όσους κατάγονται από τις Λίμνες, κατοικούν όμως σε άλλες περιοχές, απάντησαν πως δεν γνωρίζουν Αρβανίτικα, ενώ το 46,7% γνωρίζει Αρβανίτικα.

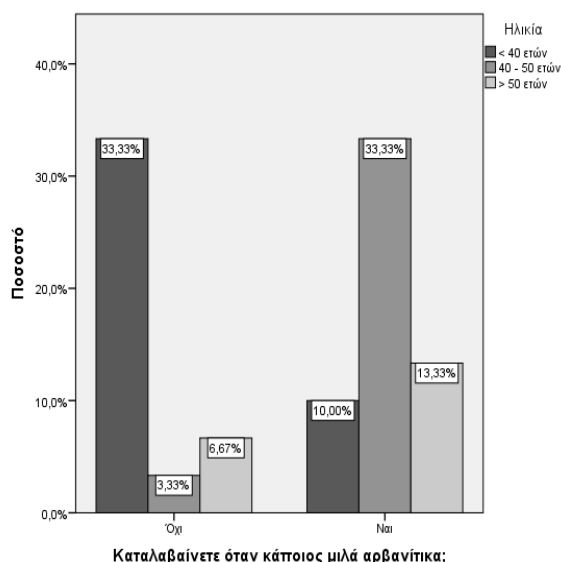
2. Συνομιλείτε με άλλους Αρβανίτες, εκτός του χωριού, στα Αρβανίτικα;

Διάγραμμα 20. Η συνομιλία εκτός Λιμνών στα Αρβανίτικα

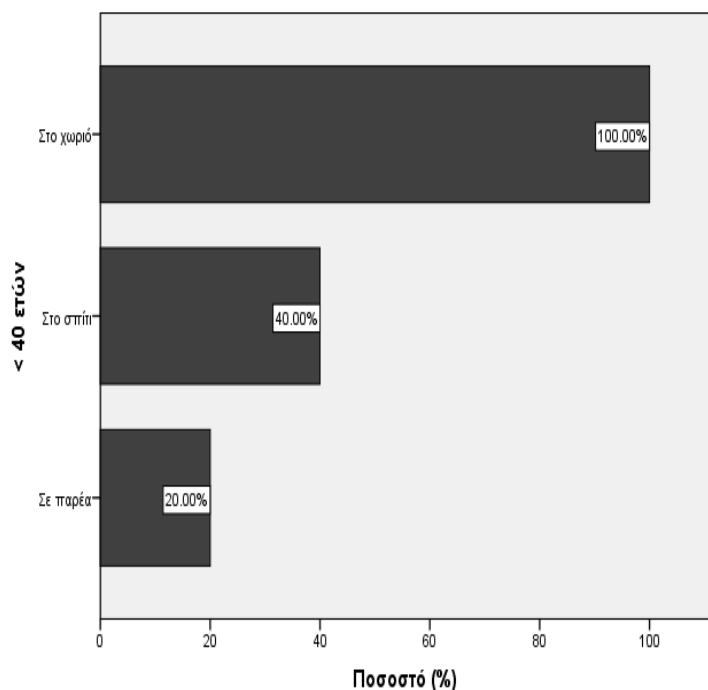
Σε πολύ μεγάλο ποσοστό, 86,7%, όσοι κατάγονται από τις Λίμνες αλλά δεν διαμένουν στο χωριό δεν μιλούν αρβανίτικα εκτός της κοινότητας, ακόμη κι αν τα γνωρίζουν. Είναι πολύ μικρό το ποσοστό όσων τα μιλούν εκτός χωριού, 13,3%.

Όσοι απάντησαν ΟΧΙ, τους ζητήθηκε να απαντήσουν αν τα καταλαβαίνουν, όταν τα ακούν από άλλον/ους (εντός ή εκτός της κοινότητας).

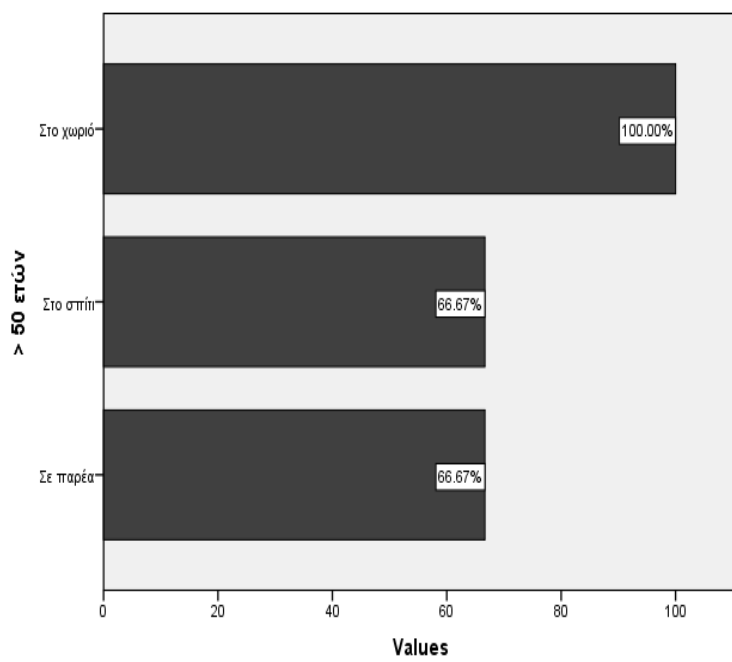
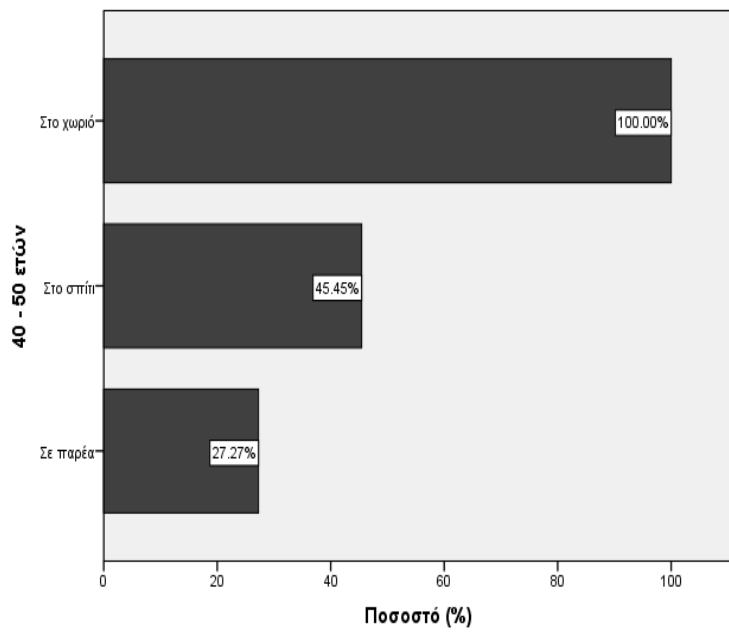
Διάγραμμα 21. Κατανόηση των Αρβανίτικων

Από όσους απάντησαν αρνητικά στο ερώτημα αν συνομιλούν στα Αρβανίτικα εκτός της κοινότητας, ζητήθηκε να απαντήσουν αν παρ' όλα αυτά τα κατανοούν (όταν τα μιλούν άλλοι). Με βάση την απάντησή τους παρατηρούμε πως οι μισοί περίπου (το 56,7%) τα κατανοούν και οι άλλοι μισοί (το 43,3%) δεν τα κατανοούν.

3. Έχετε ακούσει Αρβανίτικα;
αν ναι, πού: α. στο χωριό β.
σε σπίτι γ. σε παρέα

Διάγραμμα 22. Ο τόπος όπου έχουν ακούσει τα Αρβανίτικα

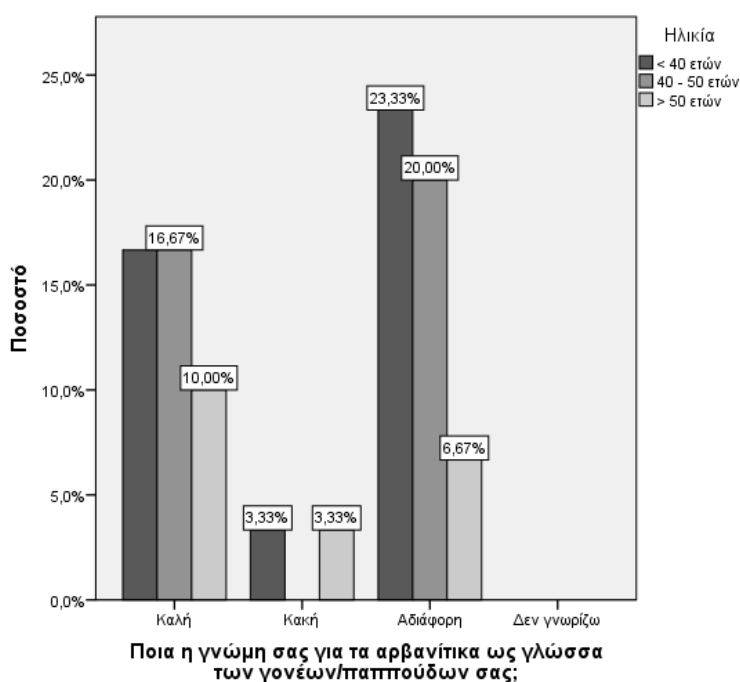
Στο συγκεκριμένο διάγραμμα παρατηρούμε πως όλοι που συμμετείχαν στην έρευνα σ' αυτή την ομάδα έχουν ακούσει Αρβανίτικα. Ο τρόπος που τα έχουν ακούσει καθορίζεται ως εξής:

α. στο χωριό, όπου τα έχει ακούσει το 100% όλων των ηλικιών αυτής της ομάδας.

β. σε σπίτι, όπου τα έχει ακούσει το 40% όσων είναι κάτω από 40 ετών, το 45,45% όσων βρίσκονται μεταξύ 40-50 ετών και το 66,67% όσων είναι από 50 ετών και πάνω.

γ. σε παρέα, όπου τα έχει ακούσει μόλις το 20% όσων είναι κάτω από 40 ετών, το επίσης μικρό ποσοστό του 27,27% για την κατηγορία 40-50 ετών και το αρκετά μεγάλο ποσοστό του 66,67% για όσους βρίσκονται ηλικιακά άνω των 50 ετών.

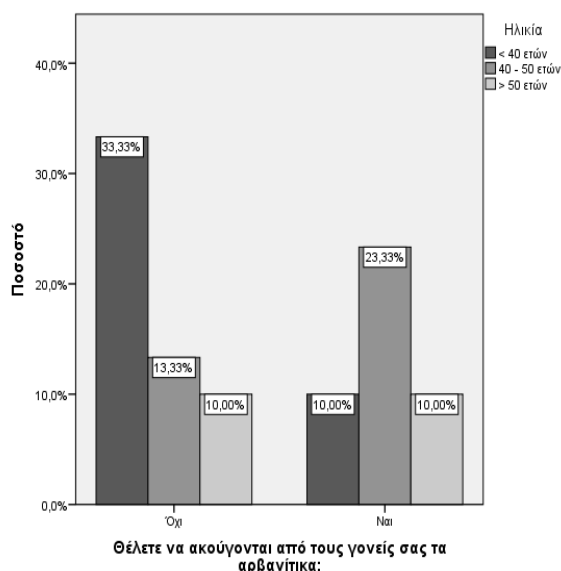
4. Ποια η γνώμη σας για τα Αρβανίτικα ως γλώσσα των γονέων/παππούδων σας;

Διάγραμμα 23. Η γνώμη τους για τη γλώσσα των παππούδων τους

Στη συγκεκριμένη ερώτηση, οι μισοί των συμμετεχόντων σ' αυτή την ομάδα, ποσοστό 50%, δήλωσαν πως είναι αδιάφοροι απέναντι στη γλώσσα των παππούδων τους. Το 43,3% έχει καλή γνώμη, ενώ μόλις το 6,7% έχει κακή γνώμη.

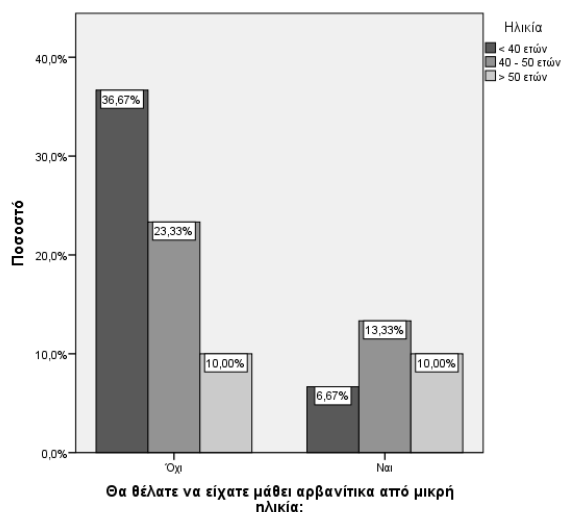
5. Θέλετε να ακούγονται από τους γονείς σας τα Αρβανίτικα;

Διάγραμμα 24. Να ακούγονται Αρβανίτικα από τους γονείς ή όχι

Στο παραπάνω ερώτημα κάτι λιγότερο από τους μισούς, ποσοστό 43,3%, επιθυμούν να ακούγεται η γλώσσα του χωριού καταγωγής τους από τους γονείς τους, ενώ το ποσοστό όσων δεν επιθυμεί να συνεχίσουν να ακούγονται τα αρβανίτικα είναι το 56,7%.

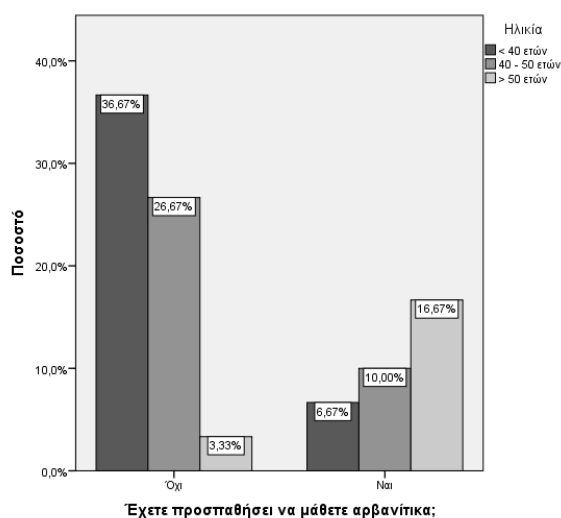
6. Θα θέλατε να είχατε μάθει Αρβανίτικα από μικρή ηλικία;

Διάγραμμα 25. Η επιθυμία να μάθουν ή μη να μάθουν Αρβανίτικα σε μικρή ηλικία

Ένα αρκετά μεγάλο ποσοστό, το 70% των ερωτηθέντων σχετικά με το αν σήμερα θα ήθελαν να είχαν μάθει Αρβανίτικα σε μικρή ηλικία, απαντά αρνητικά και μόλις το 30% δηλώνει πως θα ήθελε σε νεότερη ηλικία να είχε μάθει την αρβανίτικη διάλεκτο των Λιμνών.

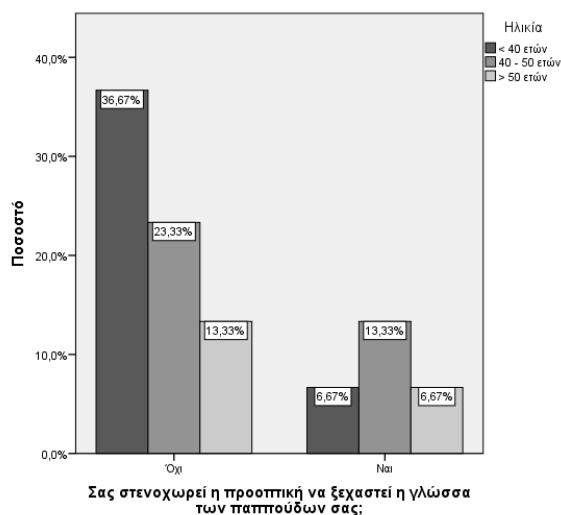
7. Έχετε προσπαθήσει να μάθετε Αρβανίτικα;

Διάγραμμα 26. Η προσπάθεια εκμάθησης Αρβανίτικων

Στο ερώτημα σχετικά με το αν έχουν προσπαθήσει στο παρελθόν να μάθουν αρβανίτικα, μεγάλη πλειοψηφία, το 66,7%, απαντά αρνητικά και μόνο το 33,3% δηλώνει πως έχει προσπαθήσει να τα μάθει.

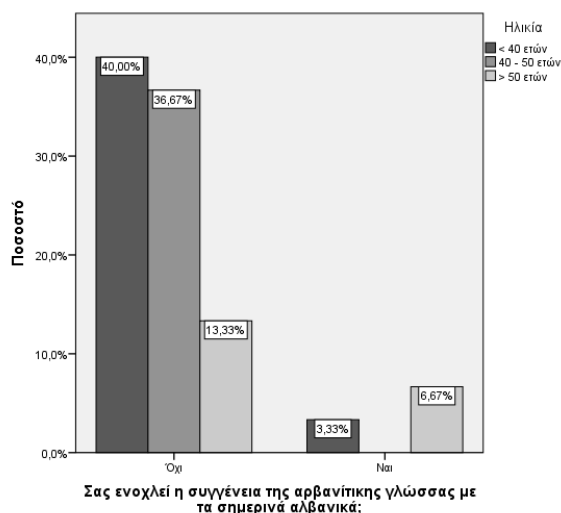
8. Σας στενοχωρεί η προοπτική να ξεχαστεί η γλώσσα των παππούδων σας;

Διάγραμμα 27. Η προοπτική απώλειας της Αρβανίτικης των Λιμνών

Στην προοπτική να ξεχαστεί η γλώσσα του χωριού, υψηλό ποσοστό των ερωτηθέντων, το 73,3%, δηλώνει πως δεν το στενοχωρεί η προοπτική της απώλειας. Όσοι δηλώνουν πως θα στενοχωρηθούν αποτελούν μικρό ποσοστό του 26,7%.

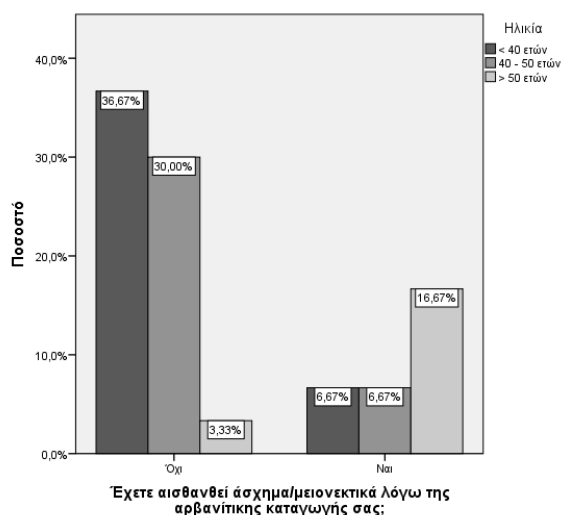
9. Σας ενοχλεί η συγγένεια της αρβανίτικης γλώσσας με τα σημερινά Αλβανικά;

Διάγραμμα 28. Η συγγένεια της Αρβανίτικης των Λιμνών με τα Ελληνικά

Συντριπτική πλειοψηφία, ειδικά στις ηλικίες έως των 50 χρόνων, ποσοστό 90%, δηλώνει πως δεν την ενοχλεί η συγγένεια της αρβανίτικης των Λιμνών με τα σημερινά Αλβανικά. Μόνο το 10% το ενοχλεί, και αυτό το ποσοστό εντοπίζεται στην ηλικία κάτω των 40 (3,33%) και στην ηλικία άνω των 50 (6,67%).

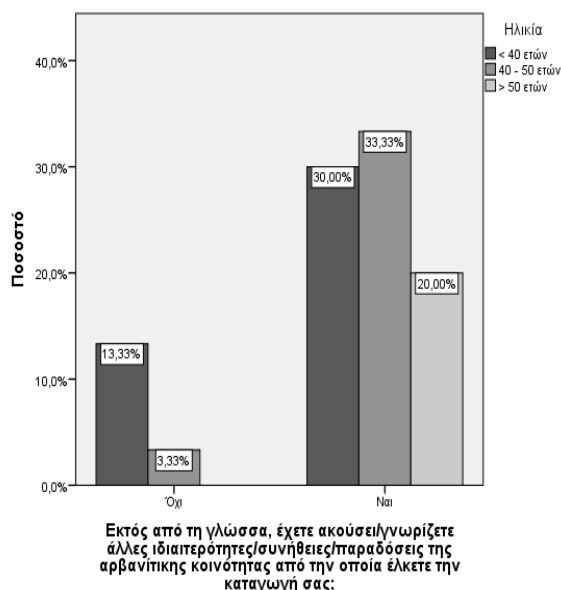
10. Έχετε αισθανθεί άσχημα /μειονεκτικά λόγω της αρβανίτικης καταγωγής σας;

Διάγραμμα 29. Αρβανίτικη καταγωγή και μειονεκτική θέση

Στο συγκεκριμένο ερώτημα, το 70% απαντά πως δεν έχει αισθανθεί μειονεκτικά, ενώ το 30% απαντά θετικά. Από αυτούς, το 16,67% ανήκει στον πληθυσμό άνω των 50 ετών, ενώ οι άλλες δύο ηλικιακές ομάδες μοιράζονται το ίδιο μικρό ποσοστό του 6,67%.

11. Εκτός από τη γλώσσα, έχετε ακούσει/γνωρίζετε άλλες ιδιαιτερότητες / συνήθειες/παραδόσεις της αρβανίτικης κοινότητας από την οποία έλκετε την καταγωγή σας;

Διάγραμμα 30. Γνώση άλλων συνηθειών και ιδιαιτεροτήτων των Λιμνών

Είναι πολύ μεγάλο το ποσοστό, 83,3%, όσων από τους ερωτηθέντες δηλώνουν πως γνωρίζουν και άλλες συνήθειες και ιδιαιτερότητες της κοινότητας των Λιμνών, και μάλιστα προπορεύεται η ηλικία μεταξύ 40-50 ετών. Ένα μικρό ποσοστό, το 16,7%, δηλώνει άγνοια άλλων στοιχείων από την κοινότητα καταγωγής τους. Όπως είναι αναμενόμενο, το ποσοστό αυτό εντοπίζεται κυρίως στην ηλικία κάτω των 40 ετών (13,33%).

4.4.1 Συζήτηση αποτελεσμάτων

Η κατηγορία των συγκεκριμένων ερωτηθέντων παρουσιάζει ενδιαφέρον σχετικά με τη στάση τους απέναντι στην Αρβανίτικη των Λιμνών, αφού είναι άτομα δεύτερης ή τρίτης γενιάς που κατάγονται από την κοινότητα, ζουν σε άλλες περιοχές και σταδιακά αποκόπτονται (αρκετοί δεύτερης γενιάς έχουν ήδη αποκοπεί) από την ενεργό συμμετοχή τους στην καθημερινή ζωή της κοινότητας.

Τα ευρήματα της έρευνας είναι δηλωτικά της παραπάνω πραγματικότητας. Το 53,3% από αυτούς δεν γνωρίζει Αρβανίτικα (διάγραμμα 19), το 86% δεν συνομιλεί εκτός χωριού με κανέναν στα Αρβανίτικα (διάγραμμα 20). Όπως είναι αναμενόμενο, το 100% όλων έχει ακούσει τα αρβανίτικα στο χωριό (σε σπίτια, στην πλατεία, στην εκκλησία,

στα καφενεία), αφού στους ίδιους ή και στους γονείς τους δίνονται ευκαιρίες να το επισκεφθούν, έστω για λίγο.

Σχετικά με τη γνώμη που έχουν για τα Αρβανίτικα ως γλώσσα των παππούδων τους σε μεγάλο ποσοστό, 50%, δήλωσαν πως αυτή τους είναι αδιάφορη, ακόμη κι αν την καταλαβαίνουν. Το 43,3% έχει καλή γνώμη, ενώ μόλις το 6,7% έχει κακή γνώμη (διάγραμμα 23). Επίσης, σχετικά με το αν θέλουν ή όχι να ακούγονται τα αρβανίτικα από τους γονείς τους, περίπου ο ένας στους δύο διαφωνεί (διάγραμμα 24). Η συντριπτική πλειοψηφία, 70%, δεν επιθυμεί να είχε μάθει Αρβανίτικα σε μικρή ηλικία (διάγραμμα 25), αλλά και πολύ μεγάλο ποσοστό, 66,7%, δεν προσπάθησε να μάθει αρβανίτικα σε μικρή ηλικία (διάγραμμα 26). Επιπλέον, κατά πολύ υψηλό ποσοστό, το 73,3% των ερωτηθέντων, δεν το ενοχλεί η προοπτική να λησμονηθεί η αρβανίτικη των παππούδων (διάγραμμα 27), μολοντί δεν έχουν κάποια αρνητική εμπειρία (Η αρβανίτικη καταγωγή τους δεν τους έχει κάνει να αισθανθούν άσχημα μέχρι σήμερα σε ποσοστό 70%, διάγραμμα 29). Αξιοσημείωτο είναι πως και η συγγένεια της αρβανίτικης με τα Αλβανικά κατά πολύ υψηλό ποσοστό, 90% (διάγραμμα 28) και στις τρεις ηλικιακές ομάδες, δεν φαίνεται να τους ενοχλεί ή να επηρεάζει τη στάση τους απέναντι στην Αρβανίτικη.

Είναι αξιοπρόσεχτα όλα αυτά τα στοιχεία, διότι εμφανώς δεν υπάρχει αρνητική εμπειρία εξαιτίας του αρβανίτικου στοιχείου, αλλά η στάση αυτών των υποκειμένων απέναντι στη γλώσσα της κοινότητας που έλκουν την καταγωγή τους είναι σχεδόν αδιάφορη, γεγονός που επιτείνει την οριστική εγκατάλειψή της από τα παραπάνω υποκείμενα. Ακόμη κι αν κάποια από αυτά μιλούν λίγα αρβανίτικα, και μόνο όταν βρίσκονται στο χωριό (πρόκειται κυρίως για παθητικούς δίγλωσσους, που βρίσκονται σε ηλικία πάνω των 40 ετών), ακόμη κι αν το 83,3% των ερωτηθέντων γνωρίζει ιδιαίτερες παραδόσεις της κοινότητας (διάγραμμα 30), η στάση τους μακροπρόθεσμα οδηγεί στη γλωσσική απώλεια.

4.5 Φαινόμενα γλωσσικής αλλαγής

Έχει ήδη αναφερθεί (κεφάλαιο 2.3.1.) ότι στις γλώσσες, σταδιακά και εξελικτικά, παρουσιάζονται αλλαγές που αφορούν σε όλα τα επίπεδα περιγραφής της: στη φωνολογία, στη γραμματική, στη σύνταξη/δομή, στο λεξιλόγιο. Οι αλλαγές αυτές, σύμφωνα με τη Νικηφορίδου (2001), είναι αναπόφευκτες και συμβαίνουν σταδιακά,

‘αενάως’, ενώ προϋποθέτουν και χρονικές περιόδους ποικιλίας, όπου οι ομιλητές μιας γλώσσας μπορούν να επιλέξουν μεταξύ του ενός ή του άλλου τύπου, της μιας ή της άλλης προφοράς, μιας νέας χρήσης της λέξης. Οι λόγοι και τα κίνητρα της επιλογής ποικίλουν: σχετίζονται με τους γενικούς νόμους της άρθρωσης (π.χ. φωνολογικές μεταβολές), με τις αρχές νόησης, με τις αρχές της κοινωνικής οργάνωσης. Ανάλογα με τα είδη των κινήτρων, που προβάλλονται ως κινητήρια δύναμη στη γλωσσική αλλαγή, καθορίζονται και διαφορετικές θεωρητικές προσεγγίσεις στην ιστορική γλωσσολογία: κοινωνιογλωσσολογικοί (επαφή πληθυσμών, δανεισμός), κοινωνικοί (οι κοινωνικές ανάγκες, η προνομιούχος θέση μιας διαλέκτου) κ.ά.

Στην παρούσα ενότητα αρχικά θα γίνει μία σύντομη αναφορά σε αλλαγές που οι ίδιοι οι κάτοικοι των Λιμνών έχουν διαπιστώσει στη γλώσσα τους και στη συνέχεια θα παρουσιαστούν παράγοντες που οφείλονται, βάσει της βιβλιογραφίας και της έρευνας, για τις αλλαγές αυτές.

4.5.1 Γλωσσικές αλλαγές στην αρβανίτικη των Λιμνών

Οι κάτοικοι που συνομίλησα μαζί τους για τις ανάγκες της έρευνας, ειδικά οι μεγαλύτερης ηλικίας, δεν διαπιστώνουν ουσιαστικές αλλαγές με τη γλώσσα των γονέων και των παππούδων τους.

Μία αλλαγή που επισημαίνουν αφορά στο λεξιλόγιο και τον δανεισμό λέξεων: πρόκειται για την ενσωμάτωση νέων λέξεων από την Ελληνική, που δεν τις είχαν στο λεξιλόγιό τους από παλιά. Τις ενέταξαν, όμως, όχι όπως τις λένε οι ίδιοι όταν μιλούν ελληνικά, αλλά με κάποιες προσαρμογές, ειδικά στη μορφολογία, κυρίως ως προς την κατάληξη, με αποτέλεσμα σε άλλες λέξεις παρατηρείται η απώλεια όλης της τελευταίας συλλαβής (αποκοπή) και συχνά η νέα, ‘αρβανιτοποιημένη’ λέξη λήγει σε σύμφωνο (κατά το πρότυπο πολλών αρβανίτικων λέξεων), και σε άλλες έχουμε προσθήκη, κυρίως κάποιου τελικού φωνήεντος, ώστε να ταιριάζει με τις δικές τους ως προς την προφορά(φωνολογική αλλαγή).

Συγκεκριμένα παραδείγματα που μου ανέφεραν είναι:

(6)τηλεόραση: tileóras

παντογνώστης : pandognóst

μηχανή: mihanía

βουλευτής:vuleftiou

γιατρός : γιαιτρόι

Επίσης, ως αλλαγή ανέφεραν τις λέξεις - δάνεια που έχουν πλέον στο καθημερινό τους λεξιλόγιο, οι οποίες στην πλειοψηφία τους σχετίζονται με όρους επιστημονικούς, τεχνολογίας, επαγγελματών, οικονομίας και πολιτικής. Τις χρησιμοποιούν στα ελληνικά, χωρίς καμία αλλαγή, γεγονός που θεωρούν πως επηρεάζει σταδιακά την αρβανίτικη, αφού 'ακούγονται όλο και περισσότερες ελληνικές'. Το φαινόμενο, όπως είναι λογικό, παρατηρείται πολύ έντονα στις μικρότερες ηλικίες, για τις οποίες οι γεροντότεροι υποστηρίζουν πως 'τα έχουν απλοποιήσει τα αρβανίτικα', ειδικά στην προφορά, τα 'μιλάνε όπως τα ελληνικά'.

4.5.2 Προσέγγιση στους παράγοντες που επηρέασαν και επηρεάζουν το σύστημα των Λιμνών

Για αρκετούς γλωσσολόγους στο παρελθόν, το περιβάλλον κάθε ατόμου, ειδικά κατά την παιδική ηλικία, παίζει καθοριστικό ρόλο στην εκμάθηση και την κατάκτηση μιας γλώσσας. Σύμφωνα με τη θεωρία του συμπεριφορισμού και τον βασικό εκπρόσωπό του τον Skinner «η γλωσσική συμπεριφορά είναι αποτέλεσμα εκμάθησης (learning), η οποία ορίζεται ως διαδικασία σχηματισμού συνηθειών, που με τη σειρά τους δεν είναι παρά σύνολα ανταποκρίσεων ή αντιδράσεων σε συγκεκριμένα ερεθίσματα προερχόμενα από το περιβάλλον μέσα στο οποίο ζει και κινείται ο ανθρώπινος οργανισμός» (Τσιπλάκου, 2003 : 9). Στα πλαίσια αυτά οι γονείς παρακολουθούν τη γλωσσική πορεία και παραγωγή του παιδιού, ανταμείβουν και επιδοκιμάζουν τη γραμματικά ορθή παραγωγή και αντίθετα τιμωρούν, διορθώνουν ή αγνοούν την αντιαρματική γλωσσική παραγωγή.

Επίσης η Τσιπλάκου αναφέρει σχετικά με τον όρο 'κατάκτηση' μιας γλώσσας (acquisition) πως χρησιμοποιείται από την τσομσκιανή γλωσσολογία για να δηλώσει την «ενεργοποίηση των βιολογικά/γενετικά καθορισμένων ή εγγενών στον ανθρώπινο οργανισμό γλωσσικών δομών», κατά την έκθεση του ατόμου και ιδιαίτερα του παιδιού σε γλωσσικά δεδομένα από το περιβάλλον. Αναφέρει επίσης ότι « η ενεργοποίηση αυτή οδηγεί στην επιτυχή παραγωγή της πρώτης γλώσσας και ολοκληρώνεται γύρω στο έκτο έτος της ηλικίας» (Τσιπλάκου, 2003:6).

Με την έρευνα που έχω κάνει στην κοινότητα των Λιμνών, βασιζόμενη κυρίως στις συνεντεύξεις πολλών μόνιμων κατοίκων ή μεταναστών προς τα αστικά κέντρα της περιοχής, κυρίως σημερινών 40άρηδων και 50άρηδων, διαπίστωσα πως το οικογενειακό και το σχολικό περιβάλλον κατά το παρελθόν έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην εκμάθηση ή μη της αρβανίτικης γλώσσας. Οι περισσότεροι γονείς, που στην πλειοψηφία ήταν και οι δύο από τις Λίμνες, μιλούσαν στο σπίτι αρβανίτικα μεταξύ τους, με τους παππούδες που συνήθως κατοικούσαν στο ίδιο σπίτι, με τους γείτονες και τους συγγενείς, συχνά όμως στα παιδιά απευθύνονταν κυρίως στα ελληνικά, ώστε να τα μάθουν από την προσχολική ηλικία, αφού η αρβανίτικη ήταν η γλώσσα μόνο για συνεννόηση εντός των ορίων του χωριού. Το ίδιο συνέβαινε και στο σχολείο, ακόμη κι όταν ο δάσκαλος καταγόταν από τις Λίμνες. Έχω αρκετές μαρτυρίες όπου γονείς και δάσκαλος μάλωναν το παιδί, όταν το άκουγαν να μιλά αρβανίτικα. Έτσι στη συνείδηση του κάθε παιδιού διαμορφώθηκε η αντίληψη της τιμωρίας σε περίπτωση χρήσης των αρβανίτικων. Και αντίθετα, της επιβράβευσης και της επιδοκίμασias σε περίπτωση που όχι μόνο χρησιμοποιούσε την ελληνική αλλά ήταν καλός μαθητής/καλή μαθήτρια στο σχολείο, ειδικά στο Δημοτικό. Σταδιακά τα παιδιά, καθώς άκουγαν τα αρβανίτικα στο χωριό, όσο ενηλικιώνονταν, μάθαιναν αρκετές λέξεις και φράσεις και μπορούσαν να επικοινωνήσουν με το οικογενειακό και ευρύτερο περιβάλλον της κοινότητάς τους. Όμως η επιμονή πολλών γονέων και δασκάλων στην εκμάθηση των ελληνικών οδήγησε (σε σχέση βεβαίως και με άλλους λόγους), στην εγκατάλειψή της. Το γεγονός αποτυπώνεται και από την άποψη πολλών στην ηλικιακή ομάδα 40-50 του ερωτηματολογίου, δηλώνοντας πως δεν προσπαθήσαν να μάθουν αρβανίτικα σε μικρή ηλικία ούτε σήμερα θα ήθελαν να είχαν μάθει και πως δεν μιλούν αρβανίτικα εκτός χωριού, μολονότι τα κατανοούν.

Με τις αναφορές αυτές των Λιμνωτών, κυρίως της ηλικίας 40-50, αποκαλύπτονται εξωγλωσσικοί παράγοντες που ευθύνονται για τη βαθμιαία εγκατάλειψη του συστήματος. Οι τοπικές αντιλήψεις, κυρίως των μεγάλων (γονέων και δασκάλων) για τις δύο γλώσσες της κοινότητας, όπως εκφράστηκαν την εποχή της παιδικής και εφηβικής τους ηλικίας και οι τοπικές επικοινωνιακές τους συνήθειες (αποφυγή συνομιλίας στα αρβανίτικα παρουσίας των παιδιών στο σπίτι, στο σχολείο, στην εκκλησία, στις δουλειές) είχαν ως στόχο την ισχυροποίηση της ελληνικής στο λεξιλόγιο του παιδιού και τη σταδιακή απομάκρυνσή του από το αρβανίτικο σύστημα.

Στους παραπάνω εξωγλωσσικούς παράγοντες, να προσθέσουμε τέσσερις παραμέτρους, όπως τις παρουσιάζει η Νικηφορίδου (2001), που επηρεάζουν την αρβανίτικη των Λιμνών:

α. η επαφή πληθυσμών. Η αγροτοκτηνοτροφική κοινωνία των Λιμνών τις τελευταίες δεκαετίες, ειδικά μετά το 1980, ανέπτυξε μία έντονη εξωστρέφεια, κυρίως προς τις μεγάλες πόλεις, το Άργος και την Κόρινθο, που εκφράστηκε με την αλλαγή κατοικίας, κυρίως των παιδιών-μαθητών, τη συχνή παρουσία των ενηλίκων σε δρώμενα των πόλεων, την ανάπτυξη οικονομικών και εμπορικών σχέσεων στις πόλεις. Επίσης, το καλό οδικό δίκτυο, η απουσία διοικητικών υπηρεσιών στο χωριό, η αύξηση του ποσοστού φοίτησης στο Λύκειο και στο Πανεπιστήμιο, σε συνδυασμό με την παρουσία κατά τους θερινούς μήνες αρκετών μεταναστών από το εξωτερικό, ενίσχυσαν τις επαφές με μη αρβανιτόφωνους πληθυσμούς.

β. η αρχικά ατελής εκμάθηση μιας γλώσσας από ξένους ομιλητές. Ο παράγοντας αυτός ενισχύεται στις Λίμνες κυρίως όταν εγκαταλείπονται οι ενδοκοινοτικοί γάμοι (φαινόμενο έντονα από τις αρχές της δεκαετίας του '80 και μετά) και ο ένας από τους δύο συζύγους/γονείς δεν μιλά αρβανίτικα, είτε η διαμονή της οικογένειας είναι στο χωριό είτε όχι. Στην περίπτωση αυτή, ενισχύεται η ανάγκη επικοινωνίας στην κυρίαρχη γλώσσα, την ελληνική, τόσο με τον/τη σύζυγο όσο και με τα άλλα μέλη της οικογένειας, παιδιά-παππούδες/γιαγιάδες-συγγενείς.

γ. ο δανεισμός (λεξιλογίου και άλλων γλωσσικών στοιχείων). Έχουμε ήδη παρουσιάσει τον σύγχρονο δανεισμό λεξιλογίου, όπως τον περιέγραψαν οι ντόπιοι, καθώς και τις διαπιστώσεις τους για τη βαθμιαία συρρίκνωση του αρβανίτικου λεξιλογίου. Να προσθέσουμε πως «η υποχρεωτική φοίτηση στο Γυμνάσιο καθώς και η παρουσία των ΜΜΕ σε κάθε σπίτι επιβάλλουν με έναν άλλο τρόπο μια επίσημη γλώσσα, κι έτσι έχουμε μια μεγαλύτερη υποχώρηση της αρβανίτικης» (Κόλλιας, 1998:300).

δ. οι κοινωνικές ανάγκες. Με τη μετανάστευση στα αστικά κέντρα, με την καθημερινή σχεδόν επαφή με κατοίκους εκτός της κοινότητας για τη διεκπεραίωση οικονομικών, πολιτικών, πολιτιστικών υποθέσεων, με τη σύναψη σχέσεων και την ανάπτυξη ευρύτερων κοινωνικών επαφών, αστικοποιούνται οι συνήθειες των γηγενών κατοίκων και, όπως υπογραμμίζει χαρακτηριστικά ο Τσιτσιπής, « η αστικοποίηση οπωσδήποτε

θέτει σε κίνδυνο τη γλώσσα, τη στιγμή που δεν υπάρχει καμία άλλη ιδεολογική και πολιτισμική της υποστήριξη(Τσιτσιπής,1998:301).

Εκτός από τους παραπάνω εξωγλωσσικούς παράγοντες γλωσσικής αλλαγής, η Νικηφορίδου παρουσιάζει και εγγενείς ή ενδογλωσσικούς – συστημικούς παράγοντες που επηρεάζουν μια γλώσσα. Αυτοί είναι:

- α. η αναλογία
- β. η τάση για απλοποίηση και κατάργηση των εξαιρέσεων
- γ. η δημιουργία ή η κατάργηση φθόγγων ή και γραμματικών τύπων
- δ. η ευκολία στην προφορά
- ε. η δυσκολία στην ακουστική αντίληψη μερικών φθόγγων
- στ. η εγγενής φυσικότητα ορισμένων συντακτικά δομών έναντι άλλων

Οι παράγοντες αυτοί ήταν δύσκολο να εξεταστούν αναλυτικά, αφού αρκετοί κάτοικοι των Λιμνών, άνω των 50 ετών, υποστηρίζουν πως δεν έχουν γίνει ριζικές αλλαγές. Εξαιτίας του κλειστού χαρακτήρα της κοινωνίας τους για πολλά χρόνια, διατήρησαν τοπικές συνήθειες και ιδιαίτερα φυσιολογικά χαρακτηριστικά της καθημερινής ζωής, σε όλες τις εκφράσεις της: τη γλώσσα, τα τραγούδια, τους χορούς, τα εδέσματα, την ενδυμασία, τα επαγγέλματα, τις οικογενειακές παραδόσεις. Θεωρούν πως δεν υπήρχε λόγος να αλλάξουν τη γλώσσα των γονέων και των παππούδων τους. Οι ίδιοι βέβαια δέχονται λεξιλογικές επιρροές από την Ελληνική, όμως οι νέοι την εγκαταλείπουν σε μεγάλο βαθμό.

4.5.3 Συζήτηση των αποτελεσμάτων για τις αλλαγές και τη συρρίκνωση του συστήματος

Οι αλλαγές στην Αρβανίτικη των Λιμνών, όπως έχει ήδη παρουσιαστεί, εστιάζονται κυρίως στο λεξιλόγιο, όπου εμπλουτίζεται συνεχώς με ελληνικές λέξεις, καλύπτοντας τις σύγχρονες ανάγκες των ομιλητών της. Οι μηχανισμοί του δανεισμού (κυρίως τα ΜΜΕ και η αστικοποίηση, όπως παρουσιάσαμε παραπάνω) δρουν άμεσα, συχνά περνούν απαρατήρητοι από τους δέκτες αλλά επηρεάζουν τις γλωσσικές τους προτιμήσεις. Ιδιαίτερα επηρεάζονται οι νεαρές ηλικίες, που έχουν εξοικειωθεί με τα σύγχρονα μέσα κοινωνικής δικτύωσης και τα προτιμούν για την επικοινωνία μεταξύ τους, κάνοντας χρήση της ελληνικής ή και της αγγλικής γλώσσας. Αυτές τους προσδίδουν κύρος, σε σχέση με την αρβανίτικη που έχει περιορισμένες δυνατότητες. Εξάλλου, το δάνειο υλικό

σχετίζεται κατά πολύ με τις νέες τεχνολογίες και τις δυνατότητες που παρέχουν. Έτσι, εγκαταλείπουν τη χρήση της αρβανίτικης και την περιορίζουν σε ελάχιστες περιστάσεις εντός της κοινότητας. Αυτό έχει ως φυσικό επακόλουθο σταδιακά να μετατρέπονται σε μονόγλωσσο πληθυσμό, ή παθητικά δίγλωσσο, ακόμη κι αν κατοικούν στο χωριό. Επιπλέον, ο δανεισμός που δέχονται συνεχώς αυξάνεται λόγω των νέων επικοινωνιακών αναγκών και δεν περιορίζεται μόνο στον λεξικό δανεισμό, αλλά αφορά σταδιακά σε όλα τα βασικά γλωσσικά επίπεδα: τη φωνολογία, ειδικά στον τρόπο που οι νέοι κάτω των 40 ετών μιλούν την Αρβανίτικη, οι μεγαλύτεροι τον αποκαλούν 'πιο στρωτή προφορά, σαν τα ελληνικά και αυτά που ακούμε στην τηλεόραση'. Επηρεάζεται η μορφολογία της νέας λέξης-δάνειο με την προσθήκη επιθήματος, επηρεάζεται το κλιτικό παράδειγμα, βαθμιαία και η σύνθεση νέων λέξεων.

Οι αλλαγές που συντελούνται στην αρβανίτικη κοινωνία και γλώσσα των Λιμνών δεν είναι πρόσκαιρες, ευκαιριακές. Είναι μόνιμες και οι λόγοι που εξαιτίας τους προκύπτουν, κυρίως οι εξωγλωσσικοί, είναι ισχυροί. Ισχυρή είναι και η πολιτισμική πίεση που ασκείται πλέον σε δίγλωσσες κοινωνίες, και μάλιστα με προφορική γλώσσα υποδοχής (την Αρβανίτικη).

Κεφάλαιο 5

Προβληματισμοί και προοπτικές

Στο παρόν κεφάλαιο γίνεται μία συζήτηση σχετικά με τον δεύτερο στόχο που θέσαμε στη μεταπτυχιακή εργασία σχετικά με το αν η Αρβανίτικη των Λιμνών είναι γλώσσα υπό εξαφάνιση λόγω αλλαγών και γλωσσικής συρρίκνωσης. Στη δεύτερη υποενότητα συζητούνται διαπιστώσεις που προέκυψαν από την έρευνα σχετικά με την άρση των προκαταλήψεων, οι οποίες για πολλά χρόνια συνόδευαν τον/την ομιλητή/ομιλήτρια της Αρβανίτικης των Λιμνών. Τέλος, γίνεται μία σύντομη παρουσίαση κάποιων προσπαθειών της νεότερης γενιάς της κοινότητας να διασώσουν την αρβανίτικη διάλεκτο, στο πλαίσιο ευρύτερων δράσεων και εκδηλώσεων.

5.1 Η Αρβανίτικη των Λιμνών : Γλώσσα υπό εξαφάνιση;

Έχει ήδη αναφερθεί (βλ. Κεφάλαιο 2) πως το πόσο και το αν κινδυνεύει να χαθεί μια γλώσσα εξαρτάται από πολλούς παράγοντες. Το ίδιο συμβαίνει και για μια διάλεκτο, ειδικά όταν αυτή ομιλείται πλέον από τους λιγοστούς κατοίκους μιας δίγλωσσης κοινότητας, όπου η έρευνα έδειξε πως οι βασικοί και καλοί ομιλητές της βρίσκονται πάνω από 50 ετών.

Οι γηγενείς της κοινότητας των Λιμνών στην πλειοψηφία τους αναγκάστηκαν από πολύ νωρίς να μεταναστεύσουν και να εγκατασταθούν σε αστικά κέντρα, του εσωτερικού ή του εξωτερικού, κυρίως για λόγους καλύτερης επιβίωσης : περισσότερες επαγγελματικές προοπτικές, περισσότερες ευκαιρίες μόρφωσης και εκπαίδευσης και

γενικότερα καλύτερες συνθήκες διαβίωσης. Η αλλαγή τόπου κατοικίας σήμαινε ταυτόχρονα σταδιακή αποξένωση από τους δεσμούς που είχαν με τον τόπο και τον πολιτισμό τους. Οδηγήθηκαν στην αλλαγή της γλώσσας τους και στην απομάκρυνση από τα Αρβανίτικα, προκειμένου να δημιουργηθεί το κατάλληλο επικοινωνιακό περιβάλλον με τα μέλη της νέας κοινότητας και να εξασφαλιστεί η ομαλή ένταξη σ' αυτήν. Η ανάπτυξη επικοινωνιακών δεξιοτήτων μέσω της γλώσσας είναι απαραίτητες για την επιβίωση σε μια νέα κοινωνία, ειδικά στις νεαρές ηλικίες.

Όμως, ακόμη και όσοι διαμένουν μέχρι σήμερα στο χωριό, όπως προέκυψε από την έρευνα, συχνά αλλάζουν τη γλώσσα τους με μεγάλη άνεση, προκειμένου να επιτύχουν την επικοινωνία και τη συναναστροφή με τα μέλη της ευρύτερης ελληνόγλωσσης κοινότητας, τόσο εντός όσο και εκτός των Λιμνών ή μεταπηδούν πολύ εύκολα από τη μία γλώσσα (την Αρβανίτικη) στην άλλη (Ελληνική), όταν βρίσκονται στο χωριό και συνομιλούν με τους δικούς τους ή με τους συχωριανούς τους. Η εναλλαγή του γλωσσικού συστήματος και η άνετη μεταπήδηση από τη μία γλώσσα στην άλλη, στις περισσότερες πλέον δραστηριότητες του κάθε/της καθημιάς ερωτώμενου/ερωτώμενης, ακόμη και σε περιστάσεις που παραδοσιακά μιλούσαν μόνο Αρβανίτικα (π.χ. στα καφεενεία οι άντρες) είναι ένδειξη της σταδιακής απομάκρυνσης από την Αρβανίτικη, ειδικά της νέας γενιάς. Ταυτόχρονα, όπως πολλοί κάτοικοι τονίζουν, η γλώσσα τους αναπόφευκτα δέχεται επιρροές και δάνεια από την ελληνική. Έτσι, όπως προέκυψε και από την έρευνα, σταδιακά αυξάνεται ο αριθμός των μονόγλωσσων ομιλητών της Ελληνικής, ειδικά στις νεότερες ηλικίες και περιορίζονται οι φυσικοί ομιλητές της Αρβανίτικης στις μεγάλες ηλικίες, που ενσωματώνουν στο γλωσσικό τους ρεπερτόριο τους νέους τύπους.

Επίσης, από τη συνομιλία με τους κατοίκους και την έρευνα αναδείχθηκε πως μολονότι αγαπούν τη γλώσσα τους, οι περισσότεροι τη θεωρούν 'φτωχή' γλώσσα ως προς το λεξιλόγιο, διαπίστωση που οδηγεί στην έμμεση αποδοχή της ήσσονος σημασίας του γλωσσικού τους συστήματος και στην υιοθέτηση ως βασικής τους γλώσσας της Ελληνικής, πιο πλούσιας και πιο ισχυρής σε σχέση με την Αρβανίτικη, που λίγοι επιθυμούν να την ακούν στην τηλεόραση. Με δεδομένο πως η κυριαρχία του πολιτισμού των σύγχρονων τηλεπικοινωνιακών μέσων δεν πλήττει μόνο τους παραδοσιακούς τρόπους επικοινωνίας αλλά επιβάλλει δυναμικά και τον κώδικα, τη γλώσσα επικοινωνίας, με τάσεις ομοιογένειας, γίνεται αντιληπτό πως βιώσιμες σήμερα αλλά

μικρές γλώσσες όπως το σύστημα των Λιμνών κινδυνεύουν στο άμεσο μέλλον να καταστραφούν. Οι πολιτισμικές επιδράσεις μέσω των ΜΜΕ είναι τόσο έντονες, που συχνά επιβάλλουν πνεύμα απαξίωσης των γλωσσικών παραδόσεων σε τέτοιες μικρές τοπικές κοινότητες και τη διατήρησή του για την κάλυψη συγκεκριμένων αναγκών, υπονομεύοντας και άλλα ιδιαίτερα γνωρίσματα της ταυτότητάς τους.

Στις νεότερες ηλικίες των κατοίκων, ειδικά στην κατηγορία 45-65 ετών, οι συμμετέχοντες/ουσες στην έρευνα, που βάσει και των δημογραφικών στοιχείων τους έχουν αυξημένη επάρκεια της Ελληνικής γλώσσας ως απόφοιτοι Λυκείου και κάποιοι Πανεπιστημίου, σε μεγάλο ποσοστό δεν θεωρούν χρήσιμο να ξέρει κάποιος σήμερα Αρβανίτικα. Έτσι, σταδιακά αντικαθίσταται η διάλεκτός τους από την Ελληνική στις περισσότερες φάσεις επικοινωνίας τους, ακόμη και σε χώρους μαζικής συγκέντρωσης του χωριού, όπως είναι τα καφενεία και οι ταβέρνες, όπου παρατηρείται σε μεγάλο ποσοστό η χρήση της Ελληνικής σ' αυτήν την ηλικιακή ομάδα. Έτσι, περιορίζεται η γνώση του λεξιλογίου της διαλέκτου στους νεότερης ηλικίας φυσικούς ομιλητές, που σ' αυτή τη φάση της ζωής τους καλούνται να αναπτύξουν και γλωσσικές δεξιότητες και σε ξένη γλώσσα, λόγω της υποχρεωτικής πλέον διδασκαλίας της και στο Δημοτικό σχολείο.

Νέοι μικρότερων ηλικιών, εκτός των παιδιών του Δημοτικού, ελάχιστοι ζουν μόνιμα στο χωριό, αφού αναγκάζονται να μετοικήσουν στα αστικά κέντρα για τις δευτεροβάθμιες και τριτοβάθμιες σπουδές τους. Η συζήτηση μαζί τους έδειξε πως είναι πολύ καλοί χρήστες της Ελληνικής και μιλούν ελάχιστα Αρβανίτικα, λίγες μόνο λέξεις, όταν βρίσκονται στο χωριό, στις διακοπές τους και μόνο μέσα στο σπίτι, με τους δικούς τους, κυρίως με παππούδες και γιαγιάδες. Έτσι, η άλλοτε ισχυρή γλώσσα του χωριού μετατρέπεται σε 'οικογενειακή' διάλεκτο. Όπως σημειώνει και ο Crystal (2000) «μέσα σε μια γενιά, μια υγιής διπλογλωσσία γίνεται ενσυνείδητη ημιγλωσσία και ακολούθως μονογλωσσία, με την εξαφάνιση της παλιάς γλώσσας». Ως εκ τούτου, η νέα γενιά των Λιμνών απομακρύνεται αργά αλλά σταθερά από την αρβανίτικη διάλεκτο του χωριού, αφού δεν της είναι χρήσιμη και δεν της καλύπτει τις νέες της ανάγκες, σε όλα τα επίπεδα δράσης τους.

Το ίδιο ισχύει και για υποκείμενα ηλικίας 30-65 ετών, που έλκουν την καταγωγή τους από τις Λίμνες, αλλά δεν κατοικούν στο χωριό, τα οποία αποτέλεσαν τη δεύτερη ομάδα

της έρευνάς μου. Αρκετοί από αυτούς έζησαν στην κοινότητα και έμαθαν την Αρβανίτικη κατά την παιδική τους ηλικία, όμως στο μεταγενέστερο στάδιο της κοινωνικοποίησής τους (περίοδος Γυμνασίου και Λυκείου) οι μηχανισμοί μάθησης της Αρβανίτικης γλώσσας είχαν ήδη ατροφήσει⁶. Και όπως έδειξε η έρευνα, πλέον δεν τη μιλούν παρά ευκαιριακά. Από τις απαντήσεις τους στο ερωτηματολόγιο, καθώς και από τις συνεντεύξεις τους, προκύπτει πως δεν συνομιλούν με άλλους Αρβανίτες εκτός χωριού, αλλά και όταν βρίσκονται στο χωριό, ελάχιστα θα μιλήσουν στα αρβανίτικα με τους δικούς τους, χρησιμοποιώντας μεμονωμένες φράσεις. Η συζήτηση διεξάγεται συνήθως στα ελληνικά. Η γνώμη τους κατά πλειοψηφία είναι αδιάφορη απέναντι στα Αρβανίτικα των Λιμνών, μολονότι οι περισσότεροι δε φαίνεται να ένιωσαν άσχημα στο παρελθόν λόγω της αρβανίτικης καταγωγής τους. Δεν προσπάθησαν ιδιαίτερα οι ίδιοι να τα μάθουν καλά και, το κυριότερο, δεν έμαθαν Αρβανίτικα τα παιδιά τους. Θέλουν να ακούγονται από τους γονείς τους, αλλά τους/τις περισσότερους/ές από αυτούς/ές δεν τους/τις στενοχωρεί η προοπτική να ξεχαστεί η γλώσσα των παππούδων τους.

Αυτή, όμως, η έλλειψη θετικής στάσης (ή ακόμη και η στάση αδιαφορίας τους απέναντι στο σύστημα), που οφείλεται σε διάφορους λόγους, κυρίως εξωγλωσσικούς, αποτελεί σημαντικό στοιχείο για τη συρρίκνωση του συγκεκριμένου γλωσσικού συστήματος. Ειδικά οι νέοι τρίτης γενιάς, ηλικίας 15-35 ετών, που δεν έχουν ζήσει στην κοινότητα αλλά την επισκέπτονται σπανίως, στη συντριπτική πλειοψηφία, απλώς γνωρίζουν την ύπαρξη της Αρβανίτικης διαλέκτου, δεν έχουν ούτε θετική ούτε αρνητική στάση απέναντί της, θεωρώντας την 'νεκρή πια γλώσσα', 'άχρηστη', 'μια γλώσσα του χωριού που σταδιακά χάνεται'. Οι γονείς τους δεν την μιλούν ούτε προσπάθησαν να τους τη διδάξουν.

Η βασική παράμετρος της έρευνας σχετικά με τα παραπάνω συμπεράσματα για την Αρβανίτικη διάλεκτο των Λιμνών και τις προοπτικές της είναι η ηλικία, κυρίως των κατοίκων της κοινότητας. Μία άλλη παράμετρος που παρουσιάζει ενδιαφέρον είναι το φύλο, το οποίο ευελπιστώ να εξετάσω μελλοντικά. Στην έρευνα μέσω των ερωτηματολογίων το ποσοστό των γυναικών που συμμετείχε είναι το 46%. Αλλά και με όσες ήρθα σε επαφή, είτε μέσω της συνέντευξης είτε με τα ερωτηματολόγια είτε με τη συχνή συναναστροφή μου διαπίστωσα πως κάνουν πολύ καλή χρήση του συστήματος

---

⁶ Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Kulick (1992) οι μηχανισμοί μάθησης της γλώσσας από τα παιδιά κατά το στάδιο της κοινωνικοποίησης παίζουν κεντρικό ρόλο για τη μετάδοση της μητρικής έναντι μιας άλλης γλώσσας η οποία την απειλεί σε μακροκοινωνικό επίπεδο.

ειδικά όσες είναι άνω των 65 ετών. Μιλούν στα Αρβανίτικα πιο συχνά μεταξύ τους σε σχέση με τους άντρες, ειδικά στην πλατεία, στην εκκλησία, στις αγροτικές δουλειές, σε εκδηλώσεις του πολιτιστικού συλλόγου αλλά και στο σπίτι, κυρίως όταν είναι μόνες τους και δεν παρευρίσκεται στον χώρο κάποιος/α μη αρβανιτόφωνος/η.

Στις συζητήσεις που είχα μαζί τους εκφράζονταν θετικά για τη γλώσσα τους, και μάλιστα αρκετές με χαμόγελο και συστολή σε σχετικές ερωτήσεις δήλωναν πως 'αυτή είναι η γλώσσα μας και γι' αυτό τη μιλάμε'. Με βάση τα δημογραφικά τους στοιχεία, η πλειοψηφία αυτών είτε είναι απόφοιτοι Δημοτικού είτε δεν το έχουν ολοκληρώσει. Η μόνιμη παρουσία τους στο χωριό, ο μικρός βαθμός εγγραμματοσύνης και ο κοινωνικός τους ρόλος (οικιακές και αγροκτηνοτροφικές εργασίες, περιορισμένη συμμετοχή και έκθεσή τους σε δρώμενα του χωριού αλλά και σε περιβάλλοντα εκτός της κοινότητας) δικαιολογούν την τάση να εμφανίζουν αρτιότερη γνώση της διαλέκτου σε σχέση με τους άνδρες. Μάλιστα, σε σχέση με τα Ελληνικά παρατηρείται και εδώ η διαπίστωση του Τσιτσιπή (1981) για την περιοχή της Βοιωτίας, ότι δηλαδή οι ομιλήτριες των Αρβανιτικών αποδείχτηκαν ατελείς γνώστριες της Ελληνικής.

Τα δεδομένα ως προς την ηλικία, και για τις τρεις ομάδες, δηλώνουν πως είναι αναμφισβήτητη πραγματικότητα η μείωση του αρβανιτόφωνου πληθυσμού της διαλέκτου των Λιμνών. Επίσης, το γεγονός πως πρόκειται για προφορική γλώσσα, που μιλιέται καλά και σωστά από λίγους πλέον στο χωριό και, κυρίως, υπερήλικες, δηλώνει την κυριαρχία της Ελληνικής σε μια κοινωνία με μακρόχρονη διγλωσσία. Εξάλλου, είναι έντονη πλέον και η διείδυση πολλών ελληνικών λέξεων στο καθημερινό λεξιλόγιο των ομιλητών της διαλέκτου, με αποτέλεσμα να εμφανίζονται διάφορα επίπεδα χρηστών της Αρβανιτικής: οι καλοί γνώστες και ομιλητές της και οι λιγότεροι καλοί ομιλητές της.

Αν, λοιπόν η γλωσσική συρρίκνωση, όπως υποστηρίζει ο Τσιτσιπής (2001) αναφέρεται και στις απώλειες και τους περιορισμούς χρήσης που υφίσταται μια γλώσσα ή μια διάλεκτος ως αποτέλεσμα της επαφής της με άλλες γλώσσες ή διαλέκτους, τότε το συγκεκριμένο σύστημα βρίσκεται σε στάδιο συρρίκνωσης.

5.2 Άρση προκαταλήψεων

Στην κοινότητα των Λιμνών, για πολλούς αιώνες, συνυπάρχουν δύο γλωσσικά συστήματα, που, σύμφωνα με τις μαρτυρίες των γηγενών, σε κάποιες περιστάσεις

υπερισχύει το ένα και σε κάποιες το άλλο. Πρόκειται για την παράλληλη χρήση τους, χωρίς ωστόσο να έχουν την ίδια κοινωνική σημασία ή το ίδιο κοινωνικό γόητρο για τους χρήστες τους.

Μέχρι και τις αρχές της δεκαετίας του 1990 οι σημερινοί υπερήλικοι κάτοικοι της κοινότητας υποστηρίζουν στις συνεντεύξεις και τις κατ' ιδίαν συζητήσεις μαζί τους πως στις περισσότερες περιστάσεις εντός του χωριού συνομιλούσαν στα Αρβανίτικα σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό απ' ό τι σήμερα, ενώ σε χώρους εκτός χωριού, συνομιλούσαν μόνο στα Ελληνικά, ακόμη και μεταξύ τους, λόγω του φόβου αναγνώρισης της διαφορετικής γλώσσας και καταγωγής τους και της επακόλουθης ειρωνικής και χλευαστικής αντιμετώπισής τους από τους άλλους, φαινόμενο που ήταν έντονο παλαιότερα. Οι ίδιοι παραδέχονται πως στις μέρες μας είναι πλέον διαφορετική η αντιμετώπισή τους, αφού αρκετοί επισκέπτονται την κοινότητα, ειδικά σε εορταστικές εκδηλώσεις, προκειμένου να γνωρίσουν τα ιδιαίτερα έθιμα και να ακούσουν τη γλώσσα, ειδικά στα τραγούδια τους.

Οι νεότεροι στην ηλικία, κάτοικοι ή άτομα με καταγωγή από την κοινότητα, στα μαθητικά τους χρόνια, εκτός χωριού, σπανίως μιλούσαν τα Αρβανίτικα με συχωριανούς, και ποτέ μπροστά σε μη αρβανιτόφωνους, αποφεύγοντας να δηλώσουν τη γλωσσική τους ετερότητα. Όπως σημειώνει ο Crystal (2000), οι αρνητικές στάσεις δημιουργούνται και υποβάλλονται και από έναν κυρίαρχο πολιτισμό, του οποίου τα μέλη στιγματίζουν τους ομιλητές μιας ποικιλίας με όρους όπως 'άνόητοι', 'νωθροί', 'βάρβαροι' και την γλώσσα τους ως 'οπισθοδρομική' και 'ανεπαρκή'. Σήμερα, βέβαια, αναγνωρίζουν την αξία της αρβανίτικης καταγωγής και γλώσσας τους και όπου τους δίνεται η δυνατότητα την υποστηρίζουν.

5.3 Προσπάθειες επιβίωσης από τη νεότερη γενιά

Η κοινωνιογλωσσική δυναμική της γλωσσικής συρρίκνωσης, σύμφωνα με την Dorian (1994) δεν αποκλείει και σε τεχνικό επίπεδο, δηλαδή την καθαυτό γλωσσική διάσταση, και σε κοινωνικο-πολιτικό επίπεδο, δηλαδή τις συγκυρίες και τη βούληση των κοινοτήτων, τη δυνατότητα γλωσσικής επαναβίωσης. Στην περίπτωση της Αρβανίτικης των Λιμνών γίνεται τα τελευταία χρόνια μια προσπάθεια από τον Πολιτιστικό Σύλλογο του χωριού διατήρησής της με διάφορους τρόπους. Ενδεικτικά αναφέρω την έκδοση ημερολογίου του 2018, όπου αναγράφονται οι μήνες και οι ημέρες στα αρβανίτικα αλλά με χαρακτήρες του ελληνικού αλφάβητου και έκδοση ενός μουσικού cd (τον

Ιούνιο του 2018) με τραγούδια αποκλειστικά στην αρβανίτικη διάλεκτο, όπου τραγουδούν κάτοικοι του χωριού.

Αρκετά μέλη του πολιτιστικού συλλόγου του χωριού θεωρούν την αρβανίτικη γλώσσα βασικό στοιχείο της πολιτιστικής τους φυσιογνωμίας, κυρίαρχο γνώρισμα της κοινωνικής τους ομάδας σε σχέση με την ευρύτερη περιοχή και ειδικά με τα όμορα χωριά. Αισθάνονται, βέβαια, την απειλή της σταδιακής εγκατάλειψής της από τη νέα γενιά και εκφράζουν τον φόβο πως 'σύντομα θα εξαφανιστεί, αν δεν γίνει κάτι, είτε από την πολιτεία είτε από την πρωτοβουλία του πολιτιστικού συλλόγου'. Γι' αυτό προβαίνουν σε τέτοιες σποραδικές και μεμονωμένες ενέργειες, με την υποστήριξη του Δήμου ή της Περιφέρειας Πελοποννήσου, δηλώνοντας το ενδιαφέρον για την ευαισθητοποίηση όλων των κατοίκων για την επιβίωση όχι μόνο της μουσικής και του τραγουδιού αλλά και της γλώσσας του χωριού, ως πολύτιμης παρακαταθήκης για τις επόμενες γενιές.

Επίλογος

Ο στόχος της παρούσας μεταπτυχιακής διατριβής, όπως τέθηκε εξ αρχής, ήταν διπλός: Αρχικά να διερευνηθεί η χρήση της Αρβανίτικης γλώσσας στην κοινότητα των Λιμνών από τους μόνιμους κατοίκους καθώς και η στάση τους απέναντι στην Αρβανίτικη, στην Ελληνική και στην Αλβανική. Επίσης, ζητήθηκε και η άποψη υποκειμένων που προέρχονται από την κοινότητα όμως κατοικούν σε άλλες περιοχές.

Ο δεύτερος στόχος της εργασίας ήταν η διερεύνηση κατά πόσο το συγκεκριμένο γλωσσικό σύστημα υφίσταται γλωσσική αλλαγή, μέσα από τις μαρτυρίες των φυσικών ομιλητών του, στο αν υπάρχει γλωσσική συρρίκνωση και στους παράγοντες που ευθύνονται για τη συρρίκνωσή του.

Αρχικά, διαπιστώθηκε ότι σχεδόν όλοι οι γηγενείς μόνιμοι κάτοικοι στις Λίμνες μιλούν Αρβανίτικα, ανεξαρτήτως ηλικίας. Όμως, η συνομιλία με τα πρόσωπα που τους ζητήθηκε να επιλέξουν, δηλώνει πως σε μέγιστο βαθμό η επικοινωνία στα Αρβανίτικα εντός της κοινότητας αφορά τις μεγάλες ηλικίες, αφού μειώνονται τα ποσοστά συνομιλίας μεταξύ των μικρότερων ηλικιών. Απ' την άλλη, υποκείμενα που κατάγονται από τις Λίμνες αλλά δεν κατοικούν μόνιμα στο χωριό, ακόμη κι αν γνωρίζουν ή κατανοούν τα Αρβανίτικα, δεν τα μιλούν εκτός κοινότητας.

Οι κάτοικοι μιλούν τα Αρβανίτικα σε διάφορες περιστάσεις στο χωριό, εντός και εκτός οικογένειας, με συγγενείς, φίλους και γείτονες, εντός του σπιτιού, ειδικά όταν υπάρχουν ηλικιωμένοι αλλά και σε επαγγελματικούς χώρους καθώς και σε στιγμές ψυχαγωγίας, όπως στο καφενείο ή σε γλέντια, στο κεντρικό πανηγύρι του χωριού στις 2 Φεβρουαρίου (Υπαπαντή του Κυρίου) ή σε εκδηλώσεις στην πλατεία το καλοκαίρι και στην αίθουσα του πολιτιστικού συλλόγου τον χειμώνα. Ιδιαίτερα υψηλά είναι τα ποσοστά όταν επιλέγουν την αρβανίτικη, προκειμένου να εξασφαλιστεί η απόκρυψη του περιεχομένου των συζητήσεων ανάμεσά τους. Άτομα που κατάγονται από τις

Λίμνες και γνωρίζουν τη διάλεκτο συνομιλούν εντός του σπιτιού στο χωριό κυρίως στα ελληνικά, σπανίως ανταλλάσσουν κάποιες ελάχιστες κουβέντες στα αρβανίτικα.

Οι κάτοικοι των Λιμνών θεωρούν τα Ελληνικά πιο επίσημη γλώσσα από τα Αρβανίτικα, γλώσσα με κύρος, αντίθετα η Αρβανίτικη είναι η γλώσσα της ιδιαίτερης πολιτισμικής ταυτότητας στα στενά όρια της κοινότητάς τους. Τα Ελληνικά τα μιλούν σε κάθε περίπτωση, συχνά βέβαια μεταπηδούν από τη μία γλώσσα στην άλλη με μεγάλη άνεση, κυρίως όσοι βρίσκονται άνω των 45 ετών.

Οι γηγενείς κάτοικοι του χωριού, ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του '90, ήρθαν σε επαφή με τα σημερινά Αλβανικά, καθώς η αρβανιτόφωνη αγροκτηνοτροφική κοινότητα αποτέλεσε πόλο έλξης μεταναστών από την Αλβανία. Τα δύο γλωσσικά συστήματα ήρθαν σε επαφή και οι συγκρίσεις ήταν αναπόφευκτες από τους αρβανιτόφωνους των Λιμνών. Δηλώνουν πως τα Αλβανικά μοιάζουν με τη δική τους διάλεκτο, όμως έχουν πιο πλούσιο λεξιλόγιο, άλλη προφορά, δεν είναι πάντα εύκολη η επικοινωνία μαζί τους. Βελτιώθηκε με την πάροδο των ετών, αφενός επειδή οι Αλβανοί προσαρμόζουν τη γλώσσα τους στη διάλεκτο των ντόπιων αλλά και επειδή οι γηγενείς δανείστηκαν ή δημιούργησαν λέξεις που δεν είχαν μέχρι τότε.

Ένα ακόμη ερευνητικό θέμα της εργασίας ήταν να εξετάσει αν υπάρχει γλωσσική επαφή ανάμεσα στις δύο γλωσσικές κοινότητες του χωριού, ελληνική και αρβανίτικη (για παράδειγμα στο λεξιλόγιο και στη δομή). Η μικρή έρευνα έδειξε πως υφίσταται γλωσσική επαφή, ειδικά στο λεξιλόγιο: υπάρχουν πάρα πολλές κοινές λέξεις, με κάποιες διαφοροποιήσεις στη μορφολογία και στη φωνολογία. Επίσης, οι αρβανίτες των Λιμνών δανείστηκαν κάποιους τύπους, συμπληρώνοντας δικά τους λεξικά κενά.

Άλλος στόχος που τέθηκε ήταν να επισημανθούν ενδεχόμενες αλλαγές που επήλθαν στη διάλεκτο και στους λόγους, ενδογλωσσικούς και εξωγλωσσικούς, που οδήγησαν σ' αυτές. Διαπιστώθηκε ότι υπάρχουν αλλαγές, κυρίως ως προς το λεξιλόγιο, το οποίο εμπλουτίζεται με νέες λέξεις, που δημιουργήθηκαν από την επίδραση από την Αλβανική είτε από δάνεια από την Ελληνική. Ο δανεισμός αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους παράγοντες που επηρεάζει τη γλωσσική αλλαγή, παράλληλα με την εγκατάλειψη του χωριού κυρίως από τους νέους και την έντονη αστυφιλία των τελευταίων δεκαετιών, την αύξηση των επαφών των κατοίκων με μη αρβανιτόφωνους

εντός και εκτός των ορίων της κοινότητας, καθώς και τις νέες κοινωνικές ανάγκες που διαμορφώνονται από τις ευρύτερες οικονομικές, πολιτικές και κοινωνικές συνθήκες.

Επίσης, εξαρχής αποτέλεσε ζητούμενο η «σκιαγράφηση» του κοινωνιογλωσσικού προφίλ των σημερινών ομιλητών της διαλέκτου και η «ανίχνευση» του κατά πόσο η ηλικία αλλά και άλλες παράμετροι (ειδικά το επάγγελμα και οι γραμματικές γνώσεις) διαδραματίζουν κάποιον ρόλο στη χρήση της Αρβανίτικης. Διαπιστώνεται πως η ηλικία παίζει ρόλο στους ομιλητές της διαλέκτου, αφού όσο αυξάνεται η ηλικία αυξάνονται και αυτοί που την ομιλούν στις περισσότερες περιστάσεις και με περισσότερα άτομα. Οι χρήστες, όμως, αυτοί στην πλειοψηφία τους είναι απόφοιτοι Δημοτικού, ενώ όσοι είναι απόφοιτοι Γυμνασίου, Λυκείου και Πανεπιστημίου χρησιμοποιούν το σύστημα πιο περιορισμένα και σε συγκεκριμένες περιστάσεις.

Τελικός στόχος της παρούσας εργασίας ήταν να διερευνήσει και το αν η διάλεκτος των Λιμνών κινδυνεύει να πάψει να μιλιέται. Γενικά η μελέτη μιας γλώσσας είναι ιδιαίτερα σημαντική και για τους επιστήμονες γλωσσολόγους και για τους ομιλητές της, ειδικά όμως γίνεται πιο σημαντικό θέμα, όταν εντοπίζονται αρκετές αλλαγές, τόσο στο ίδιο το σύστημα όσο και στη μείωση του πληθυσμού που τη χρησιμοποιεί. Τα συμπεράσματα της παρούσης εργασίας δηλώνουν πως πράγματι ο κίνδυνος εξαφάνισης του συστήματος μεσοπρόθεσμα είναι υπαρκτός, αφού με δυσκολία περνά στην επόμενη γενιά και η πορεία του έχει τη φυσική εξέλιξη παρόμοιων μικρών γλωσσών.

Παράρτημα

Ερωτηματολόγιο

Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου

Ελληνική Γλώσσα και Λογοτεχνία

Συντάκτρια Ερωτηματολογίου: Παναγιώτα Μποζονέλου

1. Ερωτηματολόγιο χρήσεων και στάσεων των κατοίκων των Λιμνών Αργολίδας

Δημογραφικά στοιχεία

Όνοματεπώνυμο ή αρχικά ονόματος και επιθέτου:.....

Φύλο: Άνδρας / Γυναίκα

Τόπος καταγωγής: Λίμνες / άλλο μέρος

Τόπος κατοικίας: Λίμνες / άλλο μέρος

Ηλικία:.....

Γραμματικές γνώσεις: αγράμματος / δημοτικό / Γυμνάσιο/ Λύκειο/ Πανεπιστήμιο

Επάγγελμα: αγρότης/κτηνοτρόφος / υπάλληλος /ελεύθερος επαγγελματίας

Τόπος καταγωγής γονέων: Λίμνες / άλλο

Γλώσσες που μιλάτε: ελληνικά / αρβανίτικα / άλλη

A Μέρος

Ερωτήσεις χρήσεων της Αρβανίτικης των Λιμνών

A. Μιλάτε αρβανίτικα

(κυκλώστε με ποιον ή με ποιους μιλάτε αρβανίτικα)

1. με παππούδες και με γιαγιάδες

2. με γονείς

3. με την / τον σύζυγο
4. με αδέρφια
5. με τα παιδιά μου
6. με φίλους / φίλες και με γείτονες / γειτόνισσες
7. με ηλικιωμένους / ηλικιωμένες

B. Μιλάτε αρβανίτικα (AP) και ελληνικά (ΕΛ)

(κυκλώστε τη γλώσσα που μιλάτε αναλόγως την περίπτωση)

1. στο σπίτι	AP	ΕΛ
2. στην αγορά/σε δημόσιους χώρους	AP	ΕΛ
3. στη δουλειά	AP	ΕΛ
4. στο καφενείο	AP	ΕΛ
5. σε ανέκδοτα	AP	ΕΛ
6. σε ιστορίες - παραμύθια	AP	ΕΛ
7. όταν βρίζω	AP	ΕΛ
8. όταν προσεύχομαι	AP	ΕΛ
9. όταν μετράω	AP	ΕΛ
10. όταν τραγουδάω/σε γλέντια	AP	ΕΛ
11. όταν μιλάω για πολιτικά ή για αθλητικά	AP	ΕΛ
12. όταν δε θέλω να με καταλάβουν οι άλλοι/ οι άλλες	AP	ΕΛ

Γ. Ποια είναι η γνώμη σας για την αρβανίτικη γλώσσα του χωριού σας;

(κυκλώστε την άποψη ή τις απόψεις που σας εκφράζουν / με ποια-ες συμφωνείτε)

α. μου αρέσει και χαίρομαι που την μιλώ

β. δεν μου αρέσει, προτιμώ τα ελληνικά

- γ. νομίζω πως έχει αλλάξει, δεν είναι ίδια όπως παλιά
- δ. νομίζω πως χάνεται σιγά σιγά
- ε. πρέπει να την διαφυλάξουμε
- στ. θα έπρεπε τα παιδιά στο σχολείο μας να την διδάσκονται
- ζ. ας ξεχαστεί, πολλοί μας κοροϊδεύουν

Δ. Ποια είναι η γνώμη σας για τα αλβανικά, τη γλώσσα των Αλβανών που ήρθαν στις Λίμνες ως μετανάστες;

(κυκλώστε την άποψη ή τις απόψεις που σας εκφράζουν / με ποια -ες συμφωνείτε)

- α. μοιάζουν πολύ με τη δική μας γλώσσα
- β. είναι λίγο διαφορετικά από τα δικά μας αρβανίτικα
- γ. είναι δύσκολο να τα καταλάβουμε
- δ. συνεννοούμαστε άνετα
- ε. δεν θέλω να τα ακούω
- στ. έχω άλλη άποψη:.....

Μέρος Β

Ερωτήσεις στάσεων

Κυκλώστε μόνο μία από τις απαντήσεις/επιλογές στα παρακάτω ερωτήματα:

1. Έχετε αντιμετωπίσει ποτέ πρόβλημα μιλώντας αρβανίτικα μέσα στο χωριό ή έξω από αυτό;

ΝΑΙ

ΟΧΙ

2. Τι γνώμη πιστεύετε ότι έχουν για τα αρβανίτικα και για τους Αρβανίτες οι υπόλοιποι Έλληνες;

ΚΑΛΗ

ΚΑΚΗ

ΑΔΙΑΦΟΡΗ

ΔΕΝ ΓΝΩΡΙΖΩ

3. Τα αρβανίτικα είναι εύκολη ή δύσκολη γλώσσα; ΕΥΚΟΛΗ ΔΥΣΚΟΛΗ
4. Πιστεύετε ότι τα αρβανίτικα θα εξαφανιστούν; ΝΑΙ ΟΧΙ
5. Είναι χρήσιμο να ξέρει κανείς αρβανίτικα; ΝΑΙ ΟΧΙ
6. Κάνει καλά κάποιος που ξέρει αρβανίτικα αλλά δεν τα μιλάει; ΝΑΙ ΟΧΙ
7. Είναι πλούσια ή φτωχή γλώσσα τα αρβανίτικα; ΠΛΟΥΣΙΑ ΦΤΩΧΗ
8. Έμαθαν τα παιδιά σας αρβανίτικα; ΝΑΙ ΟΧΙ
9. Θα θέλατε τα αρβανίτικα να γράφονται; ΝΑΙ ΟΧΙ
10. Θα θέλατε να ακούτε αρβανίτικα στην τηλεόραση ή στο ραδιόφωνο; ΝΑΙ
ΟΧΙ
11. Θα θέλατε να χρησιμοποιείτε τα αρβανίτικα στον δήμο, στην τράπεζα, στο δικαστήριο;
ΝΑΙ ΟΧΙ
12. Υπάρχουν αρβανίτικα διαφορετικά από τα δικά σας; ΝΑΙ ΟΧΙ ΔΕΝ
ΓΝΩΡΙΖΩ
13. Εκτός από τη γλώσσα, υπάρχουν παραδόσεις, ήθη ή έθιμα στο χωριό σας που θα πρέπει να διατηρηθούν; ΝΑΙ ΟΧΙ
14. Καταλαβαίνετε αλβανικά; ΝΑΙ ΟΧΙ

Σε τι διαφέρουν: α. στο λεξιλόγιο

β. στην προφορά

γ. είναι δύσκολα

δ. δεν απάντησαν

Ευχαριστώ πολύ για τον χρόνο και τη συμβολή σας στην έρευνά μου!

2. ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ ΣΤΑΣΕΩΝ ΜΗ ΧΡΗΣΤΩΝ ΤΗΣ ΑΡΒΑΝΙΤΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ, ΜΕ ΚΑΤΑΓΩΓΗ ΑΠΟ ΤΙΣ ΛΙΜΝΕΣ ΑΡΓΟΛΙΔΑΣ

Δημογραφικά στοιχεία

Όνοματεπώνυμο ή αρχικά ονόματος και επιθέτου:.....

Φύλο: Άνδρας / Γυναίκα   **Τόπος καταγωγής:** Λίμνες / άλλο μέρος

Τόπος κατοικίας : Λίμνες / άλλο μέρος

Ηλικία:.....

Γραμματικές γνώσεις: αγράμματος / δημοτικό / Γυμνάσιο/ Λύκειο/ Πανεπιστήμιο

Επάγγελμα: αγρότης/κτηνοτρόφος / υπάλληλος /ελεύθερος επαγγελματίας

Τόπος καταγωγής γονέων: Λίμνες / άλλο μέρος

Γλώσσες γονέων: ελληνικά/ αρβανίτικα/ άλλη

Κυκλώστε μόνο μία από τις απαντήσεις/επιλογές στα παρακάτω ερωτήματα:

1. Γνωρίζετε αρβανίτικα;

ΝΑΙ   ΟΧΙ

2. Συνομιλείτε με άλλους αρβανίτες, εκτός του χωριού, στα αρβανίτικα ;

ΝΑΙ   ΟΧΙ

Αν όχι, καταλαβαίνετε όταν κάποιος τα μιλά ;

ΝΑΙ   ΟΧΙ

3. Έχετε ακούσει αρβανίτικα;

ΝΑΙ   ΟΧΙ

αν ναι, πού:

α. στο χωριό

β. σε σπίτι

γ. σε παρέα

4. Ποια η γνώμη σας για τα αρβανίτικα ως γλώσσα των γονέων/παππούδων σας;

ΚΑΛΗ ΚΑΚΗ ΑΔΙΑΦΟΡΗ

5. Θέλετε να ακούγονται από τους γονείς σας τα αρβανίτικα;

ΝΑΙ ΟΧΙ

6. Θα θέλατε να είχατε μάθει αρβανίτικα από μικρή ηλικία;

ΝΑΙ ΟΧΙ

7. Έχετε προσπαθήσει να μάθετε αρβανίτικα;

ΝΑΙ ΟΧΙ

8. Σας στενοχωρεί η προοπτική να ξεχαστεί η γλώσσα των παππούδων σας;

ΝΑΙ ΟΧΙ

9. Σας ενοχλεί η συγγένεια της αρβανίτικης γλώσσας με τα σημερινά Αλβανικά;

ΝΑΙ ΟΧΙ

10. Έχετε αισθανθεί άσχημα /μειονεκτικά λόγω της αρβανίτικης καταγωγής σας;

ΝΑΙ ΟΧΙ

11. Εκτός από τη γλώσσα, έχετε ακούσει/γνωρίζετε άλλες ιδιαιτερότητες / συνήθειες/παραδόσεις της αρβανίτικης κοινότητας από την οποία έλκετε την καταγωγή σας;

ΝΑΙ ΟΧΙ

Ευχαριστώ πολύ για τον χρόνο και τη συμβολή σας στην έρευνά μου!

Βιβλιογραφία

Aitchison, J. 1994. *Language Change: Progress or Decay?* 2η έκδ. Κέμπριτζ: Cambridge University Press, σελ. 221, © Cambridge University Press

Crystal, D. (2000). *Language death*. Cambridge: Cambridge University Press
Hamp, E. 1961a. "On the Arvanitika dialects of Attica and the Megarid", *Balkansko Ezikoznanie* 3, 101-106.

Dorian, N.C. "Western language ideologies and small-language prospects", στο Grenoble L.A. & L. I. Whaley (επιμ.), *Endangered languages: current issues and future prospects*. Cambridge, Cambridge University Press, 3-21.

Ducellier, A. 1994. *Οι Αλβανοί στην Ελλάδα (13ος-15ος αι.). Η μετανάστευση μιας κοινότητας*, Αθήνα, Ίδρυμα Γουλιανδρή-Χορν

Fishman, J. A. 1977: «Bilingual Education for the Children of Migrant Workers» The Adaption of General Models to a New Specific Challenge». Στο: 10. Colloque de L AIMAY en collaboration avec la Commission de Communautés Europeenes, Brüssel,

Kincade, M.D. 1991. "The decline of native languages in Canada", στο Robins, R.H. & E.M. Uhlenbeck (επιμ.), *Endangered languages*. Oxford & New York, Berg

Knab, T. 1980. "When is a language really dead: the case of Pochutec", *International Journal of American Linguistics* 46

Krauss, M. 1992. "The world's languages in crisis", *Language* 68,

Meyer, G. 1896. *Albanesische Studien 5: Beiträge zur Kenntnis der in Griechenland gesprochen albanesischen Mundarten*. Wien. Sitzungberichte der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften.

Reinhold, C.H.T. 1855. *Noctes Pelasgicae vel symbolae ad cognoscendas dialectos Graeciae Pelasgicas collatae cura Dr. Caroli Henrici Theodori Reinhold, Hanovero-Goettingensis, classis Regiae medici primarii = Πελασγικά - Διάλεκτος του Στόλου Α. Αθήνα 1855. Πελασγικά Β. Αθήνα, 1856. Πελασγικά Γ'. Αθήνα, 1856. Πελασγικά Δ'. Αθήνα, 1856.*

Sasse, H.J. 1991. *Arvanitika. Die albanischen Sprachreste in Griechenland, Teil 1*. Wiesbaden, Otto Harrassowitz.

Tsitsipis, L. 1981. *Language change and language death in Albanian speech communities in Greece: a sociolinguistic study*. Dissertation, University of Wisconsin-Madison.

---. 1988. "Language shift and narrative performance: on the structure and function of Arvanitika narratives", *Language in Society* 17, 61-86.

---. 1998. *A linguistic anthropology of praxis and language shift*. Oxford, Clarendon Press.

---. 2003. "Implicit linguistic ideology and the erasure of Arvanitika (Greek-Albanian) Discourse", *Journal of Pragmatics* 35 (5), 539-558.

Wurm, S.A. 1998. "Contribution to a conference on Authenticity and Identity in Indigenous Language Revitalization (November 1996)", *Newsletter of the Foundation for Endangered Languages*

Yamamoto, A.Y. 1997. "A survey of endangered languages and related resources", *Newsletter of the Foundation for endangered languages*

Βακαλόπουλος, Α.Ε. 1961. *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού: Α΄ Αρχές και διαμόρφωσις του, Θεσσαλονίκη.*

Γλωσσική Ετερότητα στην Ελλάδα. Πρακτικά Δημερίδων. 1998. Αθήνα. Κέντρο Ερευνών Μειονοτικών Ομάδων.

Γιόνα Μικέ Παιδούση – Παπαντωνίου. 1996. Η Ερμιονίδα ανά τους Αιώνες. Αθήνα. Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα.

Γιοχάλας, Τ. 1993. *Μάρκου Μπότσαρη. Λεξικόν της ρωμαϊκής και αρβανίτικης απλής. Φιλολογική έκδοση του αυτογράφου, 2η έκδοση, Αθήνα.*

Γιοχάλας. Τίτος Π. 2011 .Η αρβανιτιά στο Μοριά : χρονικά πορείας. Αθήνα. Πατάκης.

Εμπειρικός Λ. και Κ. Τσιτσελίκης. 2001. "Εισαγωγή", στο *Γλωσσική Ετερότητα στην Ελλάδα. Πρακτικά Δημερίδων.* Αθήνα. Κέντρο Ερευνών Μειονοτικών Ομάδων, 281-378.

Κακριδή-Φερράρι, Μ. (2007). Στάσεις απέναντι στη Γλώσσα. *Πύλη για την Ελληνική Γλώσσα.* Ανάκτηση από http://www.greeklanguage.gr/greekLang/studies/history/thema_02/index.html

Κόλλιας, Α.Π. 1983. Αρβανίτες και η καταγωγή των Ελλήνων. Αθήνα.
--1998,α "Προλεγόμενα", στο *Γλωσσική Ετερότητα στην Ελλάδα. Πρακτικά Δημερίδων.* Αθήνα. Κέντρο Ερευνών Μειονοτικών Ομάδων

Κορύλλου, Χ. 1890 .*Η Εθνογραφία της Πελοποννήσου.* Πάτρα. Κάδμος.

Κουπιτώρης, Ι. 1882. Λεξικόν ελληνοαλβανικών επίτομον, εκ της ελληνικής εις την αλβανικήν διάλεκτον την εν Ελλάδι Αλβανών, μάλιστα την των Υδραίων, μετά παραθέσεως και των άλλων διαλέκτων, τσοκικής, γκεκικής και της των εν Ιταλία και Σικελία Αλβανών = Γιοχάλας, Τ. 2006. *Υδρα. Λησμονημένη Γλώσσα. Τόμος Β΄.* Αθήνα. Πατάκης.

Λαμπρυνίδης, Μ. 1907. Οι Αλβανοί κατά την κυρίως Ελλάδα και την Πελοπόννησο. *Υδρα-Σπέτσαι. Εισαγωγικό σημείωμα. Επανέκδοσις Δημήτρη Λιθοξόου. Εν Αθήναις 1907*

Λιόσης, Ν. 2007. Γλωσσικές Επαφές στη Νοτιοανατολική Πελοπόννησο. Διδακτορική Εργασία, ΑΠΘ.

Μαύρου Τ. 1979-80. Συμβολή στο Τοπωνυμικό της Αργολίδας. Εθνογραφικά τόμος 2^{ος}, Ναύπλιο. Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα.

Μηλιαράκης, Α. 1886 . Γεωγραφία πολιτική νέα και αρχαία του νομού Αργολίδος και Κορινθίας : Μετά γεωγραφικού πίνακος του νομού. Αθήνα. Εστία.

Μιχαήλ-Δέδε, Μ. 1997. *Οι Έλληνες Αρβανίτες*. Αθήνα. Ίδρυμα Βορειοηπειρωτικών Μελετών Δωδώνη.

Μπαλτσιώτης, Λ.1998,α “Προλεγόμενα”, στο *Γλωσσική Ετερότητα στην Ελλάδα. Πρακτικά Διημερίδων*. Αθήνα. Κέντρο Ερευνών Μειονοτικών Ομάδων, 3.

Μπαμπινιώτης,Γ.2012. Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας.Δ Έκδοση. Κέντρο Λεξικολογίας.Αθήνα.

Μπίρης, Κ.Η. 1960. *Αρβανίτες*. Οι Δωριείς του νεώτερου Ελληνισμού, Αθήνα.

Νικηφορίδου Κ. 2001. Γλωσσική αλλαγή . *Πύλη για την Ελληνική Γλώσσα*. Ανάκτηση από http://www.greeklanguage.gr/greekLang/studies/history/thema_06/index.html

Οικονόμου, Α. 2006. Επιτόπια εθνογραφική έρευνα στους Αρβανίτες της Αττικο-Βοιωτίας. Αθήνα

Σαλτάρη Ν. 1986. Η ζωή των Αρβανιτών. Αθήνα. Γέρου

Τσιπλάκου,Σ.2003. Εισαγωγή στην Κατάκτηση της Γλώσσας. Λευκωσία.

Τσιτσιπής Λ. 1983. Θεωρητικά και μεθοδολογικά προβλήματα με παραδείγματα από την αρβανίτικη γλώσσα. Στο *Η εθνογραφία της γλώσσας*.

Τσιτσιπής, Λ. 2001α. “Προλεγόμενα”, στο *Γλωσσική Ετερότητα στην Ελλάδα. Πρακτικά Διημερίδων*. Αθήνα. Κέντρο Ερευνών Μειονοτικών Ομάδων

Υπόμνημα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. 2013: Γλώσσες που απειλούνται με εξαφάνιση και γλωσσική πολυμορφία στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

Φουρίκης, Π. 1932. “Η εν Αττική ελληναλβανική διάλεκτος”, Αθηνά